

**ESKİŞEHİR'DE
KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA
Zübeyde DEMİRCİOĞLU
(Yüksek Lisans Tezi)
Eskişehir, 2010**

**ESKİŞEHİR'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA**

Zübeyde DEMİRCİOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Serap SUĞUR

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kasım 2010

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

ESKİŞEHİR'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA

Zübeyde DEMİRCİOĞLU

Sosyoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2010

Danışman: Doç. Dr. Serap SUĞUR

Son yıllarda sıkça tartışılan girişimcilik, kalkınmanın anahtarı olarak görülmekte ve desteklenmektedir. Buna paralel olarak kadın girişimciliği, atıl durumda olan işgücü potansiyelinin harekete geçirilmesinde, kadınların istihdamında ve toplumsal hayata entegrasyonunun sağlanmasında kilit bir rol üstlenmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı girişimcilik özel olarak da kadın girişimciliği yoğun olarak çalışılan bir alan haline gelmiştir.

Bu tez, kadınların ekonomik ve sosyal hayata daha aktif olarak katılmalarını sağlamanın yollarından biri olan kadın girişimciliğini konu edinmiştir. Tezin amacı girişimciliğin gittikçe önem kazandığı günümüzde, girişimciliğin kadınlar tarafından ne derece benimsendiğini, kadınların girişimcilik sürecinde karşılaştıkları problemleri ve bu problemlerin toplumsal cinsiyetle bağlantılarını ve girişimciliğin kadınların genel olarak toplumsal konumlarında ne ölçüde bir değişim yarattığını Eskişehir örneğinden yola çıkarak incelemektir. Çalışma, Eskişehir'de Esnaf ve Sanatkarlar Odasına kayıtlı kadın girişimcilerle yürütülmüş olan alan araştırmasına dayanmaktadır. Araştırmanın bulguları; kadın girişimcilerin girişimciliği; görece düşük eğitilmiş, başka bir meslek sahibi olamamış insanlar tarafından yapılan bir iş olarak gördükleri, bu nedenle girişimciliğin toplumsal konumlarında ciddi bir değişiklik yaratmadığını düşündüklerini, ayrıca kadın girişimcilerin hem işlerini kurma hem de yürütme aşamasında toplumsal cinsiyetle bağlantılı olarak sermaye temini, aile-iş çatışması, bürokratik işlemler, tecrübesizlik gibi çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, kadın girişimci, toplumsal cinsiyet.

ABSTRACT

A SOCIOLOGICAL RESEARCH ON WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN ESKİŞEHİR

Zübeyde DEMİRCİOĞLU

Department of Sociology

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, September 2010

Adviser: Associate Prof. Dr. Serap SUĞUR

The concept of entrepreneurship which has been widely studied in the literature has been regarded as a key factor in social and economic development. Likewise, women entrepreneurship plays a key role in evoking the potential of idle labor force, employing the women and integrating the women into the social life. Thus, the concept of entrepreneurship, especially the women entrepreneurship has become an attention-grabbing subject for the social scientists in the literature.

This thesis is about the women entrepreneurship which is a way of enabling the women to join the social and economical life actively. The objective of thesis is to emphasize to what extent entrepreneurship attitudes have been adopted by women, look into the problems that women experience in entrepreneurship process and explore these problems in regard to gendered forms of social relations. This study also examines to what extent the entrepreneurship has made changes on the life of women themselves.

Findings of this study are based on the fieldwork carried out on women formally affiliated to the Chamber of Small Tradesmen and Craftsmen in Eskişehir. This thesis argues that women entrepreneurs in the sample regard the entrepreneurship as an area that is fulfilled by poorly trained people. Women entrepreneurs who are covered by this research are in the view that entrepreneurship hasn't made important changes in social issues and particularly women encounter a wide range of problems such as lack of capital, inter family conflict, gender biased attitudes in the business circle, bureaucratic formalities and inexperience of women in setting up and thereafter conducting a business.

Key Words: Entrepreneurship, women entrepreneur, gender.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Zübeyde DEMİRCİOĞLU'nun "Eskişehir'de Kadın Girişimciliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma" başlıklı tezi 01 Kasım 2010 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Sosyoloji** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Serap SUĞUR

Üye : Yard.Doç.Dr.İncilay CANGÖZ

Üye : Yard.Doç.Dr.Zerrin SUNGUR

Prof.Dr. Ramazan GEYLAN
Anadolu Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Çalışmanın başından sonuna kadar ilgisini ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve değerli fikirleriyle bana hep yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Serap SUĞUR'a,

Çalışma süresince çeşitli konularda bilgi ve birikimlerini benimle paylaşan Prof. Dr. Nadir SUĞUR'a ve Öğr. Gör. Temmuz GÖNÇ ŞAVRAN'a ,

Bilim insanını destekleme konusundaki çalışmaları ve yüksek lisans öğrenimim boyunca vermiş olduğu finansal destek nedeniyle Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na (TÜBİTAK);

Her zaman yanımda olup beni destekleyen sevgili aileme teşekkürlerimi sunarım.

Zübeyde DEMİRCİOĞLU

ÖZGEÇMİŞ

Zübeyde DEMİRCİOĞLU
Sosyoloji Anabilim Dalı
Yüksek Lisans

Eğitim

- Lisans** : 2005 Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık
Fakültesi, Endüstri Mühendisliği
- Lise** : 2001 Eskişehir Fatih Fen Lisesi

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: Eskişehir/1983 **Cinsiyet:** Kadın **Yabancı Dil:** İngilizce

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
 1. GİRİŞ.....	 1
1.1. Problem.....	1
1.2. Amaç.....	4
1.3. Önem.....	5
1.4. Varsayımlar.....	5
1.5. Sınırlılıklar.....	6
1.6. Tanımlar.....	6
 2. ALANYAZIN.....	 8
2.1. Girişimciliğin Tanımı ve İçeriği.....	8
2.1.1. Girişimci ve girişimcilik kavramlarının tarihsel gelişimi.....	8
2.1.2. Girişimciliğin tanımlanmasında farklı bakış açıları.....	9
2.1.3. Türkiye’de girişimcilik.....	12
2.2. Girişimciliği Etkileyen Faktörler.....	21
2.2.1. Girişimci kişilik özellikleri.....	22
2.2.2. Yaş.....	26
2.2.3. Eğitim.....	26

2.2.4. Aile.....	26
2.2.5. Geçmiş çalışma yaşamı.....	27
2.2.6. Cinsiyet.....	27
2.2.7. Kültürel yapı.....	28
2.2.8. Din.....	30
2.3. Girişimciliğe Eleştirel Yaklaşım.....	35
2.4. Çalışma Yaşamında Kadın.....	38
2.4.1. Tarihsel süreç içinde kadın işgücü.....	38
2.4.2. Kadın işgücünün görünüş biçimleri.....	43
2.4.2.1. Ev kadınlığı ve ücretsiz aile işçiliği.....	43
2.4.2.2. Ücretli işgücü olarak kadın.....	45
2.4.3. İş gücü piyasasında cinsiyete dayalı ayrımcılık.....	47
2.4.4. Türkiye’de çalışma yaşamında kadın.....	53
2.4.4.1. Cumhuriyet öncesi dönem.....	53
2.4.4.2. Cumhuriyet dönemi.....	55
2.4.4.3. 1950 öncesi dönem.....	56
2.4.4.4. 1950-1980 dönemi.....	57
2.4.4.5. 1980 sonrası dönem.....	58
2.5. Kadın Girişimciliği.....	59
3. YÖNTEM	69
3.1. Araştırma Modeli	69
3.2. Araştırma Alanı ve Katılımcılar	69
3.3. Verilerin Toplanması	71
3.4. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması	71
3.5. Araştırmanın İnanırlılığı.....	72
3.6. Araştırmanın Güçlü ve Sınırlı Yönleri.....	72

4. BULGULAR VE YORUM.....	74
4.1. Kadın Girişimcilerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Hakkında	
Genel Bilgi.....	74
4.2. Kadın Girişimcilerin Girişimcilik Hikayeleri.....	80
4.3. Beklentiler ve Gelecek Planları.....	85
4.4. Sermaye Kaynakları ve Destek Mekanizmaları.....	88
4.5. İş Yaşamı ve Çalışma Koşulları.....	95
4.6. Kadın Girişimcilerin Yaşadıkları Sorunlar.....	98
4.7. Kadın Olmak.....	106
4.7.1. Ev işleri ve çocuk bakımı.....	108
4.7.2. İş ve aile arasında kadın	111
4.7.3. Çalışmaya ilişkin düşünceler.....	115
4.7.4. Kadın girişimci olmak.....	119
4.8. Girişimciliğin Avantajları ve Dezavantajları.....	122
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	127
5.1. Sonuç.....	127
5.2. Öneriler.....	132
EKLER.....	134
KAYNAKÇA.....	142

TABLÖLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1: Girişimcilerin Temel Özellikleri.....	23
Tablo 2: Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilen Kadınlar ve Çalışma Biçimleri.....	44
Tablo 3: Meslek Gruplarına Göre İstihdam Edilen Kadınlar.....	51
Tablo 4: Kadın ve Erkek Girişimciler Arasındaki Farklılıklar.....	64
Tablo 5: Ronstandt'a Göre Kadın ve Erkek Girişimcilerin Karşılaştırılması.....	65
Tablo 6: Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	76
Tablo 7: Meslek Odalarının Yönetim ve Denetim Kurullarında Yer Alan Kadın Girişimci Sayıları.....	95
Tablo 8: Kadın Girişimcilerin Günlük Çalışma Süreleri.....	96
Tablo 9: Kadın Girişimcilerin İş Kurma Aşamasında Karşılaştıkları Sorunlar.....	99
Tablo 10: Kadın Girişimcilerin İş Yürütme Aşamasında Karşılaştıkları Sorunlar.....	102
Tablo 11: Kadın Girişimcilerin Medeni Halleri ile Ev İçi İşbölümü Arasındaki İlişki.....	109
Tablo 12: Kadın Girişimcilerin Çalışmaya İlişkin Düşünceleri.....	115
Tablo 13: Kadın Girişimcilerin Çalışan Kadın Algısı.....	117
Tablo 14: Kadın ve Erkek Girişimcilerin Karşılaştırılması.....	119
Tablo 15: Girişimcilik Alanında Kadınlara Avantaj Sağlayan Özellikler.....	122
Tablo 16: Kadın Girişimciliğinin Avantajları.....	124
Tablo 17: Kadın Girişimciliğinin Dezavantajları.....	125

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1: Kadın Girişimcilerin Faaliyet Gösterdikleri İş Kolları.....	81
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ESKAGİDER	: Eskişehir Kadın Girişimciliğini Destekleme Derneği
ESOB	: Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği
İİBK	: İş ve İşçi Bulma Kurumu
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KAGİDER	: Türkiye Kadın Girişimciler Derneği
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayiye Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KSGM	: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
TESK	: Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

1. GİRİŞ

1.1. Problem

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanlar öncelikle, hayatta kalabilmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla çeşitli faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. Bu faaliyetlerin her biri aslında basitçe birer girişim olarak değerlendirilebilir. Günümüzde ise girişimcilik gelişme ve kalkınmanın anahtarı konumundadır. Özellikle dünya genelinde her geçen gün artan gelir dağılımı eşitsizlikleri, ekonomik gelişmişlik açısından bölgesel farklar, giderek artan işsizlik ve yoksullaşma, yeterince büyüyememe ve etkin bir rekabet ortamının oluşturulamaması (Soysal, 2010: 84) girişimcilik faktörüne günümüz dünyasında hayati bir önem kazandırmıştır.

En genel şekliyle girişimcilik; işsizlik sorununa önemli bir çözüm olanağı sunmakla birlikte ekonomik büyümenin kilit faktörüdür. Girişimcilik, ekonomik kaynakların düşük üretkenlikli alanlardan, yüksek üretkenlikli alanlara aktarılma sürecinde başrol oynamakta, kullanılmayan üretim faktörlerinin kullanılmasını sağlamakta, kullanılmakta olan üretim araçlarının ve mevcut girdilerinin değişik şekillerde kullanımı ile üretimi arttırmakta, yeni düşüncelerin yaratılması, yayılması ve uygulanmasını hızlandırarak yeni endüstrilerin doğmasına olanak tanımakta ve verimliliği artırıp hızla büyüyen sektörler yaratarak ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır.

Girişimci kendi işini kurarak kendi işsizliğine karşı bir çözüm oluştururken, aynı zamanda yarattığı iş sayesinde kendi dışındaki bireyler için de istihdam olanağı tanımaktadır. Girişimcilik ekonomik gelişmeye istihdam ya da gelir yaratarak katkıda bulunurken, aynı zamanda toplumun ihtiyaçlarını belirleyip bu ihtiyaçları sağlama amacıyla yatırım ve üretim faaliyetlerini gerçekleştirerek toplumun genel refah seviyesini yükseltmektedir.

Girişimciliğin ekonomik fayda sağlamanın yanı sıra toplumsal yarar sağlamak gibi bir işlevi de vardır. İnsanlar yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli hizmet ve ürünlere

ihtiyaç duymaktadırlar. İnsanların yeme, içme, giyinme, barınma gibi ihtiyaçları ve eğitim, finans, eğlence, danışmanlık gibi hizmetler girişimciler tarafından sağlanmaktadır. Ekonomik gelişmenin sağlanması, yeni iş alanlarının oluşturulması, dolayısıyla işsizliğin önlenmesi ve ayrıca kişisel gelişime yaptığı katkılar göz önünde bulundurulduğunda girişimciliğin neden son yıllarda hem hükümetler hem de sivil toplum kuruluşları tarafından bu kadar yoğun desteklendiği daha iyi anlaşılmaktadır.

Gelişme ve kalkınmanın anahtarı olan bu derece önemli bir kavram olan girişimciliğin, henüz kadınların etkin bir şekilde dahil oldukları bir alan olmaması düşündürücüdür. Kadınlar bu anlamda kullanılmayan bir potansiyel olarak keşfedilmeyi beklemektedir. Bu durumun temel sebeplerinden birisi girişimcinin tarihsel olarak “erkek” varsayılmasıdır. 19. yüzyıl erken dönem girişimcisi erkektir. İlk dönem girişimcilik örnek olay çalışmalarında da girişimciler hep erkekler olmuştur. Oysa 19. yüzyılda da kadınların çamaşırhaneler, dikimevleri ya da evden verilen hizmetlerde girişimcilik faaliyetinde bulundukları bilinmektedir. İzleyen dönemlerde de girişimcilik çalışmaları erkekler üzerinden yoğunlaşmış, kadınlar çoğunlukla bu alandan uzak tutulmuşlardır (Hurley, 1999: 54-58). Ayrıca girişimciye yüklenen başarı, hırs, rekabet edebilirlik gibi özellikler eril değerler olarak değerlendirildiğinden girişimcilik bir “erkek” işi olarak görülmüştür.

Diğer taraftan kadının toplumsal olarak tanımlanan rolleri gereği girişimci olması uygun görülmemektedir. Girişimcilik yoğun çalışma ve özveri isteyen bir alandır ancak kadın öncelikle eş ve annelik görevlerini yerine getirmekle yükümlüdür. Bununla birlikte gerek bilgiye ulaşmanın kolaylaşması gerekse eğitim alanı kadın sayısındaki artış kadınların çalışma yaşamının her alanında daha sık görülmesi sonucunu doğurmuştur. Bu anlamda girişimcilik, kadınlar için cazip kariyer alanlarından birisi haline gelmeye başlamıştır.

Ülkemizde kadın girişimciliği konusuna olan ilgi medyanın da desteğiyle her geçen gün artmasına rağmen, Batı’lı ülkelerde olduğu kadar önemli gelişmeler yaşanmamıştır. Ülkemizde devlet tarafından kadın girişimciliğini desteklemek amacıyla hayata geçirilen ilk program Halk Bankası tarafından, 1994 yılında “Kadın Girişimci Kredisi”

adı altında kendi işini kurmak isteyen kadınlara yönelik hazırlanan kredidir. Takip eden dönemlerde yeterli olmamakla birlikte kadın girişimcilere yönelik çok çeşitli çalışmaların yapıldığı söylenebilir. Kadın girişimciliğini destekleme ve geliştirme kapsamında; Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Bankalar (Vakıfbank, Ziraat Bankası, Halk Bankası), Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), KOSGEB İş Geliştirme Merkezleri, Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP), Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM), Girişimci Destekleme Merkezleri (GİDEM), Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV), Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), Kadın Dayanışma Vakfı (KADAV), Kadın Merkezi (KA-MER), Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV), Türk Grameen Mikrokredi Projesi, Türkiye İsrafi Önleme Vakfı (TİSVA) gibi oluşum ve projeler gerçekleştirilmiştir (Soysal, 2010: 95).

Diğer yandan kadınların aktif bir şekilde iş hayatında yer almasını sağlamak adına, son yıllarda çeşitli kurum ve kuruluşlarca gerçekleştirilen bazı çalışmalar da şu şekilde sıralanabilir (Soysal, 2010: 96): 2007 yılında Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, ev içi üretimden elde edilen gelirlerde vergiden muafiyet getirilmiştir. 2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda kadın girişimciliğinin desteklenmesi amacıyla birtakım tedbirler alınmıştır. Kadın girişimciliğinin desteklenmesi amacıyla bankalar kredi programlarını daha etkin hale getirmişlerdir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Kadın Girişimciler Kurulu'nu kurmuştur.

Özellikle kırılgan bir ekonomiye sahip olan Türkiye gibi ülkelerde, ekonomiyi büyütmeye, istihdamı arttırmaya ve kalıcı bir üretim ve pazarlama anlayışı ile dünya ölçeğinde faaliyet gösteren işletmeler yaratmada, kadın girişimcilerin önemli bir rol oynayacağı gözden kaçırılmamalıdır.

Diğer taraftan girişimcilik, halen özellikle Türkiye gibi “gelişmekte olan ülkelerde” kadınların çalışma yaşamına katılmasını engelleyen birçok sorunun çözülmesinde etkin bir yol olarak görülebilir. Girişimcilik, kadınların işgücüne katılımlarının önündeki kültürel engelleri daha rahat aştıkları bir çalışma biçimi olarak algılanmaktadır. Özellikle ücretli işgücü piyasasında yer edinemeyen ya da toplumsal kodlar nedeniyle başkasının yanında ücretli olarak çalışması uygun görülmeyen kadınlar girişimcilik faaliyetlerine daha kolay girişebilmektedirler. Böylelikle başka bir biçimde çalışma

hayatına katılması ve dolayısıyla ekonomik ve sosyal hayatta aktif bir rol oynaması mümkün olmayan kadınlar girişimcilik sayesinde bu fırsata sahip olmakta ve daha fazla kadın toplumsal hayata entegre olabilmektedir. Ayrıca girişimcilik kadınların üretkenliklerinin artması, kadın yoksulluğunun azaltılması ve kadınların sosyal açıdan güçlenmesine katkı sağlanmaktadır. Özetle girişimcilik, kadınların toplumsal konumlarının her alanda bir bütün olarak iyileştirilmesi ve kamusal alanda daha aktif rol oynaması bakımından oldukça önemlidir. Bütün bu sıralanan işlevlerinden dolayı girişimcilik özellikle de kadın girişimciliği konusunda çalışmak önemlidir ve bu nedenle kadın girişimcilik bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Bu çalışmanın temel problemi, girişimciliğin gittikçe önem kazandığı günümüzde, Türkiye’de kadınlar arasında girişimciliğin ne ölçüde kabul gördüğünü, kadınların girişimcilik sürecinde karşılaştıkları sorunları ve bu sorunların toplumsal cinsiyetle bağlantılarını ve girişimciliğin kadınların genel olarak toplumsal konumlarında ne ölçüde bir değişim yarattığını Eskişehir örneğinden yola çıkarak irdelemektir.

1.2. Amaç

Bu çalışma kadınların ekonomik yaşama daha aktif ve daha eşit olarak katılımlarında önemli bir role sahip olan kadın girişimciliğini konu edinmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, kadın girişimcilerin genel özelliklerini, karşılaştıkları sorunların ve toplumsal cinsiyetlerinin girişimcilik sürecine etkisinin belirlenmesidir. Bunun yanı sıra girişimci kadınların toplumda kendilerini nasıl konumlandıkları ve verili kadınlık rollerine nasıl baktıkları da araştırılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin girişimciliğe başlama nedenleri nelerdir?
2. Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin işlerini kurarken karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
3. Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin faaliyetleri süresince karşılaştıkları

güçlükler nelerdir?

4. Kadın girişimciler karşılaştıkları sorunlarla kadın olmaları arasında bir ilişki kuruyorlar mı?
5. Araştırmaya katılan kadınların geleceğe dair planları nelerdir?
6. Kadın girişimciler destek mekanizmalarından haberdar mı? Haberdar iseler yeterli buluyorlar mı ve bu desteklerden yeterince yararlanabiliyorlar mı?
7. Kadın girişimcilerin, toplumsal cinsiyet, kadına yüklenen roller, kadınlık hallerine ve girişimcilik alanında kadın olmak konularına ilişkin görüşleri nelerdir?

1.3. Önem

Daha önce de belirtildiği gibi girişimcilik son dönemlerde oldukça ilgi gören bir alandır. Bu doğrultuda girişimcilik konusuna artan ilgi, konunun farklı bakış açılarıyla ve farklı disiplinlerce ele alınması sonucunu doğurmuştur. Böylelikle girişimcilik geniş bir akademik alanda tartışılır hale gelmiştir. Ancak konu sıklıkla işletme, iktisat, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, yönetim organizasyon disiplinleri tarafından ele alınmış, konuyla ilgili sosyolojik çalışmalar ise sınırlı düzeyde kalmıştır. Ayrıca bugüne kadar çalışma yaşamında kadın, pek çok sosyolojik araştırmanın konusu olmuş ancak bu araştırmaların büyük çoğunluğu ücretli olarak çalışan kadınlara yönelmiş, girişimci ve işveren konumundaki kadınlar ise önemli ölçüde ihmal edilmiştir. Bu açıdan bu çalışma girişimcilik konusunun ve kadın girişimcilerin profillerinin ve karşılaştıkları sorunların sosyolojik bir bakış açısıyla toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

1.4.Varsayımlar

Bu araştırmada,

1. Türkiye’de kadın girişimcilerin ataerkillik ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan önemli engellerle karşı karşıya kaldıkları,

2. Kadın girişimciliğinin önündeki engellerin kalkmasında ataerkil yapının dönüşmesinin ve toplumun eğitim düzeyinin yükselmesinin önemli olduğu varsayımlarından hareket edilmiştir.

1. 5. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın örneklemini Eskişehir’de hizmet sektöründe veya küçük üreticilik alanında faaliyet gösteren ve Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliğine üye kadın girişimcilerle sınırlıdır. Sayıları az da olsa daha büyük çapta üretim yapan sanayi alanında faaliyet gösteren kadın girişimciler de bulunmaktadır, ancak bu kesim kaynak, zaman ve maliyet sınırlamaları nedeniyle araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Araştırma, Eskişehir’de faaliyet gösteren 63 kadın girişimciyle yüz yüze görüşülerek dört aylık sürede gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin değişik sektörlerden seçilmesine özen gösterilse de, kadınların özellikle bazı sektörlerde yoğunlaşmış olması araştırmanın kısıtlarındandır. Araştırma Ekim 2009 – Ocak 2010 tarihleri arasında, uygulamanın yapıldığı kurumlar ve görüşülen kişilerle sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Girişimcilik: Emek, sermaye ve doğayı bir araya getirerek üretim sürecinin tasarlanması, örgütlenmesi ve onun tüm riskinin üstlenilmesidir.

Girişimci: Belirsizlik karşısında risk alan, kapital sağlayan, buluşçu, karar verici, endüstri lideri, yönetici, şirket sahibi, üretimde çalışan, taşeron, arabulucu, kaynakları alternatif kullanımlara dağıtan kişidir.

Kadın Girişimci: Evinde veya ev dışı bir mekânda, kendi adına kurduğu bir işyeri olan, bu işyerinde tek başına veya istihdam ettiği diğer kişilerle çalışan ve/ya işin sahibi sıfatıyla ortaklık kuran, herhangi bir mal veya servisin üretilmesiyle ilgili faaliyetleri yürüten, işyerinin işletilmesi, kapatılması veya işin geliştirilmesi konusunda kendisi

karar veren, işinden elde ettiği kazancın yatırım ve kullanım alanları üzerinde söz sahibi olan kadındır. (Ecevit, 1993: 20).

Bu araştırmanın kapsamına ise sadece, ev dışında ve hizmet sektöründe kendi adına bir işyeri kuran ve Eskişehir Esnaf ve Sanatkarlar Odasına kayıtlı olan kadın girişimciler dâhil edilmiştir.

Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal cinsiyet terimi ise, kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade etmektedir.

2. ALANYAZIN

2.1. Girişimciliğin Tanımı ve İçeriği

2.1.1. Girişimci ve girişimcilik kavramlarının tarihsel gelişimi

Girişimcilik insanın içinde bulunduğu doğal ve sosyal dünyayı değiştirme ve dönüştirme faaliyetidir. Dolayısıyla girişimcilik toplumsal ve ekonomik değişmenin en önemli itici güçlerinden biridir. İnsanlık tarihi boyunca önemli birçok girişimcilik faaliyeti örnekleri görülmüştür ancak özellikle son yıllarda bir girişimcilik dalgasından söz etmek mümkündür. 1970 ve 1980’lerde dünya genelinde yaşanan petrol krizi, ekonomik durgunluk, hızlı teknolojik değişim, küreselleşme gibi gelişmeler büyük yapısal değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu değişiklikler sonucu ortaya çıkan belirsizlik ve dengesizlik durumunda yeni iş fırsatları ve yeni girişim faaliyetleri önem kazanmaya başlamıştır. Sonuç olarak yeni ve küçük işletmeler hem istihdam yaratıcı hem de ekonomik gelişmeyi tetikleyici bir kurtarıcı olarak görülmeye başlanmıştır. (Landström, 2005: 4). Girişimcilik son yıllarda gittikçe daha fazla önem kazanan bir kavram olmakla beraber henüz üzerinde fikir birliğine varılmış bir girişimci tanımı bulunmamaktadır. Hisrich ve Peters (1998: 6)’ın da belirttiği gibi girişimcilik teorilerinin gelişimi girişimcilik kavramının tanımına ilişkin çalışmalarla paralellik göstermektedir.

Türkçe’ye girişimci olarak tercüme edilen “entreprendre” kelimesinin kökeni Fransızca’dır. Kelime, Fransızca “arada bulunan” ve “almak” kelimelerinden türemiştir; bu nedenle girişimci “satıcı ve müşteri\alıcı arasında yer alan birisi” olarak tanımlanabilir (Gürol, 2000: 25). Türk Dili Kurumu’nun tanımına göre ise girişimci; üretim için bir işe girişen, kalkışan; ticaret, endüstri vb. alanlarda sermaye koyarak girişimde bulunan kimse, müteşebbistir.¹

Girişimci, Fransızca’da 12. yüzyıldan itibaren kullanılagelen bir kelime olmasına rağmen feodal sistemin yenilik ve girişimciliğe engel yapısı nedeniyle gelişmemiştir.

¹<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=giri%FEimci&ayn=tam>, 12.03.2010.

Ancak mevcut durumun özellikle Avrupa ekonomisinin itici gücü durumundaki ülkeler olan İtalya, Fransa ve Güney Almanya’da giderek değişmesiyle kentleşmenin artması girişimcilik için bir zemin yaratmış ve hammadde arz eden ve nihai malları pazarlayan tüccar sınıfı arasında girişimciliği geliştirmiştir. 18. yüzyıla kadar feodalizm ortadan kaybolmuş, yasal ve kurumsal durum giderek girişimciliğin ve yeniliğin lehine değişmiştir (Landström, 2005: 27-28).

Girişimcinin “aracı” ve “arabulucu” tanımına ilişkin en erken örnek Marco Polo’dur. Marco Polo gibi denizci tüccarlar, anlaştıkları sermayedarların mallarını başta Uzak Doğu olmak üzere farklı bölgelere götürüp pazarlayıp ve gelirden bir yüzde almışlardır (Kutanis, 2006: 2).

Ortaçağda girişimci terimi büyük ölçekli üretim projelerini yöneten kişiler için kullanılmıştır. Bu tip büyük ölçekli üretim projelerinde yönetici konumundaki bireyler herhangi bir risk almamakla birlikte genellikle devlet tarafından sağlanan kaynakların kullanımını yönetmişlerdir. Orta çağın tipik girişimcileri kale, sur, manastır, katedral gibi büyük mimari çalışmalardan sorumlu olan din adamları olmuştur. 17. yüzyılda girişimci, devletle taahhüt edilmiş bir ürün ya da hizmet sağlamak konusunda anlaşma yapan kişi şeklinde tanımlanmış ve ilk kez girişimcilikle risk bağlantısından söz edilmiştir (Hisrich ve Peters, 1998: 7).

2.1.2. Girişimciliğin tanımlanmasında farklı bakış açıları

İktisadi olarak girişimci kavramını ilk kez kullanan kişi Richard Cantillon’dur (Güney, 2008:3; Özkul, 2007: 345). Cantillon (1755), girişimciyi “henüz belirginleşmemiş bir bedelle satmak üzere üretimin girdilerini ve hizmetlerini bugünden satın alan ve üreten kişi” olarak tanımlamaktadır (Özen Kutanis, 2006: 2). Cantillon ekonomik sistemde üç aktörün varlığından söz eder. Bunlar; toprak sahipleri (kapitalist), girişimciler ve ücretli çalışanlardır. Sözü edilen ekonomik sistemde girişimci merkezi bir role sahiptir çünkü girişimci, ekonomideki tüm değiş-tokuş ve dolaşımdan sorumludur. Girişimci sınıf talep ve arz dengesini meydana getiren unsurdur (Praag, 1999: 313). Bir başka tanımlamada Cantillon girişimciyi “kar elde etmek amacıyla işi organize eden ve işin

riskini üstlenen kişi” olarak tanımlamıştır ve böylelikle girişim ile risk unsurunu ilişkilendirmiştir (Döm, 2006: 3).

Cantillon’dan sonra girişimci kavramına değinen ikinci kişi Jean Baptiste Say olmuştur. Say girişimciyi ekonomik kaynakları düşük verimlilikteki bir alanın dışına ve yüksek verimlilikteki bir alanın içine kaydıran kişi olarak tanımlamıştır. Girişimci ile sermayedar arasındaki farkı ortaya koymuştur. Say’a göre sermayedar para tedarik eden ve finansal risk alan kişi iken, girişimci ise, üretim faktörlerini yeni zenginlikler yaratacak biçimde bir araya getiren kişidir (Özkul, 2007: 347). Say’ın (1803) eserinde girişimci, hem üretim hem de dağıtımda merkezi bir koordinasyon rolü oynar. Bu bağlamda Say girişimcinin yönetimle ilgili rolüne ilk vurgu yapan iktisatçıdır (Praag, 1999:314). İktisat teorisinde Say’dan sonra klasik üretim faktörleri olan emek, sermaye ve tabiat faktörlerine girişimcilik de dâhil edilmiştir. Böylece girişimcilik dördüncü üretim faktörü olarak genel kabul görmüştür (Müftüoğlu ve Durukan, 2006: 6).

Cantillon’un Fizyokrat² olarak adlandırılan aralarında Quesnay, Turgot, Baudeau’nun bulunduğu takipçileri de girişimcilik kavramı üzerinde durmuşlardır. Quesnay ilk iktisadi denge sistemini formüle eden iktisatçıdır ve Turgot’un girişimcilikle ilişkilendirdiği sermayenin rolüne dikkat çekmiştir. Herhangi birisi girişimci olmadan kapitalist olabilir ama tersi mümkün değildir. Baudeau ise girişimciyi maliyetlerini azaltmak ve dolayısıyla kârını arttırmak için yeni teknolojiler ya da düşünceler icat eden yenilikçi olarak tanımlamış ve girişimci tanımına yeni bir boyut eklemiştir (Herbert ve Link, 1998’den aktaran Ahl, 2002, s.35).

Fransız düşünürler girişimcinin risk alma ve üretimi koordine etme boyutuna dikkat çekerken İngiliz düşünürler sermayenin etkisine vurgu yapmışlardır. Adam Smith girişimciyi kapitalistle aynı anlamda kullanmıştır. Smith’e göre kapitalist, “temel kaynakları başarılı bir endüstriyel girişimde birleştiren mülkiyet sahibi yöneticidir” dolayısıyla aynı zamanda girişimcidir (Tosunoğlu, 2003: 30-31). John Stuart Mill ise

² İktisadi düşünce geleneğinin en eski akımlarından birisi olan fizyokrat okul, düşünsel anlamda Fransa’da ortaya çıkmış, ekonomi politik alanında 1760–1770 tarihleri arasında çok kısa bir süre hüküm sürmüş, bu açıdan iktisadi ve siyasi bir kuram olmaktan öte entelektüel bir akım olarak kalmıştır. Fizyokrasi; girişimci çiftçiyi, büyük ölçekte üretim yapacak tarımsal üreticiyi ön plana çıkarmak isteyen reformların öğretisi olmuştur.

1884’de yayınlanan çalışmasında girişimcinin rolünü yönetim aktivitesi içinde tanımlamıştır (Özku, 2007: 349).

Girişimcilik teorisine en büyük katkı Avusturyalı iktisatçı Joseph A. Schumpeter’den gelmiştir. Schumpeter, *The Theory of Economic Development* (1934) adlı eserinde girişimciyi yeniliği sunan birey olarak tanımlamıştır. Schumpeter’ın, girişimcilik tanımının özünü yenilik (inovasyon) kavramı oluşturmaktadır. Bu tanımda yeniliğin beş farklı şekilde ortaya çıkabileceği açıklanmıştır:

- Yeni bir ürün ortaya koymak ya da mevcut bir ürünün kalitesini arttırma
- Yeni bir üretim tekniği geliştirme
- Yeni bir pazara açılma
- Yeni hammadde ve yarı-mamul kaynaklarının bulunması
- Yeni organizasyonların oluşturulması (Güney, 2008:9; Özku, 2007: 352).

Schumpeter, girişimcinin merkezi rol oynadığı bir ekonomik gelişme teorisi ortaya koymuştur. Schumpeter’in teorisinde asıl üzerinde durduğu kapitalizmin mevcut yapıyı nasıl koruduğu değil, onu nasıl yarattığı ya da yıktığıdır. Schumpeter’in yaratıcı yıkım dediği bu süreç ekonomik gelişmenin özüdür ve yaratıcı yıkım faaliyetinin öznesi de girişimcidir (Hebert ve Link, 2006: 594-595). Schumpeter’in girişimcisi, burjuva sınıfına dayanan kapitalist iktisadi yapının sürekliliğini sağlayan taze kanı üretmekte, dejenere olmaya yüz tutan hücrelerinin yenilenmesine katkıda bulunmaktadır (Kızılkaya, 2005: 32). Girişimci kâr elde etmek isteyen kişidir ve bu amaca ulaşmak için yenilikler ortaya koymak durumundadır. Yenilik, ekonomideki mevcut dengeyi bozar ve yeni bir denge konumunu gerektirir. Bu sayede yenilik sürekli değişimi ve tekrar yeniliği tetikler.

Schumpeter’den sonra da girişimcilik alanına katkı sağlayan pek çok isim olmuştur. Hisrich ve Peters (1998: 6) girişimcilik teorisine ve tanımına yapılan en önemli katkıları şöyle özetlemişlerdir:

- David McClelland (1961): girişimci çalışan, enerjik ve orta düzeyde risk alan kişidir.
- Peter Drucker (1964): girişimci fırsatları maksimize edendir.
- Albert Shapero(1976): girişimci inisiyatif alan, bazı sosyal ve ekonomik mekanizmaları organize eden ve başarısız olma riskini göze alandır.
- Karl Vesper (1980): girişimci ekonomistler, psikologlar, iş adamları ve politikacılar tarafından farklı değerlendirilmektedir.
- Gifford Pinchot (1983) iç girişimcilik kavramını ortaya atmıştır. İç girişimcilik mevcut bir örgüt içindeki girişimciliği ifade etmektedir.
- Robert Hisrich (1985): girişimcilik, zaman ve enerji harcayarak farklı bir değer yaratma, finansal, psikolojik ve sosyal riskler ve sonuçta parasal ödüller ile kişisel tatmin elde etmektir.

Görüldüğü gibi literatürde çok farklı tanımlamalar yer almaktadır. Tüm bu tanımların işaret ettiği noktalar göz önüne alınınca girişimci, belirsizlik karşısında risk alan, kapital sağlayan, buluşçu, karar verici, endüstri lideri, yönetici, şirket sahibi, üretimde çalışan, taşeron, arabulucu, kaynakları alternatif kullanımlara dağıtan kişi olarak tanımlanabilir (Herbert ve Link, 1988'den akt. Akşit, 2003:4).

2.1.3. Türkiye’de girişimcilik

Türkiye’de girişimcilik konusu 1980’lerden itibaren önem kazanmaya başlamıştır. Bu geç kalışın altında yatan nedenlerin anlaşılabilmesi için tarihsel sürecin incelenmesinde fayda vardır.

Tarihsel olarak incelendiğinde Türklerin, Orta Asya’dan Anadolu’ya göç ederek yerleşik hayata geçmeleriyle birlikte ticaret ve zanaatta aktif olmaya başladıkları görülmektedir. Özellikle Selçuklular ve Osmanlı’nın kuruluş dönemlerinde bir esnaf-zanaatkâr örgütlenmesi olan Ahi Teşkilatı’nın oldukça etkin ve başarılı olduğu görülmektedir. O dönemlerde ahilik teşkilatına dayalı Türk girişimciliği, Sanayi Devrimi sonrasında hızla artan kitle üretimi ve ekonomik gelişmelere ayak uyduramamış ve gerilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun geç dönemlerinde ise

neredeyse toplum grupları arasında iş bölümüne gidilmiştir. Böylesi bir iş bölümünün ortaya çıkmasının nedeni; Rum ve Ermeni azınlıkların batılı Hristiyan ülkelerle ekonomik ve kültürel ilişkiler geliştirmesi ve kapitüler nitelikli ayrıcalıklar elde etmeyi başararak güçlü bir orta sınıf haline gelerek Avrupa ekonomisiyle bütünleşmeleridir. Orta sınıf azınlıkların ortaya çıkışıyla Müslüman esnaf ve tüccarın çöküşü daha da derinleşmiştir. Ayrıca Osmanlı toplumunun tarihsel gelişimi içinde iyice kapalı hale gelen bürokrasi, egemenliğini korumak için kendisine rakip olacak her gruba ve bu arada girişimciye karşıt olarak toplumda girişimci değerlerin aşağılanmasına neden olmuş ve ortaya çıkmasını engellemiştir (Şaylan, 1974: 68-70). Bu nedenlerle Türkler ticaretten ziyade askerlik, ulemalık, bürokratik, tarım ve hayvancılık gibi işlere yönelirken buna karşılık Rum, Yahudi ve Ermeniler gibi azınlıkların ticaretle uğraştıkları görülmüştür. İmparatorluğun son dönemlerinde özellikle İttihat ve Terakki döneminde ticaretin artırılması yolunda çabalar sarf edilmiş, “Türk’ten iş adamı ve tüccar yapma”, “Müslüman ve Türk ticaret adamı” oluşturma amaç edinilse de yeterli olmamıştır (Müftüoğlu, 2004: 9-10).

Osmanlı’nın son döneminde benimsenen yeni politika Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması aşamasında da etkili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti devleti, Batı’da kendiliğinden oluşan ekonomik gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal ve siyasal kurumları tepeden inme kararlarla kurarak bu yapıların ekonomik değişme ve gelişmeyi üretmesini beklemiştir ve Osmanlı’nın kaçırmış olduğu “aydınlanma ve sanayileşme treni”ni kısa yoldan yakalamaya çalışmıştır (Kongar, 2007: 611).

Ancak savaş sonrası dönemde yerel halk, ticari faaliyetlere entegrasyon sorunu yaşamıştır. 1960’larda Türkiye’de gazetecilik yapmış olan David Hotham, Türkler (1961) adlı kitabında bu durumu şöyle ortaya koymuştur:

Türklerin parayla aralarında ilginç bir ilişki vardır. Türkiye yoksul bir ülkedir; Türkler de herkes kadar paranın önemini bilirler. Fakat paraya karşı az rastlanır biçimde bir küçümsemeleri vardır... Türklerin parayı hor görmeleri, iyi birer iş adamı olmalarını engellemiştir. Tarihte de Türk, ticaret gibi aşağılık işleri yapmayacak kadar soylu bir kişiydi....

Hotham, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ticaret ve sanatla uğraşan azınlıkların ülkeyi terk etmesiyle bu işlerin Türkler'e kaldığını söylemiş ve eklemiştir: "Türkler tarihlerinde ilk defa para kazanma sorunuyla baş başa kalıyorlardı. Doğrusu buna alışmaları da epeyce güç oldu. Türkler ticaret konusunda yeteneksiz olduklarını bilirler (Eyüboğlu, 2004: 30-31)".

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra siyasal bağımsızlığını kazanan Türkiye, hemen ardından ekonomik bağımsızlığını kazanma çabasına girmiştir. Cumhuriyet sonrası dönemde Türkiye'de yeterli sayıda ve nitelikte girişimci olmaması ekonomik bağımsızlık kazanma yolundaki en önemli engel olmuştur. 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi bu anlamda önemlidir. Kongrenin temel ilkelerinden biri ulusal girişimciler grubu oluşturulması ve bu sayede girişimciliğin teşvik edilmesi olmuştur. Kongrenin toplanma amacı dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) tarafından şöyle açıklanmıştır: "memleketin rençper, ticaret ve endüstri mensuplarının bir arada toplanacağı bu kongre, memleketin ekonomik gelişmesi için alınacak tedbirler hakkında görüşecek.... (akt. Güney, 2008: 19)".

Cumhuriyetin ilk yıllarında özel teşebbüsün yatırım yapacak yeterli sermaye ve birikime sahip olmaması nedeniyle devlet ekonomik gelişmenin baş aktörü durumuna gelmiştir. Devlet tarafından özel girişime destek olması için 1924 yılında İş Bankası ardından 1925 yılında, kamu kesiminin özel kesimle ortaklıklar kurmasını teşvik eden ve doğrudan özel kesime kredi vermeyi amaçlayan Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. 1927 yılında da endüstrileşmede özel girişime öncelik veren Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla; özel kesime karşılıksız arazi verilmesi, vergi bağışıklığı ve özel kesimin ürettiği girdilerin kamu kesimince alınması zorunluluğu gibi düzenlemeler yapılmıştır. Ancak 1929 yılının Ekim ayında, New York borsasında patlak veren ekonomik kriz sanayileşme politikalarını kısmen değiştirmiştir ve devletin sanayileşmede itici güç haline geldiği bir stratejinin benimsenmesini gerekli kılmıştır (Şaylan, 1974: 78-79). Ekonomik krizle birlikte Türkiye de, ABD ve diğer Avrupa ülkeleri gibi ekonomik istikrar ve gelişmede devlet müdahaleciliğini ön plana çıkarmış, devletçilik bir zorunluluk haline gelmiştir. 1931-1940 yılları arası devletçilik politikalarının yoğun şekilde izlendiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde sanayi ve

sermaye arasındaki bütünleşme bizzat devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Kredi temin etmek ve iktisadi kalkınma planlarınca öngörülen altyapı ve sanayi yatırımlarını kolaylaştırmak için, uzmanlık gerektiren sektörlerde Sümerbank (1933), Belediyeler Bankası (1933), Etibank (1935), Denizbank (1938) ve Halk Bankası (1938) kurulmuştur.

1940'lı yıllar II. Dünya Savaşı nedeniyle savaş ekonomisinin uygulandığı yıllardır. 1939 yılında patlak veren savaş süresince Türkiye’de sermaye hızla özel ellerde toplanmaya başlamıştır. Bu dönem, “ticaret burjuvazisinin ve piyasaya yönelik toprak unsurlarının aşırı güçlendiği, başıboş bir vurgun ve zenginleşme sürecinin dörtlüğe geliştiği bir dönem” olmuştur (Boratav, 1992’den akt. Özer, 2001, s.184). Devletin izlediği politikalar da bu süreci destekler nitelikte olmuştur. 1948 yılında toplanan İktisat Kongresinde, devletin ekonomik alanda öncülüğünü tamamlamış olduğu ve artık sadece eğitim, haberleşme, milli savunma, araştırma, denetim vb. gibi temel kamu hizmetleri ile uğraşması gerektiği; ekonominin artık özel kişilerce yönetilmesinin zorunlu ve kaçınılmaz olduğu kararlaştırılmıştır (Şaylan, 1974: 80).

1950’de Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle devlet müdahalesini asgariye indirmek, ekonomik alanda devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak, buna karşılık güven teskin edilerek özel teşebbüs alanını genişletmek politikası benimsenmiştir. Ancak bu görüş, uygulamada yeterince yer bulamamış, devlet kapitalizmi uygulamaları bu dönemde de devam etmiştir. Ancak Demokrat Parti, devletçilik anlayışını girişimciliğe daha çok olanak tanıyacak bir anlamda yorumlamıştır. Parti tüzüğünde bu anlayış şu şekilde açıklanmıştır:

“Devletçilik, ekonomik alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an önce doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah düzeyini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya ekonomik faaliyetlere girişmesi, gerekse teşvik ve yardım yolları ile özel teşebbüs ve sermayenin genel yararlarına en uygun şekilde ve hızla gelişmesinde görev alması anlamında anlıyoruz (Baytal, 2007:550)”.

Şaylan’a göre (1980) “devlet kapitalizminden vazgeçilememesi, Türkiye’de girişimci sınıfın kendi varlığı için devlet kapitalizmine hayati bir gereksinim duyduğunun delilidir.” Kendi başına var olamasa da devlet eliyle gelişen girişimci grup Demokrat

Parti iktidarı döneminde giderek güçlenmiş ve siyasal iktidarı kontrol eder hale gelmiştir. Bu dönemde gelişen girişimcilik faaliyetlerinin iki önemli özelliği dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, özel girişimin sermaye yetersizliği, mali sorunlar, az gelişmişlik gibi sorunlarını devlet eliyle çözmesi, ikincisi ise girişimci sınıfın kazançlarını toprağa ve gayrimenkule yatırmış olmalarıdır. Böylelikle üretime yönelik güçlü bir girişimci sınıf ortaya çıkamazken bir taraftan da toprak ağaları girişimci sınıf içerisinde önemli rol oynar hale gelmişlerdir (Özer, 2001: 186). Özetle, Demokrat Parti Dönemi ekonomide hedeflenen liberalizm iç ve dış etkenler yüzünden sekteye uğramış, yerli girişimci sınıfının oluşması tam gerçekleşemediği gibi ekonomide devlet etkisi devam etmiştir.

1950-1960 yılları arasında Türkiye’de girişimci sınıfın endüstrileşmeye öncelik vermediği ve hâlâ esas olarak konut yapımı, arsa spekülasyonu, ithalat ve ihracat alanlarında çalıştığı bilinmektedir. Ayrıca Türkiye’de, özellikle 1950’li yıllardan sonra kentleşme süreci hızlanmış, buna bağlı olarak yüzlerce yıldır tarımla geçinen insanlar kentlere göçerek tarım dışı alanlarda emekleriyle geçinmek zorunda kalmıştır. Kentleşme, geleneksel değer ölçülerini altüst etmiş, kentlere göç edenler kentte ekonomik alanda güçlü olmadan saygınlık kazanamayacaklarının bilincine varmışlardır. Böylelikle insanlar kendi işlerini kurmaya ve girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Ancak bu dönemde ortaya çıkan girişimci tipi, sanayileşmenin bilincinde olmamıştır. Bilimsel bilgi yerine öngörülerine güvenerek hareket etmiş, yanlış adımlar atmış, anlamsız rekabetlere girişmiş kimi zaman da “ne üretsen satılıyor” mantığıyla kalite ve maliyet bileşenlerine gerekli özeni göstermemiştir. Özetle kentleşme süreciyle birlikte bir girişimci tipi ortaya çıkmıştır ancak bu girişimci gerekli bilgi, beceri, eğitim ve yeteneklerle donanmış olmadığı için sağlıklı girişimler, ekonomide atıl kapasiteler yaratmıştır (TÜSİAD, 1987: 4-6).

Türkiye, 1960’ları izleyen 20 yılda, ekonomi politikalarını iki egemen görüş çerçevesinde biçimlendirmiştir: hızlı ekonomik kalkınmanın gerekliliği ve bunun yalnızca sanayileşme ile olabileceği inancı. Bu amaçla “ne pahasına olursa olsun sanayileşme” politikasının uygulandığı söylenebilir. Bu yıllarda ithal ikameci adı verilen dışarıdan alınan malların yurtiçinde üretilmesine öncelik veren sanayileşme

politikaları uygulanmıştır. Ayrıca yerli üretimin ülke içi talebi karşılamaması durumunda dış alımların yasaklanmasına yönelik mutlak korumacılık anlayışı dönemin özelliklerindendir. Ancak uygulamalar ürün kalitesi, üretim kapasitesi ya da işletme ölçeği gibi sanayileşme bakımından önemli sayılan noktalara ya da üretim teknolojisine önem vermeyen bir anlayışla yürütülmüş, uluslararası alanda rekabet etmesi neredeyse olanaksız teknoloji düzeyi düşük ürünler üretilmiştir (Kepenek, 1999: 229-230).

Girişimcilik açısından Türkiye’de 1960’lı yıllara bakıldığında girişimci sayısının fazla olmadığı ve bu yıllara kadar memuriyetin toplumda en itibarlı meslek olarak görüldüğü söylenebilir. Buna rağmen Türkiye’de büyük bir girişimcilik potansiyeli olduğu da görülmektedir. David McClelland (1961) çalışmasında, 42 farklı ülke insanının girişimcilik kabiliyetlerine ilişkin bir sıralamada yapmış ve Türkiye bu listede ilk sırada yer almıştır. Bu sonucun ortaya çıkmasında Türkiye’deki genç ve dinamik nüfusun etkisi büyüktür (Börü, 2006: 10).

Son olarak 1960 ve 1970’li yılların siyasal ve toplumsal açıdan büyük çalkantıların yaşandığı; girişimciliğin gelişmesi ve ticaretin yaygınlaşması için gerekli olan istikrar ve güven ortamının tamamen ortadan kalktığı bir dönem olması girişimciliğin gelişmesine engel olan faktörlerden birisi olmuştur (Müftüoğlu, 2001: 58).

1980 sonrasında Türkiye bir yol ayrımının eşiğine gelmiş; 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleriyle, 12 Eylül askeri darbesinden güç alınarak, ülkenin kısa süreli istikrarının sağlanmasının ötesinde, izlenen ekonomik rejiminin değiştirileceğinin sinyalleri verilmiştir. 1979 yılı itibariyle yeni bir ekonomik istikrar programı hazırlamak üzere başbakanlık müsteşarı olarak göreve getirilen Turgut Özal, bu tarihten itibaren 1980’li yıllar boyunca iktisat politikalarının belirlenmesinde etkili isim olmuştur. Özal’ın hazırladığı 24 Ocak kararları diye anılan istikrar programı 1988 yılının sonuna kadar iktisat politikalarına damgasını vuran ve zaman içinde yeni öğelerin eklenmesiyle zenginleşen bir bütünlük taşımaktadır (Boratav, 2004: 148). 24 Ocak kararlarının başlıca amaçları: ekonominin dış rekabete açılması, yabancı sermayenin özendirilmesi, ihracatın artırılması, ekonomide devlet sektörünün küçültülmesi, devlet müdahalelerinin minimum seviyeye indirilmesi, özel sektör sermaye birikiminin

özendirilmesi ve desteklenmesi ile piyasa mekanizmalarının özgürce işlenmesinin sağlanması olmuştur (Çavdar, 1992: 227). Özetle Özal, özellikle Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra dünyaya rakipsiz biçimde egemen olan liberal ekonomik görüşü Türkiye'nin ekonomik yapısını biçimlendirme konusunda sonuna kadar, tutarlı bir ideoloji ve uygulama biçiminde kullanmıştır (Kongar, 2007: 413).

Özel kesim yatırımlarının ve yabancı sermaye girişlerinin hızlanmasıyla istihdam ve verimliliğin önemli ölçüde artması ve sanayileşmenin yeni bir ivme kazanması beklenirken sonuçlar beklenildiği gibi olmamıştır. Makroekonomik ve siyasal istikrarsızlıkların da katkısıyla özel kesim ve yabancı sermaye sanayi sektörü yerine kısa dönemde görece daha kârlı alanlara yönelme eğilimi göstermiştir (Şenses, 1983: 1138-1140).

Özal döneminde, dış ticaret rejiminin ve mâli sistemin serbestleşmesi ve dış dünyayla bütünleşme yönünde önemli mesafeler alınmıştır. Serbestleşme süreçleri, yeni ve dinamik girişimcilerin çoğalmasına ve rekabet koşullarının benimsenmesine yol açmıştır. Kongar da bu dönemin olumlu yönünün serbestleştirme yoluyla dış dünya ile bütünleşme süreçleri sonunda rekabet koşullarının benimsenmesi ve dinamik girişimcilerin sayılarının artması olduğunu belirtmektedir. Buna karşılık Boratav (1991'den akt. Kongar, 2007, s.416-417) Özal dönemini sanayici-rantiye ayırımına dayalı olarak değerlendirmektedir. Boratav'a göre Türkiye'de özel sektör denen kategorinin alt bölümlerinin iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu alt bölümlerden sanayici, uzun vadeli perspektife odaklanırken rantide kısa vadede kâr amacı gütmektedir. Ekonomik politikalarında sanayici kısımdan ziyade rantiyeye fayda sağlarsa yatırım eğilimleri zayıflar. Türkiye'de 1980'lerde yaşanan da budur. Kaynak tahsisleri bakımından sermaye sınıfı içindeki bölümlerden önce rantide, sonra finans, sonra ticaret ve en son sanayi gözetilmiştir.

Özal dönemiyle birlikte ekonominin dışa açılma süreci, faizsiz finans kuruluşları ve teşvikler Anadolu sermayesinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu dönemle birlikte devlet desteği olmaksızın işletme pratiklerini geliştirerek, teknolojik gelişmelere ayak uydurarak ve yeni pazarlar araştırarak var olmaya çalışan yerel küçük ve orta ölçekli

girişimler ortaya çıkmıştır. Devletin ekonomideki rolünün azalmasıyla özel sektör büyüyerek güçlenmiş böylelikle özel sektörün muhafazakâr kanadı da görünür olmaya başlamıştır. Yeşil sermaye olarak da adlandırılan Anadolu sermayesi tek ve homojen bir grup olarak anlaşılmamalıdır. Anadolu sermayesi; muhafazakâr-dindar iş adamları, tarikat-cemaat şirketleri ve çok ortaklı modeller olmak üzere üç ana kategoriye ayrılabilir. Bu üç sermaye formu birbirleriyle ilişki içinde olsa da aynı geçmişi paylaşmamaktadır. O dönemde, Anadolu sermaye birikiminin en dikkat çekici kanadı çok ortaklı şirketler olmuştur. Çok ortaklı modeller Avrupa’da çalışan işçiler ile Türkiye’de olup dini hassasiyetleri veya güvensizlikleri nedeniyle paralarını çalıştırmayan binlerce insanın tasarruflarını çekebilecek bir sisteme dayanmaktadır. İslami tarikatlar ve dini topluluklar da Anadolu sermayesinin oluşmasında etkili olmuşlardır. Cemaat ilişkisinin ekonomik bir eksene oturtulması yoluyla toplulukların dayanışma ve yardımlaşma süreçleri onları ekonomik açıdan bağlı bir yapı haline de getirmiştir (Can, 1997: 59-65).

Özetle 1980’li ve 1990’lı yıllarda kronik enflasyon yaşanması, ekonomik belirsizlik olması, ranta dayalı para kazanma olanaklarının yaygınlaşması, kamunun mali piyasalarda ağırlığının korunması, alınan tüm önlemlere karşın bürokratik yapının ve mevzuatın basitleştirilememesi gibi nedenler girişimciliğin istenilen düzeye ulaşmasını engellemiştir (Müftüoğlu, 2000: 65). Bu dönemde ortaya çıkan girişimcilerin büyük çoğunluğu rekabet ve kalitenin olduğu dış piyasalarda faaliyet göstermek yerine, kriz dönemi fırsat girişimciliği şeklinde, mali yapısı bozuk devlete yüksek faizlerle para satarak kâr etme yoluna gitmişlerdir (Börü, 2006: 12).

Bütün bu gelişmelerle birlikte ekonominin önemli bir aktörü haline gelen girişimcileri destekleme politikaları uygulamaya konulmuştur (Müftüoğlu ve Durukan, 2004: 8). Ayrıca öğretim kurumlarında hızla artan ve gelişen girişimcilik eğitimi, girişimcilik konusunun daha anlaşılır olmasına ve bilinçlenmenin artmasında büyük katkılar sağlamıştır. Gençler arasında girişimcilik ve iş adamlığı bir meslek olarak tercih sırasında en üstte yer almaya başlamıştır. Buna rağmen 2001 verilerine göre ülkemizdeki girişimcilik oranı yüzde 4,6’dır. Türkiye işsizliğin yoğun olduğu ülkeler statüsünde iken girişimcilik oranının bu kadar düşük olması ilginç bir durumdur.

Psikolog ve sosyologlar bu durumu Türkiye'nin kültür korteksine ve Türk insanının risk almaktansa, memurluk gibi garantili ve durağan işleri tercih etmesine bağlamaktadır (Börü, 2006: 11).

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomi siyasetinin ve sanayileşme sürecinin temelleri cumhuriyetin ilanından önce İttihat ve Terakki döneminde atılmış ve günümüze kadar pek de bir değişikliğe uğramamıştır: devlet eliyle özel girişim yaratmak ve desteklemek. Ancak, girişimciliğin devletçilik eksenli gelişmesi Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Az gelişmiş olarak tanımlanan çevre ülkelerde kültür ortamı ve sosyalizasyon sürecinin, otorite, toplumsal dayanışma ve geleneksel değerlere ağırlık vermesi nedeniyle girişimci kişiliğe sahip tiplerin ortaya çıkmasının zorlaştığı söylenebilir. Dolayısıyla bu tip bölgelerdeki girişimcilerin yatırım yapmak için risk göze alamadıkları ve girişimcilik eylemlerinin daha çok yarı feodal nitelik taşıyan kısa sürede yüksek kâr sağlayan ticarete yöneldiği, ticaretten elde edilen sermaye birikiminin yatırım yerine lüks tüketime aktarıldığı ifade edilebilir (Şaylan, 1974: 61-63).

Girişimciliğin devlet eliyle gelişmesi nedeniyle devletle girişimci arasındaki ilişkinin boyutu Türk girişimcilik tarihinin en önemli kısmıdır. Türk iş adamları, devleti karşılaştıkları güçlüklerin en önemli kaynağı olarak görmekle beraber servetlerini ve toplumsal konumlarını devlete borçlu olduklarının farkındadırlar (Buğra, 1995: 17). Ayrıca devletin iş yaşamında yarattığı belirsizlik özel sektör ne kadar gelişirse gelişsin varlığını sürdürmektedir. Bunun sonucu olarak Türkiye'de özel sektör bir sanayi bilinci edinmeden gelişmiş, işletmelerin spekülatif kaygıları çoğu zaman üretkenlik artışı kaygılarının önüne geçmiş ve işletmeler çoğunlukla ticari faaliyetler yürüten işletmeler olarak kalmışlardır. 1980 sonrası yürütülen liberal politikalar da devletin ekonomideki rolünün azalması hedefine ulaşmamış aksine devlet ve özellikle Başbakan ekonomide merkezi bir yere oturmuştur. Böylesi istikrarın olmadığı bir ortamda rant sağlamaya yönelik faaliyetler gittikçe gelişmiş ve iş adamları karı büyük, sosyal faydası küçük girişimlerle sermaye birikimi sağlamışlardır. Böylelikle iş adamları ekonomi politikalarında daha fazla söz sahibi olmuşlar, politika sürecini kendi çıkarları doğrultusunda etkileyerek amacından saptırmışlardır. Ancak 1980'den sonra yaşanan

dönüşüm Türkiye'ye özgü bir durum olarak görülmemelidir. Aynı dönemde sanayileşmekte olan diğer ülkelere bakıldığında da durumun benzerlikler gösterdiği söylenebilir. Bu benzerlik, sözü edilen ülkelerin IMF ve Dünya Bankası'ndan aldıkları destekler karşılığında uygulamaya koydukları politikaların bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1980 sonrası dönemde sanayileşme politikalarının en önemli özelliği olan devletin artık sanayiye yatırım yapmaması, elindeki sanayi tesislerini özelleştirerek hızla elinden çıkarması ve üretimi serbest piyasa koşullarına terk etmesiyle özel kesimin bu alandaki boşluğu dolduracağı düşünülmüştür ancak aksine özel kesim de sanayi yatırımlarını azaltmıştır. Büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının yetersizliği KOBİ'lerin önem kazanmasına ve sanayileşmenin temel dinamiği olarak görülmesine neden olmuştur. Bu nedenle günümüzde küçük girişimciyi destekleme ve teşvik politikaları giderek artmaktadır. Ayrıca günümüz küresel dünyasının dönüşümüyle girişimcilik faaliyetleri sanayi sektöründen hizmet sektörüne doğru yönelmektedir. Bu da kadınların kendileri için daha uygun gördükleri hizmet sektöründe daha fazla faaliyet göstermelerine ve kadın girişimciliğinin artmasında önemli rol oynamaktadır.

2.2. Girişimciliği Etkileyen Faktörler

Girişimcilik çok sayıda faktörün belli koşullarda bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Literatür incelendiğinde girişimciliği etkileyen faktörlerin çeşitli şekillerde gruplanıp tanımlandığı görülmektedir. Bu faktörler en genel şekliyle kişiye ait özellikleri içeren içsel faktörler ve sosyo-kültürel\politik faktörleri içeren dışsal faktörlerdir, başka bir deyişle kişisel ve toplumsal faktörler şeklinde bir ayırım yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla girişimcilik hem kişisel hem de toplumsal birtakım faktörlerden etkilenen bir kavramdır ve girişimciliğin anlaşılabilmesi için bu her iki faktörün bir arada düşünülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.1.1. Girişimci Kişilik zellikleri

İlk dönem girişimcilik çalışmalarının birçoğu girişimcilik konusunu tek boyutlu olarak ele almış, girişimci bireyleri girişimci olmayan bireylerden ayıran kişilik özellikleri olduğu ve tüm girişimcilerin büyük lde benzerlik gösterdiği düşüncesine odaklanmıştır (Gartner, 1985: 696-697). Bu anlayışa göre girişimcilerin başarılı olmalarını sağlayan sahip oldukları kişilik özellikleridir. Girişimcilikte kişilik özellikleri ile ilgili ilk çalışmalar 1953 yılında Atkinson ve 1961 yılında McClelland ile başlamıştır (Top, 2006: 74).

McClelland çalışmasında, sosyal bilimcilerin üzerinde birleştikleri girişimci tipinin özelliklerini şöyle açıklamaktadır: belli konularda yetenekli olma ve kar için mantıki riskleri göze alabilme, enerjik bir kişilik, kişisel sorumluluk duygusuna sahip olma, kişisel sorumluluk duygusuna sahip olma, verdiği kararların başarısını para ile ölçebilme yeteneği, gelecek hakkında sağlam tahminler yapabilme, örgütlenme yeteneği ve kendilerine prestij sağlama ve risk göze almaları karşılığı olarak kişisel yarar elde etme (şaylan, 1974: 58).

Birçok çalışmada girişimci özelliklerinden bahsedilmesine rağmen genel kabul gören bir özellikler listesi bulmak zordur (Swedberg, 2000). Girişimcilerin temel özelliklerinin belirlenmesi konusunda değişik yazarlar tarafından yazılan bilimsel makaleler Kuratko ve Hodgetts (Güney, 2008: 57) tarafından derlenmiş ve girişimcilerin özellikleriyle ilgili toplu bir liste ortaya çıkarılmıştır.

Tablo 1. Girişimcilerin Temel zellikleri

Tarih	Yazar	zellikler
1848	Mill	Risk alma
1917	Weber	Biçimsel otoritenin kaynağı olma
1934	Schumpeter	Yenilik, önayak olma
1954	Sutton	Sorumluluğa istek duyma
1959	Hartman	Biçimsel otoritenin kaynağı olma
1961	McClelland	Risk alma, başarı güdüsü
1963	Davids	Hırslı olma, bağımsızlık isteği, sorumluluk, zgüven
1964	Pickle	İnsan ilişkileri, iletişim becerisi, teknik bilgi
1965	Litzinger	Riski tercih etme, bağımsızlık, tanınma, babacanlık, liderlik
1965	Schrage	Doğru algılama, güç motivasyonu, gerginliğin performansı azalttığı gerçeğinin farkına varma
1971	Palmer	Risk ölçme
1971	Hornadey ve Aboud	Başarı güdüsü, özerklik, saldırganlık, güç, tanınma
1973	Winter	Güç ihtiyacı
1974	Borland	İçsel güç odağı
1974	Liles	Başarı ihtiyacı
1977	Gasse	Kişisel değerlere dönüklük
1978	Timmons	Güdü/ zgüven, amaca dönüklük, orta düzeyde risk alma, kontrol odağı, yaratıcılık/yenilikçilik
1980	Brockhaus	Risk üstlenme eğilimi
1980	Sexton	Enerjik olma/hırs, olumlu terslikler
1981	Mescon-Montanari	Başarı, hâkimiyet, özerklik, dayanma gücü, kontrol
1981	Welsh- White	Kontrol ihtiyacı, sorumluluk isteği, zgüven/güdü, mücadele etme, orta düzeyde risk alma
1982	Dunkelberg,Cooper, Welsh- Young	Büyümeye dönüklük, bağımsızlığa dönüklük, zanaatkârlığa dönüklük, kontrol kaynağı, zgüven, yenilikçilik

Kaynak: Güney, 2008: 57-58.

Bu özelliklerden yaygın olarak kabul görmüş olanları risk alma eğilimi, içsel kontrol odaklılık, başarıma ihtiyacı, bağımsız olma eğilimi şeklinde sıralanabilir (Hisrich ve Peters, 1998).

Risk alma eğilimi neredeyse bütün girişimcilik tanımlarının bir bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Risk finansal, sosyal ya da psikolojik yönlerden girişimciliğin bir parçasıdır. Yaygın görüşün aksine başarılı girişimciler büyük risklere girmezler. Girişimciler kumarbaz değildir ve işletmelerini tehlikeye sokacak büyük risklere girmekten kaçınırlar. Girişimci daha çok orta düzeyde risk alan kişidir (Döm, 2006: 26-

27). Finansal çıkarları için ve yalnız kâr güdüsü ile davranmak, moda deyimiyle köşe dönmek amacıyla risk almaz. Cesaretli fakat aynı zamanda dikkatli hareket eder (Müftüoğlu ve Durukan, 2004: 17).

İçsel kontrol odaklılık, sosyal öğrenme teorisinden hareketle geliştirilen iç ve dış olmak üzere iki kutuplu bir yapıya sahip olan kontrol odaklılık özelliğinin bir parçasıdır. Kontrol odaklılığın yapısı; içsel ve dışsal kontrol odağına sahip bireyler arasındaki genel bir inanç farklılığına dayanmaktadır. İçsel kontrol odaklılık psikolojide, “kişinin kendi davranışları ve sonuçları üzerinde kontrol sahibi olduğuna inanması” olarak tanımlanırken bunun tam tersi olan dışsal kontrol odaklılık ise “kişinin kendi davranışları ve sonuçları üzerinde kontrol sahibi olmadığına, hayatının ve yaşadığı olayların şanssızlık, başkaları, kader vb. gibi kendi dışındaki etkenlere bağlı olduğuna inanması” şeklinde tanımlanmaktadır (Döm, 2006: 29). İç kontrol odaklı bireyler, çevreye hakim olma konusunda yeteneklidir ve çevrenin sonuçlar üzerindeki etkilerini azaltabileceklerine inanarak başarılı girişimci olabilmektedirler. Bu nedenle iç kontrol odaklılık bir girişimcilik özelliği olarak görülmekte ve iç kontrol odaklı bireylerin girişimsel faaliyetlerde bulunmaya eğilimli oldukları belirtilmektedir (Uygun, 2006: 32).

Bir diğer girişimci özelliği olan başarı ihtiyacı ilk kez McClelland tarafından ortaya atılmıştır. McClelland insanları belli yönde davranmaya sevk eden üç temel ihtiyaçtan söz etmektedir. Bunlar; ilişkiler kurma ihtiyacı, güç elde etme ihtiyacı ve başarıma ihtiyacıdır. Girişimcileri kendi işini kurmaya iten motivasyonlardan biri de başarı olma ve başarıma ihtiyacıdır. McClelland’ın başarı ihtiyacı teorisine göre insan davranışının derinliklerinde girişimciliği etkileyen güçlü bir psikolojik itici güç vardır. Yüksek başarı ihtiyacı olan kişiler başarılı olmak için güçlü bir isteğe sahiptirler ve bu sebeple girişimsel biçimde davranmaları daha yüksek bir ihtimaldir. Ayrıca başarı ihtiyacı yüksek olan bireyler girişimsel meslekleri daha çekici bulmakta ve bu tür mesleklerde daha başarılı olmaktadır. Çünkü girişimsel meslekler bu tip bireylere başarılı olabilmeleri için daha çok fırsat tanımaktadır (Döm, 2006: 29).

Son olarak; girişimciler genellikle başkaları hesabına çalışmaktan hoşlanmayan ve işleri kendi yöntemleriyle yapmayı tercih eden kişilerdir (Hisrich ve Peters, 1998: 69). Girişimcinin bağımsız olması, kendini güvende hissedebileceği başka bir işte olmasında, emir altında çalışmaktan daha önemlidir (Müftüoğlu ve Durukan, 2004: 17).

Son yıllarda yapılan araştırmalarda girişimci olanlarla olmayanlar arasında sezgi, hafıza, hızlı öğrenme, problem çözme, kendini ifade etme gibi duygusal yetenek farklılıkları da olduğu öne sürülmektedir (Top, 2006: 87).

Girişimcilik özellikleri, girişimcileri diğer işletme sahiplerinden ayıran özellikleri belirlemede ilgi görmekle birlikte; kişilik özelliklerini ölçmede bir takım metodolojik problemler söz konusudur:

- Kişilik özellikleri sabit olmayıp, zamanla değişme göstermektedir.
- Bu özellikleri saptamada subjektif yargılamalar söz konusu olabilmektedir.
- Ölçümler çevresel ve kültürel etkileri reddetme eğiliminde olmaktadır.
- Eğitim ve öğrenmenin rolü genellikle göz ardı edilmektedir.
- Yaş, cinsiyet, sosyal sınıf ve eğitim gibi demografik ve sosyal faktörlerin etkisi ihmal edilebilmektedir (Döm, 2006: 26).

Kısaca bir girişimci tüm bu kişilik özelliklerine sahip olsa da sosyo-ekonomik yapı, politik ve kültürel çevre onun nitelik ve boyutlarını belirleyecektir. Bu nedenle bir girişimcinin doğru zamanda, doğru yerde olmasının da önemi göz ardı edilmemelidir (Müftüoğlu ve Durukan, 2004: 19). Girişimci her şeyden önce bir insandır. Bu nedenle girişimciler; yaşadıkları sosyo-ekonomik ortamın ürünüdürler (TÜSİAD, 1987:1). Girişimsel eylemin ortaya çıkmasında kişilik özelliklerinin yanı sıra sosyal çevre, aile kökeni, eğitim, yaş, cinsiyet ve etnisite gibi sosyal faktörler de etkili olmaktadır. Sosyal sınıf, aile kompozisyonu ve geçmişi, aile mesleği girişimsel eylemi doğrudan etkiler (Aytaç, 2006: 146).

2.2.2. Yaş

Yaş da girişimsel etkinliği belirleyen faktörlerden bir tanesidir. Girişimsel kariyerin çoğunlukla 22-45 yaş aralığında ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Ancak asıl olan girişimcinin ihtiyacı olan deneyim ve finansal desteği hangi yaşta sağladığıdır. Kişinin bütün koşulları yerine getirdiği yaş onun için en uygun yaştır. Genel olarak erkek girişimciler 30'lu yaşların başında, kadın girişimciler ise 30'lu yaşların ortalarında kendi işlerini kurmaktadır (Hisrich ve Peters, 1998: 73).

2.2.3. Eğitim

Girişimcilik doğuştan gelen bazı özelliklere bağlı olduğu gibi sonradan kazanılan bazı faktörlere de bağlıdır. Girişimcilik tamamen doğuştan gelen değil, zamanla geliştirilebilen bir yetenektir. Bu anlamda eğitim, girişimciliği etkileyen faktörlerden birisi sayılabilir. Girişimcilerin eğitim seviyesi girişimcilik çalışmalarının yoğunlaştığı önemli noktalardan birini oluşturmaktadır. Girişimcilerin ortalamanın altında eğitim aldıkları yönündeki genel kanının aksine eğitim, girişimciliğin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yeni bir iş kurmak için formel bir eğitim almış olmak zorunlu olmamakla birlikte eğitim özellikle finans, stratejik planlama, pazarlama ve yönetim alanlarında gerekli görülmektedir (Hisrich ve Peters, 1998: 72).

2.2.4. Aile

Aileye ilişkin etkenlerden kardeşler arası doğum sırası, anne- babanın mesleği ve sosyal statüleri, anne-babanın yetiştirme tarzı ve desteği, ailenin değer yönelimi, kültürü, çocuk yetiştirme tarzı, çocuk sayısı gibi unsurlar girişimciliğin ortaya çıkmasını etkileyen unsurlardandır. Yapılan çalışmalar ilk çocukların gördükleri yoğun ilgi ve geliştirdikleri yüksek özgüven nedeniyle daha fazla girişimci özellikler gösterdiğini ortaya koymaktadır (Hisrich ve Peters, 1998). İkinci olarak kendi işinde çalışan girişimci ebeveynin çocuklarının da benzer şekilde kendi işlerini kurmaya eğilimli oldukları söylenmektedir. Bireyin girişimci özellikler geliştirmesinde ebeveyni ile kurduğu ilişkinin de önemli bir yeri vardır. Ebeveynin destekleyici ve cesaret verici olması

bireyin başaracağına olan inancını geliştirir. Bu durum özellikle kadın girişimciler açısından önem arz etmektedir. Ülkemizde yapılan bir araştırmaya göre, girişimcilerin % 62'si, yaşadıkları çocukluk ve aile çevresinin kendilerini mücadeleci yetiştirerek girişimcilik özelliklerini kazandırdığını belirtmiştir (TÜSİAD, 1987: 37).

Az gelişmiş toplumlarda, ataerkil aile yapısının görüldüğü tarımla uğraşan kırsal kesimde; ailenin etkisi, anne-babanın sıkı denetimi, itaat beklentisinin yüksek düzeyde olması, ailenin ihtiyaçlarının evde üretilerek dışarıya kapalı bir ekonomik yaşamın söz konusu olması girişimci tipinin ortaya çıkmasını engellemektedir (Müftüoğlu, 2001: 22).

2.2.5. Geçmiş çalışma yaşamı

Daha önceki iş deneyimleri de kişinin girişimciliğe yönelmesine etkili olabilmektedir. İş tatmini zayıf, bulunduğu konumdan şikâyetçi, yükselmeyen ya da daha önemlisi işten çıkarılan kişiler için kendi işini kurmak önemli bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kişinin iş tecrübeleri daha ileriki yıllarda bu tecrübeleri kendi işinde kullanma kararı vermesinde etkili olmaktadır. Yaşanılan tecrübelerin etkisi kadın girişimciler için daha fazla önem arz etmektedir. Kadınlar, genellikle erkeklere göre hayatlarının daha ileriki dönemlerinde kendi işlerini kurmaya karar vermektedir ki bu durumun arkasında genellikle iş hayatında yaşanan hayal kırıklıkları yatmaktadır (Hisrich ve Peters, 1998: 18).

2.2.6. Cinsiyet

Cinsiyet farkı da girişimciliği etkileyen önemli faktörlerden biridir. Dünya Girişimcilik Platformu (Global Entrepreneurship Monitor-GEM) tarafından 2001 yılında 29 ülkede yapılan araştırma erkeklerin kadınlardan çok daha fazla girişimsel faaliyette bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ancak son yıllarda bu durum gittikçe değişmekte, kendi hesabına çalışan kadın sayısı her geçen gün artmaktadır.

Kadın girişimciler kişisel özellikler açısından genellikle erkek girişimcilerle benzerlik göstermekte; ancak motivasyon, yetenekler ve mesleki tecrübe gibi konularda erkek girişimcilerden ayrılmaktadırlar. Ayrıca yeni bir girişim başlatma sürecinde cinsiyetler arası farklılıklar görülmektedir. Erkek girişimciler destek ve fon gibi kaynaklara daha kolay ulaşabilirken kadın girişimciler çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Son olarak işin niteliği de girişimcinin kadın veya erkek olmasına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Kadın girişimciler genellikle hizmet sektöründe faaliyet gösterirken, erkek girişimciler daha çok üretim, inşaat ya da ileri teknoloji alanlarında faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla kadınlar, görece daha küçük ölçekli girişimlerde bulunmakta ve daha az kazanç sağlamaktadırlar (Hisrich ve Peters, 1998: 78-80).

Kadın ile erkek girişimci tipleri arasında büyük ölçüde toplumsal cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan bu farklar aşağıda kadın ve çalışma yaşamının ele alındığı başlık altında çok daha etraflıca irdelenmektedir.

2.2.7. Kültürel yapı

Bazı toplumlar girişimcilik konusunda yüksek performans gösterirken bazılarında aynı performans görülmemektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında kişisel özelliklerden çok kültürel özelliklerin etkili olduğu söylenebilir. Ancak hiçbir kültür tek başına girişimciliği destekleyen veya karşı olan bir kültür olarak nitelendirilemez. Yine de toplumun yapısal koşulları, değer ve norm sistemleri bireylerin tutum ve davranışlarını doğrudan etkilemektedir. Birey, içinde yaşadığı toplumun kültürel değerlerinin taşıyıcısıdır. Dolayısıyla girişimciler de üyesi oldukları toplumun kültürel etkilerinden uzak değildir ve bu nedenle toplumdaki girişimcilik olgusunun anlaşılabilmesi için kültürel unsurların da değerlendirilmesi gerekir.

Bu alandaki yapılan en önemli çalışmalardan biri Geert Hofstede tarafından yapılmıştır. Kültürel yapının yönetim, liderlik ve insan kaynakları uygulamaları üzerindeki etkisine ilişkin önemli çalışmalar yapan Hofstede, çalışmalarında girişim ve girişimcilikle ilgili konulara da değinmiştir. Bu anlamda Hofstede ulusal kültürleri eril-dişil, bireycilik-

kolektivizm, güç mesafesi ve belirsizlikten kaçınma olmak üzere dört boyutta incelemiştir (Güney, 2008: 214-216).

Bireycilik toplumun bireysel ya da kolektif başarı ve kişiler arası ilişkilere ağırlık verme yönünü göstermektedir. Bireyciliğin yüksek olduğu toplumlarda bireyler diğer bireylerle formel ilişkiler kurma eğilimindedir. Kolektivist toplumlarda ise, aile, akraba ve eş-dost ilişkileri ön plandadır. Birey ait olduğu grupla birlikte hareket eder ve enformel ilişkiler vardır. Bireyciliğin ön planda olduğu toplumlarda bireysel girişimler önemsenmekte ve teşvik edilmektedir. Türk toplumu da bu çerçevede daha çok kolektivist ya da toplulukçu bir toplum görüntüsü vermektedir. Türk toplumu genelde, cemaat bağlılığı yüksek, bireyciliğin gelişmediği, kişisel inisiyatif ve girişimci değer ve faaliyetlerin zayıf olduğu bir sosyal dokuya sahiptir. Girişimci güdüler ile girişimci benlik/kişilik ve kültürel kalıpların oluşmasının önünde, toplumun örgütlenme tarzı büyük bir engel gibi durmaktadır (Aytaç, 2006: 149). Hatta Sargut (2001), Türk toplumundaki kolektif davranış kültürünün, hemşerilik, adam kayırma, karşılaşılan problemleri devlete, Allah'a veya başka güce havale etme alışkanlığının ve kurtarıcı bekleme eğiliminin de sebebi olduğunu ifade etmektedir.

Hofstede'e göre eril değerler, başarı, yarışma, hırs ve benzeri; dişil değerler ise yaşamın kalitesi, yakın ve samimi ilişkiler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla eril toplumlar ve kültürler, dişil toplumlara göre daha fazla girişimci özelliklere sahip olmaktadır. Yine Hofstede'in araştırmasına göre, belirsizlikten kaçınma özelliğinin yüksek olduğu toplumlarda insanlar belirsiz, açık olmayan ve yazılı kurallarda yeri bulunmayan riskli durumlardan korkmakta ve sürekli olarak kendilerini güvenceye almak istemektedirler. Buna karşılık belirsizlikten kaçınma özelliğinin düşük olduğu toplumlarda bireyler daha özgür hareket etmekte, risk alabilmekte ve yeniliklere açık olmaktadır. Türkiye bu açıdan değerlendirildiğinde belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu, insanların kendilerini garantiye alma ihtiyacı içinde oldukları söylenebilir.

Toplumun girişimcilere karşı tutum ve bakış açısı da girişimciliği etkileyen unsurlardan biridir. Parsons bu hususu, "girişimci rollerin etkin bir şekilde fonksiyonunu yürütebilmesi için belli toplumsal değerler sistemi etkili olmalı ya da bu değer sistemine

karşıt değer sistemi çok zayıf kalmış olmalıdır” diyerek açıklamaktadır (Şaylan, 1974: 59).

Toplumda görülen bürokratik yapı da girişimciliği etkileyen faktörlerden birisidir. Bürokratik yapının niteliği girişimciliğin gelişmesine katkıda bulunabileceği gibi kimi zaman engelleyici de olabilmektedir. Türkiye bu açıdan incelendiğinde bürokratik yapının çoğu zaman girişimciliği engelleyici olduğu görülmektedir. Bu durum Türk toplumunun devleti algılayış biçimiyle doğrudan alakalıdır. Tarihsel süreçte Türk toplumunda devletin, merkezi bir konumda bulunduğu ve tüm alanları kuşatan aktif bir rol oynadığı görülmektedir (İlhan, 2003: 70). Bu durum insanların devleti kutsal gördükleri ve her şeyi devletten bekledikleri bir toplum ortaya çıkmasına neden olmuş, devlet kademelerinde çalışmanın daha prestijli olduğu kanaatini geliştirmiştir. Dolayısıyla böylesi bir yapıda girişimciliğin yeterince gelişmesi mümkün olmamıştır.

2.2.8. Din

Toplumun kültürel yapısını belirleyen unsurlardan biri olan dinin, ekonomik hayat üzerinde de etkileri olması kaçınılmazdır. Dinsel değerlerin girişimci faaliyetler üzerinde etkili olduğunu ilk kez Max Weber ortaya koymuştur. Weber’in kapitalizm analizinde öne çıkan kavram Protestan Ahlâkıdır. Weber’e göre kapitalizmin doğuşu, Batının değerler kümesi içerisinde yer alan, Protestanlık inancının, rasyonel bir çerçevede meslek hayatına uygulanması sayesinde gerçekleşmiştir.

Weber (1997: 16-17), elde etme güdüsünün, kazanç, kâr ve olanaklı en fazla miktar parayı kazanma uğraşısının kendi içinde kapitalizm ile doğrudan doğruya hiçbir ilgisi olmadığını, sınırsız kazanma açlığının ne kapitalizmle ne de kapitalizmin ruhu ile aynı şey olmadığını söylemektedir. Ona göre kapitalizm; usdışı olarak nitelediği sınırsız kazanma açlığının dizginlenmesi, en azından ussal olarak dengelenmesidir. Kapitalizm, sürekli, ussal, kapitalist işletmenin peşinde; hep yenilenen kazancın peşinde; “verimlilik” peşindedir. Kâr ve kazanç arzusu her çağ ve toplumda var olmuştur. Ancak kapitalizmin doğuşuna kaynaklık eden kâr arayışı ile akılcı çalışma disiplininin bileşimi tarih boyunca ilk kez modern batı toplumunda ortaya çıkmıştır. Bu bileşim, bürokratik bir örgütlenme aracılığı ile en fazla kâr elde etmeyi amaçlayan modern işletmelerdir.

Weber (1997: 42-45) Protestan âhlâkının tarihi bireylerini Benjamin Franklin'i kaynak olarak kullanarak şöyle açıklamaktadır:

Unutma ki zaman paradır... Unutma ki kredi paradır... Unutma ki para, üretimi güçlendirici ve verimli bir yapıya sahiptir. Para parayı üretir ve ondan elde edilen daha fazlasını ve daha fazlasını üretebilir. Beş shilling katlandığında altı shilling olur... Elde edilen çok para oldukça her dönemde daha fazla para üretir... ana domuzu öldüren, bin nesili birden yok etmiş olur. Beş shilling katleden, onun üretebileceği her şeyi öldürür!

Bir başka yerde biriktirmenin erdemine şöyle değinmektedir:

...gelir ve giderlerini tam olarak hesapla... küçük giderlerin nasıl büyük yekünlere ulaştığını fark edersin ve neyin tasarruf edilebileceğini görürsün... Ahlâk ve erdem de kişinin borçlarına sadık kalmasıyla dolayısıyla ihtiyacı olduğunda borç alabilme olasılığının yüksekliğiyle değerlendirilmektedir. 'Kredisi yüksek olan insan' ahlaklı ve toplum tarafından kabul gören insandır. Şerefli olmak yararlıdır, çünkü kredi sağlar, dakiklik, çalışkanlık, ölçülülük de aynı; bunlar bu yüzden erdemdir (s.46).

Aslında burada öngörülen bir yaşama tekniği değildir, özel bir 'âhlâk'tır. Bu âhlâkın zedelenmesi yalnızca aptallık değil, ödevin unutulması olarak ele alınmaktadır (Weber, 1997: 45). Protestan ahlâkın ekonomik hayata kazandırdığı en önemli erdem, bir meslek içinde düzenli ve metodik çalışmanın dini görev olduğu bilincidir. Bunun yanı sıra iyi bir ticaret ahlâkı temin etmiştir. Akılcı, düzenli, sürekli çalışma, Tanrı'nın emrine boyun eğme olarak yorumlanmaya başlanmıştır.

Weber'e göre dünyevi asketik³ Protestanlık para kazanmayı doğrudan doğruya Tanrı'nın isteği olarak görmüştür. Böylece tüm Hıristiyanlar kazanabildikleri kadar çok kazanmaya ve tasarruf edebildikleri kadar çok tasarruf etmeye yani zengin olmaya teşvik edilmiştir. Lüks tüketim sınırlanmış olduğundan harcanamayan para biriken sermayeye eklenmiş, Protestanlık böyle bir dünyevi asketizm geliştirmiştir. Başka bir deyişle dünyevi asketizmin zorlaması sonucu sermaye birikmiştir (Weber, 1997:148-151).

³ Asketizm; riyazi veya çileci yaşantı şeklini kendine hayat tarzı seçme ideolojisinin adıdır. Asketik yaşantı kişinin Tanrı'nın rızasını kazanmak amacıyla dünya zevkleri ve hazlarından uzak durması; yeme içmede, kazanmada, giyim kuşamda, insanlarla ilişkilerde son derece iradî bir kararla disiplinli bir hayatı yaşamasıdır (<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=442>, 29.12.2009).

Aron (1986'den akt. Torun, 2002, s: 91-93); Weber'in, tezini doğrulamak amacıyla modern kapitalizmle Protestanlık arasındaki üç temel ilişkiye göndermede bulunduğundan bahsetmektedir: Bunlardan ilki Protestanlıkla, birey ve toplumun ekonomik durumları arasında pozitif bir ilişkinin varlığıdır. Bunun kanıtı Katoliklerle Protestanların yaşadığı ülkelerde, Protestanların fert ve cemaat olarak nispeten zengin olmasıdır. Örneğin, Almanya'da Protestan nüfus Protestan olmayanlardan daha varlıklıdır. Bu analize göre aynı şekilde, bir ülkedeki din ve meslek istatistikleri yan yana konulunca, yüksek eğitilmiş teknik ve ticari personelin, büyük sermaye sahiplerinin ve işletme liderlerinin çoğunun Protestan olduğu görülmektedir. İkinci olarak XVI. yüzyıldan sonra Batı'da gerçekleşen reform hareketlerini benimseyen ve ekonomik bakımdan gelişmiş Batılı ülkelerin hepsinin Protestan olmasıdır: Hollanda, İngiltere, Amerika ve Almanya gibi. Buna karşın, kalkınamamış ülkelerde Katolik nüfus yoğunluktadır: İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi. Oysa kapitalizmin tamamlayıcı şartları mevcut olmasına ve hatta kapitalizmin başlangıç unsurları Katolik ülkelerde ortaya çıkmasına rağmen, endüstri kapitalizmi bu ülkelerde gerçekleşmemiştir. Son olarak, Protestanlık anlayışı ile kapitalizmin rasyonel ahlâkı arasındaki örtüşmenin varlığıdır. Protestanlığın 'ister seçilmiş ister lanetlenmiş olsun bireyin dünyadaki ödevi, Tanrı'nın şanı için çalışmak ve yeryüzünde Tanrı'nın hâkimiyetini kurmaktır' ilkesi kapitalizmi destekler niteliktedir.

Weber'in din odaklı kapitalizm analizine çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Bunlardan biri Protestanlığın, mevcut ve işleyen sisteme ahlaki yönden meşrulaştırma işlevini gören bir eklemlenme olmasıdır. Bu görüşe göre Protestanlık, kapitalizme yol açmamış Katolikliğin katı kurumlarının empoze ettiği engelleri ortadan kaldırmıştır. Bu yönüyle kapitalistleşmeye başlamış bir toplumda yeni değerlerin yayılması kolaylaşmıştır. Protestanlığın vazettiği tutumluluk, çalışmak ve birikim gibi vurguların teolojik bir kaynaktan çok dönemin gerektirdiği bir dinin sonucu olduğu belirtilmiştir (Ersoy, 2008: 145).

Weber'in Protestan âhlakıyla girişimciliği bağdaştıran düşüncesini Tanyaş (2007: 74) şöyle açıklamaktadır: "İnanan, Tanrı'yla olan ilişkisinde kendini diğer varlıklardan soyutlanmış olarak gördüğü için Tanrı karşısında varlığını 'birey' olarak tanımlar...

güçlü bir bireyselliğe ulaşır. Bu güçlü bireysellik aynı zamanda ekonomik aktörün girişimciliğini ortaya çıkarır ve idame ettirir.”

Bu tartışmalar, Avrupa İstikrar Girişimi (ESI) adlı kuruluşun 2004 yılında yayınladığı “İslami Kalvinistler: Orta Anadolu’da Değişim ve Muhafazakarlık” adlı raporuyla İslam dini üzerinde odaklanmaya başlamıştır.

Bu bağlamda tarihsel olarak bakıldığında, Türkiye’de Cumhuriyet Döneminden itibaren İslamiyet’in gelişme önünde bir engel teşkil ettiği görüşü benimsenmiş ve laikleşme hareketlerine önem verilmiştir. Akarçay (2009: 1), bu durumu “Türkiye’de Cumhuriyet sonrası ekonomi anlayışı tıpkı siyasal, kültürel ve toplumsal alanlarda gerçekleştirilen reformlar gibi seküler bir nitelikte olmuştur” diyerek açıklamaktadır. Dolayısıyla modern anlamda ekonomi kurumu, kuruluşu itibarıyla seküler bir yapıdadır ve devletin müdahil olduğu bir ekonomi anlayışı sonucunda devlet eliyle ortaya çıkan burjuvazinin devletin kurucu unsurlarına sahip, bu unsurlarla çelişmeyen seküler karakterde olması kaçınılmazdır. Bulut (1999’dan akt. Akarçay, 2009, s.7) Kemalist reformların İslamcılara büyük ekonomik ve siyasal darbe indirerek, İslami sermayeyi 1950’lere kadar gizlenmek zorunda bıraktığını ifade ederek, 1960’lardan sonra yavaş yavaş ortaya çıkan İslami sermayenin 1980’lerin ortalarında dev bir hamle yaparak gittikçe görünür hale geldiğini belirtmektedir.

Avrupa İstikrar Girişimi’nin raporu da bu noktaya değinerek özellikle son dönemlerde, Orta Anadolu’nun ekonomik olarak en gelişmiş merkezlerinden biri olan Kayseri’yi ele alarak, son yıllarda kentte yaşanan ekonomik gelişmeleri ve girişimleri bölgenin dini değerlere bağlılığı ve muhafazakârlığı ile ilişkilendirmektedir. Raporda (ESI, 2005:2) bu ilişki Weber’e atıf yapılarak anlatılmıştır:

Anadolu’da yeni bir refah ortamı, geleneksel değerlerin değişmesine ve çalışmaya, girişimciliğe ve kalkınmaya önem veren yeni bir kültürün oluşmasına yol açıyor. Toplumsal açıdan muhafazakâr ve dindar bir toplum olma özelliklerini korurken, bazılarının belirttiği gibi bir de ‘Sessiz İslam Reformu’ sürecinden geçiyor. Kayseri’nin önde gelen çevreleri, elde ettikleri ekonomik başarıda ‘Protestan Çalışma Etiği’nin payının büyük olduğunu düşünüyor.

Raporda (ESI, 2005: 6) yaşanan gelişmeler şöyle aktarılmaktadır:

...yakın geçmişte Orta Anadolu, Doğu Asya kaplanlarının ekonomilerini anımsatan biçimde bir ekonomik mucizeye şahit oldu. Eski İpek Yolu rotalarının üstünde bulunan birkaç Anadolu ticaret merkezi, kendilerini birer canlı üretim merkezi ve dünya ekonomisinin önemli oyuncularına haline getiren bir sanayi devrimi yaşadı. 1990'ların ortalarına gelindiğinde, Türk gazetecileri ve akademisyenler artık 'Anadolu Kaplanları'ndan dem vuruyordu. Koyun, buğday ve halı gibi ürünlerin yanı sıra, artık Türkiye'nin dört bir yanına fabrika üretimi mobilya satılmaya ve dünyanın moda merkezlerine yüksek kalitede tekstil ürünü ihraç edilmeye başlandı. Yakın geçmişte Orta Anadolu illerinde yaşanan ekonomik büyüme ile hız kazanan bu değişim, son iki yılda ise baş döndürücü düzeylere ulaştı.

Bu gelişmeler, modernliğin ve gelişmenin karşısında konumlandığı düşünülen İslam dininin üzerinde tekrar düşünülmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Lewis (1955'ten akt. ESI,2005, s: 22) dinin ekonomik gelişmedeki yerini aşağıdaki şekilde açıklamıştır:

Bazı dini davranış biçimleri, ekonomik büyümeyle diğerlerinden daha fazla uyum gösteriyor. Dinde; maddi değerler, çalışma, tutumluluk ve verimli yatırım, ticari ilişkilerde dürüstlük, deneysellik ve risk almak ya da fırsat eşitliği vurgulanıyorsa, büyümeyi destekleyen bir ortam sağlanır...

Bu açıdan Lewis, İslam dininin kadercilik ve yeniliğe karşı çıkma eğilimi nedeniyle gelişmeyi engelleyen bir din olduğunu öne sürmüştür. Ancak ESI'nın raporuna göre, Kayserili muhafazakâr girişimcilerinin kendilerini "...Rızkın, yüzde doksanı ticaret ve cesarettir....dini bütün bir insanın çok çalışması yararlıdır, bir fabrika açmak da, ibadet sayılır" gibi söylemleri doğrultusunda Lewis'in ticari erdemlerine yakın gördüklerini ve bu durumu -Lewis'in iddia ettiğinin aksine- İslam diniyle ilişkilendirdiklerini ortaya koymaktadır (ESI, 2005: 23).

Bir diğer görüşe göre Rodinson (1969'dan akt. Akarçay, 2009, s.4), İslam dininin kutsal kitabının bir ekonomi-politik kitabı olmadığını dolayısıyla kapitalizme ilişkin birebir göndermelerin bulunmadığını ifade etmektedir. Ayrıca İslamiyet'te özel mülkiyete ilişkin bir kısıtlamanın olmadığı, ancak ekonomik faaliyeti, kazanç peşinde koşmayı ve pazar için üretimi hem Kuran'ın hem de geleneğin makul karşılamadığını belirtmektedir.

Austruy (1974'ten akt. Akarçay, 2009, s.5) ise; psikolojik, sosyolojik ve kurumsal bir takım engeller nedeniyle İslamiyetle kapitalizmin örtüşmediğini öne sürmektedir. Kapitalist ruhun İslam dünyasında canlanamamasının nedenlerinden biri İslamiyet'teki

fani dünya ve asıl dünya arasındaki net ayrımdır. Müslüman bu dünyada semavi hayatın geleceği günü bekler ve dünya nimetlerinden çok daha fazlasına orada sahip olacağından bu dünya için fazla mücadele etmeyi düşünmez. Ayrıca; İslamiyet'te faizin yasak olması, mesleki teşekküllerin bulunmaması, zekât gibi kolektivist yapılar ve bazı gıda maddelerinin vs. yasaklanması kapitalizmin oluşumunun önündeki kurumsal engeller olarak açıklanmıştır.

İslamiyet ve girişimci faaliyet arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı araştırmalar ise, İslamiyet'in özünde servete karşı çıkmadığını (Buğra, 1997) dolayısıyla İslam dünyasının ekonomik geri kalmışlığın yalnızca dinle açıklanamayacağını, buna karşın bir İslami Protestanlaşma hareketinden de söz edilemeyeceğini öne sürmektedir.

Sonuç olarak son dönemlerde İslami muhafazakâr çevrelerin, Weberyen anlamda püriten bir ahlâka sahip olmasa da, İslami değerlerin izin verdiği ölçüde girişimcilik faaliyetlerini artırdıkları, İslami değerlerle kapitalist değerleri uzlaştırmaya çalıştıkları söylenebilir (Akarçay, 2009: 11).

2.3. Girişimciliğe Eleştirel Yaklaşım

Girişimcilik özellikle son yıllarda kalkınmanın ve ekonomik gelişmenin lokomotifi olarak görülmekte ve desteklenmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 1970'lerde özellikle üçüncü dünya ülkelerinde yapılan çalışmalara dayanarak "yüksek verimli olmakla birlikte dışa bağımlı ve kaynak israfına yol açan dev şirketlerin sürüklediği bir ekonomik büyüme modelinin yerine küçük girişimleri ön plana çıkaran eşitlikçi bir alternatif kalkınma modeli" öne sürmeye çalışmıştır. 1972 yılında yayınlanan Kenya Raporu'nda küçük girişimler ekonominin itici gücü olarak görülmüş ve kredilerin bu sektörler aktarılması gibi politikaların uygulanmasıyla, gelişmenin hem hızlı hem de daha adil ve eşitlikçi şekilde gerçekleşeceği öne sürülmüştür. 1973 yılında Ernest Friedrich Schumacher tarafından yazılan "Küçük Güzeldir" isimli kitap da dönemin küçük işletmeleri destekleme politikalarına kaynaklık eden bir eser olmuştur. Schumacher çalışmasında, insanoğlunun kâr ve ilerleme peşinde koşturmasının dev örgütlere ve artan bir uzmanlaşmaya yol açarken, aslında göze batan

bir ekonomik verimsizliğe, çevre kirlenmesine ve insanlık dışı çalışma koşullarına neden olduğunu ileri sürerek bu problemlere karşı daha küçük işyerleri, yerel ortak mülkiyet ve yöresel iş gücü ve kaynakları kullanan bölgesel işletmeler üzerine kurulu bir orta ölçekli teknoloji sistemi önermektedir.

Girişimciliğe yönelik olumlayıcı düşüncelerin aksine birtakım eleştirel yaklaşımların da varlığından söz edilebilir. Girişimcilik; yoksulluğu azaltmak, geliri arttırmak ve istihdamı desteklemek üzere tasarlanmış birçok müdahale stratejilerinden biri olarak görülmektedir. Ancak girişimcilik bu işleviyle devletin istihdam yaratma görevini üstlenir duruma gelmektedir. Böylelikle işsizlik sorunu kitlelere havale edilmekte ve “iş bulamayanlar kendi işini kursun görüşü” hakim görüş haline gelmektedir. Ancak girişimcilik çoğu kez yoksul kesimi yoksulluğundan kurtaran bir araç değil, sermaye sahiplerinin denetiminde bir alan olmuştur. Buradan hareketle küçük işletmelerin “kendi iç dinamikleri sayesinde sermaye birikimi ve ekonomik büyüme” sağlayıp sağlayamayacağı sorusuna cevap aranmıştır (Ayata,1987: 15-17).

Öncelikle; girişimcilik, genellikle başlangıç itibariyle büyük sermayeler gerektirmeyen alanlarda ortaya çıktığından girilmesi kolay iş kollarında yığılmalar meydana getirmektedir. Büyük oranda rekabetin yaşandığı bu alanlarda kâr düzeyleri de oldukça düşük seviyelerde kalmaktadır. Dolayısıyla küçük girişimcinin kolayca birikim yapması mümkün olmamakta ve bu nedenle yeni yatırımlar yapması güçleşmekte ve büyük kapitalist işletmelere dönüşme olanağı bulamamaktadır. Scott’a (1978’den akt. Ayata, 1987, s: 30) göre, küçük girişimler teknolojilerinin geri, verimlilik düzeylerinin düşük ve rekabet güçlerinin zayıf olması nedeniyle varlıklarını sürdürebilmek için çalışma saatlerini artırmak, çok daha fazla çalışmak zorundadırlar. Ayrıca fiyat politikası üzerinde denetim gücü olmayan küçük girişimci piyasa fiyatları ve pazarlama koşullarıyla da baş etmek durumundadır. Son olarak krediye ulaşma noktasındaki engeller ve bürokratik yapı da girişimcilerin sermaye birikimine gidebilme olanaklarını tıkamaktadır.

Dolayısıyla, küçük üretimin kapitalizmden tasfiye edilmemesi ve varlığını korumasının esas nedeni, küçük girişimlerin büyüyerek başka formlara dönüşeceğine olan inanç

değil, küçük girişimlerin varlığının kapitalizme bağımlı ve onun belirlediği biçimde sürmesidir. Küçük işletmelerle büyük işletmeler arasındaki bu bağımlılık ilişkisi küçük girişimlerin aleyhine işlemektedir. Kısaca kapitalist üretimin denetiminde olan kârlı alanlar küçük üreticilere kapalıdır ve küçük girişimci sadece sistemin izin verdiği alanlarda var olabilmektedir. Gerry (1978) de, bu durumu küçük girişimcilerin toplumsal hareketlilik imkânlarının tekeli yapı nedeniyle mümkün olmadığını belirterek açıklamıştır (Ayata, 1987: 29).

Akşit (akt. Aktar, 1990, s: 76) ise küçük üretim kesimi dediği küçük girişimcileri, “kapitalist kesim tarafından sömürülen ve nicelik olarak büyümesine ve çoğalmasına rağmen Üçüncü Dünya ülkelerinde niteliksel bir değişimi gerçekleştiremeyen ‘evrimleşemeyen-karmaşıklık’ olarak” tanımlamaktadır. Ayrıca Üçüncü Dünya ülkelerinde enflasyon nedeniyle küçük üreticilerin sürekli artan girdi maliyetleriyle savaşmak zorunda olmaları ve yine küçük üreticilerin ücretli işçi çalıştıracak güçte olmadıkları ve ataerkil aile yapısının çözülmesi sonucu sermaye birikimi yapamadıklarını söylemektedir.

Kapitalist sistemin devamlılığı için girişimciliğin desteklenmesi amacıyla özellikle son dönemlerde küçük girişimciler yaratmak adına verilen krediler de eleştirilerin bir başka odak noktasıdır. Ergüder (2008), bu sürecin “yoksulların birikime dâhil olması olarak” görüldüğünü, yoksulluğun nedeninin ‘yoksulların üretken olmadıkları’ iddiası ile açıklandığını belirtmektedir. Ergüder’e göre “yoksulların piyasaya dâhil edilmesi, Dünya Bankası tarafından dünyada gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmak ya da ‘insani bir kapitalizm’ söylemi ile yürütülmektedir.” Kredi uygulamalarının en bilinenlerinden biri Dünya Bankası tarafından verilen ve özellikle kadınları girişimciliğe özendiren mikro kredidir. Ancak eleştiriler mikro kredinin aslında kapitalist sistem için yeni bir yatırım alanı olduğunu öne sürmektedir. Bunun en somut örneği, kadınların kendi hesabına çalışmasını destekleyen ve dünyanın en büyük kadın dayanışma ağlarından birini yaratan bir bankanın Gramen Bank’ın sermayesini 30 yıl içerisinde dev bir şirketler topluluğuna dönüştürmüş olmasıdır.

2.4. Çalışma Yaşamında Kadın

2.4.1. Tarihsel süreç içinde kadın iş gücü

Günümüzde kadının çalışma yaşamındaki durumunu anlayabilmek için tarihsel olarak bir analiz yapmak gerekir. Kadınlar, dönem dönem çalışma hayatında farklı konumlarda yer almışlardır.

Kadın ve erkek tarihin ilk dönemlerinden itibaren ekonomik yaşamda yer almış ve aralarında belirli bir iş bölümü gelişmiştir. Bireysel mülkiyetin henüz söz konusu olmadığı avcılık toplayıcılık dönemlerinde kadınlar daha çok ilkel yöntemlerle de olsa tarımsal üretimle ilgilenmişler ve tarımsal aletlerin geliştirilmesinde başrolü oynamışlardır. Bu dönemde erkeklerin görevi avcılık iken, kadınlarınki ise yiyecek toplama olmuştur. Bu dönemi izleyen yerleşik ilkel toplum aşamasında kadınlar ev yönetimi ve tarımsal üretimden sorumlu olmuşlardır. Tohum ekim biçimi, çanak çömlek yapımı ve dokuma gibi alanlarda faaliyet göstermişlerdir. Hayvanların evcilleştirilmesiyle, dolayısıyla hayvan gücünün tarımda kullanılmaya başlanmasıyla tarımda ihtiyaç duyulan emek miktarı azalmış ve yabani hayvan avlama işi önemini yitirmiştir. Böylece iş dengeleri değişmiş ve kadın-erkek rol ve görevlerinde değişiklikler olmuştur. Bundan böyle erkekler ava gitmek yerine tarımla uğraşmaya başlamışlar ve tarıma bağlı birtakım zanaat dalları gelişmeye başlamıştır. Böylelikle kadınların tarım alanındaki rolleri azalmış, tarımsal artığa el koyan erkek biriktirdiği maddi varlıkla statüsünü yükseltirken, kadının toplumsal statüsü düşmüştür. Böylelikle erkeğin egemenliğindeki ataerkil aile gelişmiştir (Eşkinat, 2006: 79). Özdamar'ın (KSSGM, 2000a: 7) belirttiği gibi “Ataerkillik, maddi bir temele dayanan, yapısında erkekler açısından hiyerarşik ilişkilerin bulunduğu, erkeklerin kendi aralarında dayanışma içinde oldukları ve kendilerine kadınları denetleme gücü veren bir toplumsal ilişkiler bütünü olarak, yalnızca cinsiyet ve aile ilişkilerinde değil, üretimi de içermek üzere toplumun tümünde işleyiş göstermektedir”. Dolayısıyla ataerkil yapı üretim ilişkilerini de belirlemiştir. Zamanla ataerkil yapı kadın-erkek eşitsizliğini pekiştiren en

önemli araç haline gelmiştir. Erkekler “değişim değerlerinin üretiminde uzmanlaşırken” kadınlar “aile ve eve ilişkin etkinlikleri yürüten, basit kullanım mallarının üretiminden sorumlu kişiler” haline gelmişler. Kadınların emek ve üretimi değersizleştirilmiş ve karşılığında ücret ödenmemesi kurallaşmıştır (Eşkinat, 2006: 80).

Sanayi Devrimi öncesi yüzyıllar boyunca üretimin temelinde hane halkı yer almış, ailenin temel ihtiyaçları aile bireyleri tarafından üretilmiştir. Bu nedenle bu dönemde kadınlar ev işleri ve çocuk bakımı gibi faaliyetlerin yanında tarlalarda, atölyelerde eşlerine yardımcı olmuşlar, kimi zaman çamaşırcı, terzi, hizmetçi, ebe olarak çalışmışlar ya da yün eğirmek, konserve hazırlamak gibi çiftçilikle ilgili yan işlerde yer almışlardır (Eşkinat, 2006: 81).

Sanayi Devrimi birçok toplumsal yapıyı dönüştürdüğü gibi aileye dayalı üretim biçimini de dönüştürmüştür. Hane halkından gittikçe daha fazla kişi fabrikalarda çalışmaya başlamış, buna karşılık kadınlar daha çok evde kalarak, günlük ev işleri ve çocukların bakımını üstlenmeye başlamışlardır. Ancak bu kadınların çalışma hayatından tümüyle dışlandıkları anlamına gelmemektedir. Kadın, tarihsel süreç içinde, her dönemin koşulları ve niteliklerine göre değişen biçim ve statülerde çeşitli ekonomik faaliyetlere katılmıştır. Bununla birlikte; kadınlar, gerçek anlamda, ilk kez Sanayi Devrimi ile birlikte, "ücretli" olarak ve "işçi" statüsü altında çalışma yaşamı içinde yer almışlar ve daha çok tekstil gibi görece daha düşük ücretli hafif sanayi kollarında çalışmışlardır. İstisnai olarak demir çelik endüstrisi gibi ağır sanayide çalışmış olan kadınların da olduğu da kaynaklarda belirtilmektedir⁴ (Gürol, 2000: 209).

Kapitalizm, her türlü çalışma ilişkilerini dönüştürdüğü gibi kadının çalışma hayatındaki konumunu da dönüştürmüştür. 1970’li yıllarda bir grup yazar Sanayi Devrimi’nden sonra ailenin kapitalist ekonominin bir gereği olarak şekillendiğini, kapitalist sistemin kadının ev içinde sarf ettiği karşılıksız emeği, bu emek karşılığı kapitalist işverenin daha fazla ücret ödeme zorunluluğu nedeniyle göz ardı ettiğini savunmuşlardır. Kadının ev kadınlığı ve annelik görevlerinin önceliği batı kültürünün temel direğidir. Bu kültür gereği ev kadınlığı ve annelik yanında kadının çalışmasına evin geçindirilmesi için

⁴ Ağır sanayide çalışan kadınların durumlarına ilişkin ayrıntılı bilgi için: Millett, K. Cinsel Politika, İstanbul: Payel Yayınevi, 1973.

gerekli ise izin verilmeli, ancak dışarıda ücretli çalışma bu temel görevlerin yerine geçirilmemelidir (Gürol ve Marşap, 2007: 105). Özetle, kapitalizmin kadına verdiği rol, gerektiğinde başvurulacak ucuz ve yedek iş gücü kategorisi olmuştur (Eşkinat, 2006: 80). Sanayi Devrimini izleyen yıllarda, özellikle dokuma sektöründeki gelişmelere paralel olarak, kadın iş gücü sayısı hızla artmış; ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru metalürji, kimya ve otomotiv sektörlerindeki hızlı gelişme, üretim sürecinde yer alan kadın iş gücü sayısını geçmişe oranla, büyük ölçüde sınırlandırmıştır (Sinanoğlu Koç, 2005: 41).

Sanayileşme süreci ile toplumların yaşam standartları yükselirken üretimin yanında hizmet sektörüne yönelik faaliyetler de yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu faaliyetlerin başında yöneticilik kademelerine yükselme hedefinde olan erkekler tarafından boşaltılan sekreterlik, kâtiplik gibi hizmetler gelirken, kadınlar sanayide daha ağır çalışma koşullarında çalışmaktansa bu tip işleri tercih eder olmuşlardır. Kadınlar yirminci yüzyılın başından itibaren sivil hizmetler ve gittikçe yaygınlaşan telefon ve telgraf endüstrileri gibi yeni alanlardaki kâtiplik görevleri yanında yeni açılan öğretim kadrolarını doldurarak iş gücüne katılmaya başlamışlardır. Ancak bu dönemde hala kadınların evlenmeleri durumunda sadece ailelerinin bakımıyla ilgilenmeleri ve işlerini bırakmaları gerektiği görüşü hâkimdir (Gürol, 2000: 211).

Savaş dönemiyle birlikte kadının çalışma yaşamındaki konumu yeniden şekillenmiştir. İki Dünya Savaşı da başta endüstri olmak üzere kadının bütün sektörlerde istihdamını arttıran önemli bir faktör olmuştur. Savaş nedeni ile cepheye giden erkekten boş kalan yeri kadın doldurmuştur (Gürol ve Marşap, 2007: 96). I. Dünya Savaşı sırasında savaşa katılmak üzere işlerinden ayrılan erkeklerin yerlerini doldurmak amacıyla kadınlar iş gücü piyasasına katılmış ancak bu durum fazla uzun sürmemiş savaş sonrası kadınlar evlerine dönmüşlerdir. 1929 bunalımında Amerika’da özellikle evli kadınların çalışmasına karşı güçlü bir kamuoyu oluşmuştur. Kadınların çalışma yaşamından ayrılmaları ile işsizlik sorununun ortadan kalkacağına inanılmıştır (Eşkinat, 2006: 80). Kapitalizmin yaşadığı ilk krizde kadınlar iş gücü piyasasının en çok etkilenen kesimi olmuş ve savaş sırasında kazandıkları konumu kaybetmişlerdir.

II. Dünya Savaşı sırasında ise Fransa, İngiltere ve ABD gibi ülkelerde çok sayıda kadın, silah altına alınan erkeklerin yerine silah fabrikalarında işe alınmışlardır. Bunun yanı sıra, ekonomik düzeni sağlamak amacıyla erkeklerin görev aldığı işleri de üstlenen kadınlar çalışma yaşamına resmen girmişlerdir. Savaş sonrasında, savaş dönemi iş gücü piyasasına katılan kadınlar istihdamdaki yerlerini korumuşlardır. Ayrıca, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sosyal politikanın gelişiminde de önemli adımlar atılması, kadın iş gücünü koruyucu ve destekleyici hukuksal düzenlemelerin geliştirilmesine yol açmıştır. Kısaca kadının tarım dışı sektörlerde çalışmaya katılması, endüstrileşme ile başlamışsa da, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası hız kazanmıştır (Sinanoğlu Koç, 2005: 42).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra; ayrıntılı bir iş bölümüne dayanan, uzmanlaşmanın, kitle üretiminin ve tekdüzeliğin hakim olduğu bir üretim biçimi olan Fordizm önce Avrupa'ya ardından da tüm ülkelere yayılmıştır. Bu dönemde büyük ölçekli işletmelerde, standart makinelerle kitlesel olarak standart mallar üretilmiştir. Ancak bir süre sonra uluslararası sermayenin dolaşımının hızlanması, uluslararası piyasaların değişken yapısı ve tüketici taleplerinde yaşanan değişimler Fordizmin ihtiyaçlara cevap verememesine ve verimlilik düşüşlerinin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda 1970'lerle birlikte üretim örgütlenmesinde birtakım değişimler yaşanmaya başlamıştır. İşletmeler gittikçe artan oranda iş gücü maliyetlerinin düşürülmesine yönelmiş ve bu amaçla üretim sürecinde ve emek piyasasında "esnekleşme" süreci başlamıştır. Bu süreçte işletmeler tam zamanlı çalışan sayısını düşürerek giderek daha fazla sayıda kısmi-zamanlı ve geçici personel istihdam etmiş ya da fason çalışma biçimlerine kaymıştır. Bu aşamada kadın istihdamında da önemli değişiklikler yaşanmıştır (KSSGM, 2000b: 3-4).

Eraydın'a (KSSGM,1999b: 26) göre, sanayi üretiminde kadın emeği kullanımı çok eskilere gitmekle birlikte, gelişmekte olan ülkelerde kadın emeğinin toplu şekilde keşfedilmesi, Fordist üretimin son evresinde yeni ortaya çıkan iş bölümüne uygun olarak, firmaların işçilik maliyetlerini azaltmak amacı doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Mies (akt. Eraydın [KSSGM], 1999b, s: 26) bu dönemde niçin kadın emeğinin tercih edilir hale geldiğini şöyle açıklamaktadır:

Kapitalist birikim süreci içinde kadın en uygun iş gücünü oluşturmaktadır. Kadınlar genel olarak ev kadını olarak tanımlanmakta, evde yaptıkları işler ücretli iş kapsamına girmemekte, ancak ev dışında gerçekleştirdikleri işler gelir artırıcı bir etkinlik olarak görülmektedir. Bu nedenle kadın emeği erkeğinkinden daha ucuza satın alınabilmektedir. Kadınların ev kadını olarak genellenmesi, yalnızca emeklerinin ucuza satın alınmasını değil, aynı zamanda daha kolay kontrol edilebilmesini sağlamaktadır. Atomistik ve örgütlü olmayan kadın iş gücü, ortak istemleri konusunda fazla bilinçli olmayıp, bunları da dile getirmekte zorlanmaktadır. Pek çok kadının ufku ailesi ile sınırlıdır. Kadın iş gücünün tercih nedenlerinden biri, bu iş gücünün serbest tipik proleter iş gücü yerine, marjinalleşmiş, eve bağımlı ve serbest olmayan bir niteliği olmasındandır.

Böylelikle 1970 ve 1980’lerde ihracata dönük sanayileşme stratejisini benimseyen gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, özellikle düşük ücretli emeğin kullanıldığı ihracat sektöründe kadın çalışan sayısı hızla artmış ve bu süreç bazı araştırmacılar tarafından “iş gücünün kadınlaşması” olarak yorumlanmıştır (KSSGM, 2000b:7).

Öte yandan piyasada yaşanan dönüşümler neticesinde emeğin sadece ucuz olması yeterli gelmemeye başlamış, emeğin ucuz olmasının yanı sıra esnek çalışma koşullarını benimsemesi, işe giriş-çıkış koşullarına uyum sağlayabilmesi, belirli bir konuda uzmanlaşmak yerine farklılaşan üretim süreçlerine hazırlıklı olması önem kazanmıştır. Böyle bir dönüşüm, kadın iş gücünün daha da fazla tercih edilebilir olmasını beraberinde getirmiştir. Çünkü kadınlar, yarı zamanlı ve esnek çalışma saatleri olan işleri daha kolay kabul edebilmekte işten çıkarma ya da ücretsiz izin gibi uygulamalara daha kolay boyun eğebilmektedir (KSSGM, 1999b: 27).

Kadın istihdamında dönemsel olarak yaşanan bir diğer dönüşüm sanayi sektöründen hizmet sektörüne yöneliştir. Ecevit (1993: 17) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Sanayi sektöründeki işkollarının birçoğunun hem hukuksal hem de sosyal nedenlerle kadınlara yeterince açık olmaması, onların bu sektöre katılımını sınırlamaktadır. Sanayi sektörünün iş kollarındaki işler ‘kadın işleri’ ve ‘erkek işleri’ diye tanımlanıp ayrıldığında ve kadınlar çoğu zaman ancak bu kadın işlerinde çalışma fırsatı bulduklarında, iş olanakları kısıtlanır. Açık işler bulsalar da, onların geleneksel olarak erkekler tarafından yapılıyor olmaları, kadınların bu işlere girişlerini zorlaştırır, hatta tamamen imkansız kılar. Sanayi sektörünün büyüme hızı hizmet sektöründen düşüktür. Bu durum bu sektörü kadınlar açısından kullanışsız bir sektör durumuna sokmaktadır. Diğer taraftan, bazı işkollarında görülmeye başlanan otomasyon süreci, kadın emeğinin yerine makineleri koymak ve makinelerin bakım, onarım ve işletilmesi işini erkeklere vermek yoluyla sanayide çalışan kadın sayısını azaltmak sonucunu doğurucudur. Sanayide yeni ve karmaşık makinelerin kullanıldığı alanlarda kadınların yetersiz kalacağı anlayışı egemendir.

Bununla birlikte hizmet sektörü kadınlara daha fazla iş imkanı sunabilecek bir sektör görünümündedir. Ancak buna rağmen hizmet sektöründe istihdam halen kadınlar açısından istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bütün bu nedenlerden dolayı kadınlar formal sektör dışına iş gücü talebinin en düzensiz ve iş gücünün en güvencesiz olduğu, sömürü düzeyi yüksek, örgütsüz, enformal sektöre yönelmek durumunda kalmaktadırlar.

Özetle, endüstriyel gelişme ile beraber iş gücü piyasasına katılan kadın sayısı da hızla artmaya başlamıştır. Dünya Çalışma Örgütü'nün (ILO) istatistiklerine göre, 1975 yılında dünyada ekonomik faaliyet içinde bulunan kadın sayısı 575 milyon iken, bu rakam 2007 yılında 1,2 milyara ulaşmıştır.

Kadınların iş gücü piyasasına katılım oranlarının artması, ayrıca çalışan kadınları destekleyen yasalar ve uygulamalar, demografik gelişmeler, eğitim olanaklarının artması, standart dışı çalışma şekilleri, aile boyutunun küçülmesi, evlenme oranında azalma, boşanma oranında artış, toplumun kadının çalışmasına yönelik tutumunda sağlanan gelişmeler, tek bireyli aileler, çocuk bakımı ve diğer hizmetlerdeki iyileşmeler" gibi gelişmelerle de ilişkili görülmektedir (İİBK, 1990: 47).

Her ne kadar kadınların iş gücüne katılım oranları her geçen gün artsa da bu oran, halen istenilen düzeye ulaşamamıştır. Kadınların iş gücü piyasasına yeterince katılamama nedenlerini Aklar (1993: 208) şöyle sıralamaktadır:

Toplumumuzda hala devam eden geleneksel değer yargıları sonucu kadının ev dışında çalışmasına olumlu bakılmaması, çoğunlukla işverenlerin eleman seçiminde erkeklere öncelik vermesi ve kadınları ev dışında verimsiz görmesi, aile reisi olan erkeğin öncelikle iş sahibi olmasının gerektiği düşüncesinin hala geçerliliğini koruması, kadınların iş yaşamı ile aile yaşamını dengede tutabilecek destek hizmetlerinden yoksun olmaları, var olan hizmetlerin de geliştirilmemiş ve yaygınlaştırılmamış olması.

2.4.2. Kadın iş gücünün görünüş biçimleri

2.4.2.1. Ev kadınlığı ve ücretsiz aile işçiliği

Kadınlar ev kadınlığı görevlerinin yanında kırdan ya da kentte ev içinde ve/veya ev dışında tarımda, sanayide ve hizmetlerde çalışmaktadırlar. Çalışanlar statülerine göre;

ücretsiz aile işçisi, ücretli, maaşlı veya yevmiyeli çalışanlar, kendi hesabına çalışanlar ve işverenler olmak üzere ayrılırlar.

Türkiye’de kadınlar çoğunlukla tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak, sanayi ve hizmet sektöründe ise ücretli, maaşlı veya yevmiyeli olarak çalışmaktadırlar (Ecevit, 1993, s.17). Türkiye İstatistik Yıllığı’na (TÜİK, 2008) göre 2006 yılında tarım sektöründe istihdam edilen kadın oranı % 48,5 iken, bu oran sanayi sektöründe % 15, hizmetler sektöründe ise % 36,5 olarak belirlenmiştir. Çalışan kadınların % 41’i ücretli veya maaşlı, % 5,6’sı yevmiyeli (mevsimlik, arızı, geçici), % 1,2’si işveren, % 13,1’i kendi hesabına, % 40’ı ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

Tablo 2. Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilen Kadınlar ve Çalışma Biçimleri

*(Bin)

	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Ücretli veya maaşlı	2388	10	681	1697
Yevmiyeli (mevsimlik, arızı, geçici)	326	173	53	100
İşveren	69	11	12	46
Kendi Hesabına	761	527	99	135
Ücretsiz Aile İşçisi	2266	2094	28	144
Toplam	5810	2815	873	2122

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı, 2008:165.

Özbay, kadınların çalışmasını en genel şekliyle “ev içi ve ev dışı” uğraşlar olarak ikiye ayırmıştır. Bu ayrıma göre eviçi uğraşlar üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır. “Kapitalizmin yaygınlaşması ile üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin ayrıştığı ve üretimin evin dışında başka kurumlarca büyük ölçüde gerçekleştirildiği, bu ayrışma sırasında da kadınların ev içinde yeniden üretim faaliyetlerine yöneldikleri kabul edilmektedir (Özbay, 1993: 129-131)”.

Kadının toplum tarafından benimsenen temel çalışma alanı evdir. Ancak evde yürütülen işlerin ekonomik ve toplumsal katkısı doğru şekilde ölçülememektedir. Bunun en temel nedeni ekonomik sayılmayan ev işleri ile ekonomik etkinliklerin arasındaki sınırdır.

Birisinin nerede bittiği ve diğerinin nerede başladığının belirlenmesi güçtür. Kadınlar tarafından üretilen mal ve hizmetlerin çoğu ulusal gelir hesaplarında ya hiç görünmemekte ya da kabaca hesaplanmaktadır. Dolayısıyla kadınların üretici rolleri, iş gücü istatistiklerinde olduğundan daha az görünmektedir. Ayrıca, hem kadınlar hem de erkekler; kadını doğası gereği çocuk doğurmak ve büyütmek, kocasına bakmak, ev işlerini yürütmekten sorumlu görmektedir. Kadının konumunun ev içi sorumluluklarla sınırlandırılması ev içi emeği doğallaştırmakta ve emeği görünmez kılmaktadır.

Kadınlar neden ev içi uğraşlara yönelmektedirler sorusunun yanıtı, “kadınların ev dışında çalıştıklarında, çifte yük taşımak zorunda kaldıkları, ev işlerini paylaşamadıkları, tatminkâr ücretler alamadıkları gibi, statü de kazanamadıkları için, evde iş yapmaya yönelmektedirler”. Bu nedenle de gün geçtikçe daha fazla sayıda kadın enformel istihdamın bir parçası haline gelmektedir (KSSGM, 1999a: 20).

Ecevit (1993: 27) ev içinde çalışmanın özellikle son dönemde oldukça fazla tercih edildiğini ancak bu çalışma biçiminin kadınlar açısından sakıncaları olduğunu dile getirmiş ve bu sakıncaları şöyle özetlemiştir:

Evde çalışanlar sömürücü üretim ilişkileri içinde hapsolmuş durumdadırlar. Piyasa bilgisi, kredi, hammaddelere ulaşabilme ve gelişmiş teknoloji kullanma yoluyla yeterli gelir elde etme açısından teknik ve örgütsel olarak yeterli değildirler. Piyasadaki dalgalanmalar ve rekabetten aşırı şekilde etkilenirler. Devletin sağladığı sosyal güvenlik olanaklarından yeterince yararlanamazlar. Ev içinde erkek egemenliği ve toplumdaki ataerkil kontrol mekanizmaları kazançlarını kendi iradeleri ile kullanmalarını engeller. Evdeki üreticilik konumları ve ev kadınlığı ve annelik konumları kadınların aşırı yıpranmalarına neden olur.

Ancak ev içi- ev dışı kategorileştirmesi, ülkemiz açısından sorunlu görünmektedir. Öyle ki ülkemizde hala ev içi-ev dışı üretimin kesin çizgilerle ayrılmadığı tarım sektöründe çalışmakta olan kadın sayısı oldukça fazladır. Ayrıca son dönemlerde evden çalışarak üretime katılan kadınların sayısı gittikçe artmaktadır (Özbay, 1993: 130-131).

2.4.2.2. Ücretli iş gücü olarak kadın

Ecevit (1998: 268), iş gücü piyasasındaki ücretli kadın emeğinin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır.

Ücretli kadın emeği, değeri düşük emektir. İşkollarına ve yapılan işlere göre değişmekle birlikte, kadınlar genellikle erkeklerin ücretlerinin yarısı ile dörtte üçü arasında ücret alırlar. Ücretli kadın emeği uzun dönemli güvenceden yoksun, vazgeçilmesi kolay, piyasa dışına atılma olasılığı yüksek emektir. Kadınların ücretli işçiler olarak kolektif örgütlenmeleri güçlü bir şekilde gelişmemiştir. Sendikalarda örgütlendikleri durumlarda da yönetime katılımları zayıf, sendikaların karar alıcı ve politika saptayıcı birimlerinde sayıları azdır. Tüm sendikalı işçileri değil, özel olarak kadınları ilgilendiren sorunlar sendika politikalarına yansımaz.

Kadının ücret karşılığı çalışma yaşamında yer almasının yaşamını önemli şekilde değiştirip, değiştirmediği konusunda yapılan çalışmalarda birbiri ile çelişen iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilki, “ücret karşılığı iş yaşamına atılmanın kadının yaşamını pek az etkileyeceği ve zaten evde yeteri kadar yükü üstlenmek durumunda bulunan kadın için ücret karşılığı işin yalnızca bir diğer tür ‘kölelik’ olduğudur.” Diğer görüş ise, ücret karşılığı çalışmanın kadının yaşamını büyük ölçüde değiştirdiği, erkeklerle ‘teorik’ anlamda eşitlik, ekonomik yönden bağımsızlık ve daha geniş bir bakış açısı sağladığı yolundadır. Çalışılan işin statüsü ne kadar düşük olursa olsun, eş ve anne olma kimliği yanında ‘çalışan kadın’ kimliği de kadın için oldukça önemli nitelikte olmaktadır (Gürol,2000: 212).

Pessar (1994’den akt. Eraydın, KSSGM, 1999b, s: 31) ise kadının ücretli işçi niteliği kazanmasının etkilerini şöyle sıralamıştır;

Kadının eve aidiyeti ile erkeğin topluma aidiyeti olarak tanımlanan rol ayrımını bulanıklaştırmaktadır. Kadının emeğinin bir değer olduğunu anlaması, tarihsel bağlamda oluşturulmuş erkek egemen yapıya, bu durumun erkek için getirdiği ayrıcalıklara ve bunu destekleyen değer sistemine karşı çıkışına neden olmaktadır. Kadınlar kendi ücretleri ile ailede sağlanan ekonomik iyileşmeyi bir kaldıraç olarak kullanarak, evdeki kuralları ve uygulamaları daha eşitlikçi bir konum getirmek istemektedirler. Kadının aile reisi olduğu hane halklarının artışı, ev kurallarının cinsiyete dayalı yapısını ve aile içindeki ebeveyn-çocuk ve karı-kocalık ilişkilerine dayalı şekillenmesini ortadan kaldırmaktadır.

Ücretli çalışan kadın sayısında gün geçtikçe artış görülmekle beraber kadınların büyük çoğunluğu sınırlı sayıda meslekler grubunda toplanmış ve iş yaşamında cinsiyete dayalı bölünme yerleşmiştir. Kadın istihdamının giderek artma eğilimi göstermesinin altında yatan faktörler ise, büyük oranda kadınlar tarafından yapılan rutin, yarı kalifiye beyaz yakalı işlerin sayısındaki artıştır. Kadınlar giderek daha az kalifiye işlerde, görece daha kalifiye erkek işçilerden daha ucuza çalışmaktadır. İkinci olarak, kadınların yüksek öğrenim görme olanakları artmıştır ve buna bağlı olarak kadınlar çalışarak eğitim yoluyla kazandıkları niteliklerini kullanmak istemeye başlamışlardır. Son olarak,

ekonomik nedenlerde geçim sıkıntısı çeken ailelerde kadınların da çalışması bir zorunluluk haline gelmiştir (Goffee ve Scase, 1992: 17-19).

2.4.3. İş gücü piyasasında cinsiyete dayalı ayrımcılık

Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun her ülkenin emek piyasasında cinsiyete dayalı eşitsizlikler yaşanmaktadır. Her ne kadar bu durum ülkeden ülkeye farklılık gösterse de esas olan tüm bu ülkelerde kadınların emek piyasasındaki konumlarının erkeklerden farklı olmasıdır.

İşgücü piyasasında var olan cinsiyet eşitsizliğinin temelinde toplumsal cinsiyet yatmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, kadın ve erkeğin, toplumsal kurumlar içinde (aile, çalışma, hukuk, eğitim, siyaset, din, sağlık, vb) mevcut kaynakları, fırsatları ve gücü kullanımlarında eşitliği ifade ederken toplumsal cinsiyet eşitsizliği de bu alanlarda birinin diğerine göre eşitsiz konumunu anlatmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kavramını sosyolojiye kazandıran Ann Oakley’e göre “cinsiyet” biyolojik kadın-erkek ayrımını anlatırken “toplumsal cinsiyet” erkeklik ile kadınlık arasında buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır. Fakat bu terimin kapsamı, ilk ortaya çıkışından beri, yalnızca bireysel kimliği değil sembolik düzeyde erkekliğin ve kadınlığın kültürel idealleri ve yapısal düzeyde ise kurumlar ve örgütlerdeki cinsel iş bölümünü içine alacak kadar genişlemiştir (Marshall, 1999: 98).

Ecevit’e (2003’ten akt. Kaçar, 2007, s: 8) göre ise; toplumsal cinsiyet (gender), kadın ve erkekler için toplumsal olarak oluşturulmuş roller ve öğrenilmiş davranış ve beklentilere işaret etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu kavram, kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklarına işaret eden biyolojik cinsiyetten (sex) farklıdır. Doğuştan gelen bu biyolojik farklılıklar, tüm toplumlarda kültürel olarak yorumlanıp değerlendirilir. Böylece hangi davranış ve faaliyetlerin kadınlar ve erkekler için uygun olduğuna, bu iki cinsin hangi haklara, kaynaklara ve güce ne derecede sahip olduğuna ya da olması gerektiğine ilişkin toplumsal beklentiler geliştirilir. Bu beklentiler toplumdan topluma

ve aynı toplum içinde bir toplumsal kesimden diğerine kısmen değişse de, özünde ortak noktalar vardır. Feminist kuramcılar ise toplumsal cinsiyetin kültürel olarak inşa edildiğini ve cinsiyetin kültürel bir yorumu olduğunu ileri sürerler (Butler, akt: Çulcu, 2009: 15).

Biyolojik cinsiyet farklılıkları doğuştan gelmekle birlikte toplumsal cinsiyet kaynağını toplumdan alan sosyalleşme sürecinde kazanılan öğrenilmiş farklılıklardır. Toplumsal inşa sürecinde ortaya çıktıklarından toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılık gösterse de genel olarak benzer rollere işaret etmektedir. Bu bağlamda günlük yaşam tecrübesinde ev işleri, çocuk bakımı gibi ev içi faaliyetlerden birinci derecede sorumlu kişi kadındır. Kadının ev dışında çalışmaya başlamasıyla birlikte rol paylaşımında birtakım değişiklikler yaşanmış olmakla birlikte eşitlikçi bir paylaşımından söz etmek mümkün değildir (Çulcu, 2009: 16-17). Bugün geline nokta kadınlar ekonomik, kültürel, ticari alanlarda önemli görevler üstlenerek yeteneklerini kanıtlamışlardır. Ancak kamusal alandaki bu çıkışları eviçi rolleri, sorumlulukları hemen hemen hiç değişmeden devam etmektedir. Ecevit (2003'ten akt. Kaçar, 2007, s: 13) bu rolleri çok genel şekliyle şöyle sınıflandırmaktadır:

Üretimle ilgili rollerde erkek parasal karşılığı olan piyasa içi rollerde görev alırken kadın parasal karşılığı olmayan ev hane içi üretimde rol oynamaktadır. Yeniden üretimle ilgili rollerde kadının çocuk doğurma ve yetiştirme gibi biyolojik temeli olan yeniden üretimin yanında...günlük ve ideolojik yeniden üretimle ilgili rolleri bulunmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaratan bir diğer faktör cinsiyetlere yönelik geliştirilen kalıp yargılardır. Doğurgan ve üretken olan kadının, başkalarının ihtiyaçlarına önem veren, duygusal, eksiklikleri kabul eden ve tamamlamaya çalışan; erkeğin ise daha baskın, otoriter ve rekabetçi bir yapıya sahip olduğu kabul edilmektedir. Erkeğin gücün kaynağı, kadının da güçten etkilenen olarak görülmesi kadın ve erkek arasında hiyerarşik ve ataerkil bir düzen oluşmasına neden olmuştur.

İşgücü piyasasında kadın iş gücünün erkek iş gücü ile ayrışmasını açıklamak üzere çeşitli kuram ve yaklaşımlar da geliştirilmiştir.

İktisatçılara göre iş gücü piyasasında cinsiyet, ayrımcılık yaratan bir faktör değildir, ancak kadınlar, “düşük iş verimi ve zayıf kariyer bağlılıkları, çalışma hayatında yüksek kararsızlık oranları, eğitime ilişkin arzu ve başarılarının düşüklüğü, birikmiş iş deneyimlerinin olmaması, emeklerinin erkeklere kıyasla düşük değere sahip olmasıyla karakterize edilir ve bu nedenlerle de piyasa tarafından tercih edilmeleri zordur (Ecevit, 1998: 269)”. Ancak kadınlar burada sözü edilen olumsuz özelliklerini değiştirseler de piyasada hala ikincil konumda kalmaya devam etmektedirler. Neoklasik iktisat teorisi, aynı işi yapan kadınların erkeklerden daha düşük ücret alıyor olmalarını verimlilik farklarına bağlamaktadır. Bir başka deyişle, kadınların erkeklerden düşük ücret almaları kadınların kendilerini emek piyasasında talep edilen nitelikler doğrultusunda geliştirmemeleriyle bağlantılı görülmektedir. Neoklasik emek piyasası yaklaşımına göre “kadın iş gücü beceri düzeyi ile elde ettiği marjinal verimliliğe bağımlı olarak istihdam edilmekte ve ücret almaktadır. Kadınların göreceli olarak elde ettikleri düşük ücretler becerilerinin niteliklerinden kaynaklanmaktadır (KSGM, 2000b: 9)”. Bu yaklaşım kadın ve erkek çalışanlar arasında yaşanan ücret farklılığını formel eğitim, meslek eğitimi, meslekteki tecrübe, beceri düzeyi gibi ölçülebilir değişken farklarıyla açıklamaya çalışmaktadır. Ayrıca kadının doğum ve çocuk bakımı gibi nedenlerle iş yaşamını kesintiye uğratmasıyla deneyimlerini unutacağını bu nedenle kadın iş gücünün işveren açısından güvenilir olmadığını öne sürer. Kuramın en zayıf noktası kadın emeğinin zamanla niteliklerini geliştirmesine karşın kadın çalışanların durumunda neden bir değişiklik olmadığını açıklayamamasıdır (KSSGM, 2000a: 11).

Dual ekonomik yapı yaklaşımında, iş gücü piyasasının esnekliğine dikkat çekilirken iş gücü maliyetinin düşürülebilmesi için iş gücünün merkez ve çevre iş gücü olarak gruplandığı, merkezdeki sabit iş gücünü erkekler oluştururken, kadınların esnek yapı içinde düzensiz şekilde istihdam edildiği öne sürülmektedir (Kümbetoğlu, 1990: 230).

Marksist kurama göre kapitalist sistem iş gücü piyasasını yedek iş gücü oluşturarak kontrol etmektedir. Bu nedenle, işçi sınıfında yaşanacak bir dayanışma kapitalist sistem için bir tehdit unsurudur. Dolayısıyla sistemin devamlılığı için emek piyasasında bir ayrıştırmaya gidilmesi gereklidir. Bu doğrultuda emek piyasası, yüksek ücret ve iyi çalışma koşullarının sağlandığı “birincil piyasa” ile görece daha düşük ücret ve kötü

çalışma koşullarının hakim olduğu yükselme ve iş güvencesinden yoksun “ikincil” piyasa olarak ayrıştırılmıştır. Birincil piyasada çalışanlar kendilerini ikincil piyasada çalışanlardan farklı konumlandırıdıklarından emek piyasasında bir dayanışmanın ve sınıf bilinci oluşmasının önüne geçilir. Yine bu yaklaşıma göre kadınlar, emek piyasasının “yedek iş gücü” ordusudur ve ikincil piyasalara yönlendirilmektedir. Kapitalizm, kendi amaçları doğrultusunda var olan ayrımcılığı körüklemekte ve devamını sağlamaktadır (KSGM, 2000b: 11). Ecevit (1998: 284) bu durumu, “kadınların kapitalist piyasada ve emek sürecindeki ikincil konumları, onların yeniden üretici rollerinin, ataerkil ideolojinin ve sermayenin zorunlu koşullarının bir bileşkesi olarak ortaya çıkar” şeklinde açıklamıştır.

Ayrımlaşmış emek piyasası kuramı ise emek piyasasının tekdüze bir yapıya sahip olmadığını, birincil ve ikincil emek piyasasının var olduğunu, birincil piyasada iş bulamayan çalışanların beceri düzeyleri ne olursa olsun güvencesiz koşullarda ve daha düşük ücretlerle çalışarak iş gücü piyasasına dahil olabildiklerini ileri sürmektedir. İkincil emek piyasasında kayıt dışı kesimlerde kadın iş gücü yoğun olarak istihdam edilmektedir (KSSGM, 2000a: 11).

Feminist yaklaşım ise, kadının hem ailede hem de toplum içindeki ikincil konumuna dikkat çekerek, iş gücü piyasasında cinsiyet ayrımcılığı yapıldığını öne sürer. Sosyalist feministlere göre Marksist kuram, iş gücü piyasası analizlerinde cinsiyetin yarattığı farklılıkları görmezden gelmektedir. Bu nedenle Marksist kuram feminist çözümlemelerle desteklenmelidir. Feminist kuram çözümleme için ataerkil yapı ve kapitalizmi bir arada kullanmaktadır (KSSGM, 2000a: 12).

Emek piyasasında ücret ayrımcılığının yanı sıra meslek ayrımı temelinde de ayrımcılık yaşanmaktadır. Bu ayrım biçimi, kadın ve erkeklerin farklı meslek ve sektörlerde yoğunlaşması biçiminde olduğu gibi; aynı meslek ve sektörler içinde hiyerarşik düzeylerinin cinsiyete göre ayrışması biçiminde de olabilmektedir (KSGM, 2000b: 9). Türkiye’de istihdam edilen kadınların mesleklere göre dağılımına bakıldığında da bu durum açık biçimde görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun verileri doğrultusunda Türkiye’de 2006 yılında istihdam edilen kadınların % 2,7’si üst düzey

yönetici konumunda, % 8,8 profesyonel meslek gruplarında, % 7'si yardımcı profesyonel meslek gruplarında, % 8,6'sı büro ve müşteri hizmetlerinde, % 8,3'ü hizmet ve satış işlerinde, % 39'u tarım ve hayvancılık alanında, % 5,7'si sanatkar olarak, % 3,9'u tesis ve makine operatörü olarak, % 16'sı ise nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmaktadırlar.

Tablo 3. Meslek Gruplarına Göre İstihdam Edilen Kadınlar

(*Bin)

	2002	2003	2004	2005	2006
Kanun Yapıcılar, Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler	119	114	122	150	157
Profesyonel Meslek Mensupları	442	443	425	471	511
Yardımcı Profesyonel Meslek Grupları	299	300	309	365	409
Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	425	478	420	447	500
Hizmet ve Satış Elemanları	342	352	353	405	483
Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları	3283	3269	2774	2504	2258
Sanatkârlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	418	347	350	351	334
Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcılar	138	161	188	220	224
Nitelik Gerektirmeyen İşlerde Çalışanlar	656	427	827	788	935
Toplam	6122	5891	5768	5700	5811

Kaynak: TÜİK, 2008: 164.

Kadınların bazı meslek kollarında yer alamamalarının nedenleri ilk olarak bazı meslek kollarının kadınlara açık olmamasıdır. Örneğin Türkiye’de müfettişlik kadınların tercih edilmediği bir iş koludur. Diğer bir neden kadınların bazı meslek dallarına girişlerinin oldukça yeni olmasıdır. Örneğin kadınlar yeni yeni yöneticilik kadrolarında yer almaya başladıklarından üst düzey yönetime yükselen kadın sayısı oldukça düşüktür. Ayrıca alt sınıflara mensup ailelerin eldeki imkanlarını erkek çocukların okula gitmesine harcadıkları ve kız çocuklarının bu nedenle yeterli eğitime sahip olamadıkları dolayısıyla yüksek eğitim isteyen işlerde istihdam edilmemeleri sayılabilir (Güney, 2008: 244-245).

Diğer taraftan kadınların iş gücü piyasasının sadece belli kollarında istihdam edilmeleri, onların birtakım doğal özellikleriyle –sabırlı olmaları sayesinde tekdüze işlerde daha dikkatli çalışabilmeleri, hassas ellere sahip olmaları dolayısıyla ince işleri kolaylıkla yapabilme kapasiteleri gibi- açıklanmaktadır. Ancak bu özelliklerin doğal değil öğrenilmiş yetenekler oldukları göz ardı edilmektedir.

Çalışma hayatında yaşanan cinsiyet temelli iş bölümü sadece üretim sürecine bağlı faktörlerle açıklanamaz. Bu ayrışmayı belirleyen etmenlerden birisi de toplumun kadına yüklediği roller ve kadının aile içindeki rolüdür. Kadına ve kadının çalışma hayatındaki yerine toplumsal olarak atfedilen anlam Çelebi (1990: 22) tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

Kadının geleneksel olarak, cinsiyeti esasında belirlenmiş iki temel rolü vardır: anne ve eş rolleri. Bu roller çerçevesinde kadının günlük mesaisini ev işlerine hasretmesi; ev işlerinin kadın tarafından yürütülmesi... kadının aile grubu dışında çalışma hayatı içinde bir pozisyon işgal etmeye kalkışmaması gerektiği, kadınların ev içi ilişkilerinde kocalarıyla güç yarışına girmemelerinin en iyisi olduğu, kadın –çeşitli nedenlerle –çalışma hayatına girmiş bile olsa kadının asıl yerinin evi olduğu, kadının çalışmasının çocukları üzerinde olumsuz etkiler bırakacağı, çalışma hayatının kadının annelik rolünü tatminkar bir biçimde yürütmesine imkan vermeyeceği, kadının asıl rolleri aileyle ilintili olduğundan çalışma hayatında kendisine biçilen düşük statüye razı olması, iş yerinde erkeklerden bir adım geride durmayı bilmesi ve karşılaşılabileceği diskriminatif uygulamalara karşı çıkmaması gerektiği ileri sürülür.

Kadınların düşük ücretli, vasıfsız işlerde, alt konumlarda çalışmasının ve yedek iş gücü olarak görülmesinin altında yatan etkenlerden biri de “hem kadının bizzat kendi emeğini, hem de piyasanın kadın emeğini tanımlayış biçimidir.” Kadının gelirinin hane için 'ek gelir' sayılması ve evi geçindirme görevinin erkekte olduğu inancı, kadının daha düşük ücretle çalışmasına ve kolaylıkla işten çıkarılabilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu görüşün erkekler olduğu kadar kadınlar tarafından da benimsenmesi “cinsiyet ayrımına dayalı ideolojinin yeniden üretimine” olanak sağlamaktadır. Kadınlar kendilerine atfedilen rolleri sorgulamak yerine en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla çalışıyor olsa bile kadın kendini evden ve aileden sorumlu hissetmekte buna yönelik görevlerini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışırken çifte yük taşımaya razı olmaktadır (KSSGM, 1999: 16-18). Kısaca kadın, çalışma yaşamına girmiş olsa bile toplumdaki kadın-erkek rollerinin dayatmasına uygun davranmaktadır. Ancak kadınların verili rolleri benimsemesinde kadın iş gücünün, nitelikli ve niteliksiz

olarak ikiye ayrılması yerinde olacaktır. Niteliksiz kadın iş gücü görece eğitim ve mesleki düzeyleri düşük, geleneksel alt kültürle beslenmiş, çalışma nedeni sadece ekonomik zorunluluk olan ve işle ilgili beklentisi düşük olan kesimdir. Dolayısıyla kendisine verilen ikincil konuma razı olmak durumundadır. Nitelikli kadın iş gücü ise, eğitim ve mesleki düzeyi yüksek, çağdaş alt kültürle yetişmiş, kadınlık rollerinden çok mesleki rollerine öncelik vermiş, işe ilişkin beklentileri yüksek olan kesimdir. Çalışma yaşamını geçici bir dönem olarak görmeyen bu kadınlar kendilerini de ikincil iş gücü olarak tanımlamaz. Her ne kadar bu kadınlar çağdaş alt kültürle yetişmiş olsalar da geleneksel kalıplardan tamamen uzak oldukları söylenemez (KSSGM, 2000a: 21).

Cinsiyet temelli ayrışma konusunda Türkiye özeline bakılacak olursa, Türkiye Cumhuriyeti 1985'te Birleşmiş Milletlerin 'Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması' sözleşmesine, 1989'da kadın erkek arasında kazanç eşitliğini öngören 'Avrupa Sosyal Şartına', Uluslararası Çalışma Örgütü'nün çalışan kadınlarla ilgili birçok anlaşmasına imza atmıştır. Yine Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda kadın-erkek ücret eşitliğine yer verilmiş, cinsiyet farkı nedeniyle ücret farklılaştırması yasaklanmıştır. 2002 yılında yürürlüğe giren İş Güvencesi Kanunu ve 2003 yılında yürürlüğe giren yeni İş Kanunu ile bu yönde gelişmeler kaydedilmiştir. Bu gelişmeler, "iş ilişkisinde cinsiyete dayalı ayrımcılığın yasaklanması, doğum öncesi ve sonrası çalıştırma yasağının 16 haftaya çıkarılması, cinsiyete dayalı ayrımcılık durumlarında feshin geçerli bir sebebe dayandığı konusunda ispat yükünün işverene yüklemesidir". Ancak tüm hukuksal düzenlemelere rağmen enformel sektörde çalışan çoğunluk bu yasal hak ve korumalardan yararlanamamaktadır (Eşkinat, 2006: 88).

2.4.4. Türkiye'de çalışma yaşamında kadın

2.4.4.1. Cumhuriyet öncesi dönem

Osmanlı Toplumunda kadının iş yaşamına katılımına bakıldığında; kadınların ev içi emekleri dikkate alınmazsa, erkeğe maddi olarak bağımlı yaşadığı ve ekonomik etkinliklere pratikte hiç katılmadığı ileri sürülebilir. Oysa Tanzimat döneminden çok önce bile ekonomik faaliyetlerde bulunan kadınların varlığından söz edilebilir. Kanuni Sultan Süleyman döneminden kalan fermanlarda kadınların çamaşırhane işlettiklerine

ilişkin bilgilere ulaşılmaktadır. Bunun yanında köle ticareti yapan; kumaş, işleme, mendil gibi çeşitli mallar satan, Anadolu'nun kimi yerlerinden halı dokumacılığı yapan, hatta bazı maden ocaklarında işçi olarak çalışan kadınların varlığından söz edilmektedir. İmparatorluğun gerileme ve yıkılış dönemlerinde sürekli devam eden savaşlar nedeniyle kadınlar giderek daha yoğun biçimde fabrikalarda çalışmaya başlamışlardır. 1913'te dokuma sanayi emeğinin % 50'den fazlası, ipek sanayinin ise neredeyse % 95'i kadınlar tarafından karşılanmıştır. Yine bu dönemde kadın dernekleri çerçevesinde Biçki Yurdu gibi biçki ve dikiş çıraklık merkezleri kurulmuş, bu dernekler Kadınlar Eşya Pazarı⁵ gibi gerçek işletmeler kurmuşlardır. Kırsal kesimde ise tarımın endüstrileşmesiyle birlikte kadınlar kasaba ve köylerde tarım ürünlerinin işlendiği fabrikalarda çalışmaya başlamışlardır. Eğitim alma imkânına sahip olan kadınlar ise ebelik, öğretmenlik, hemşirelik gibi mesleklerde istihdam edilmişlerdir. Fakat kadının çalışmasına yönelik önyargıların kırılmasında en çok katkısı olan kadınların kamu sektöründe çalışmaya başlaması olmuştur (Caporal, 1982: 135-140). 1876 Kanun-i Esasi'nin 19. maddesi 'Devlet memuriyetinde umum tebaa ehliyet ve kabiliyetlerine göre münasip olan memuriyetlere kabul olunurlar' hükmü ile Osmanlılara yetenek ve becerilerine göre uygun memuriyetlere girebilme hakkı tanınmış, kadın erkek ayrımı yapılmamıştır. Ancak bu dönemde kadınlar, yeterince eğitilmiş olmadıklarından ve toplumsal baskılar nedeniyle bu haktan yeterince yararlanamamışlardır (Odyakmaz, 1998: 46). Yine de kamu sektöründe çalışan kadınlar olmuştur, kadın emeğine ilk gereksinim duyan kamu kuruluşu PTT, ikinci kuruluş ise Maliye Bakanlığı'dır.

Osmanlı Toplumunda Birinci Dünya Savaşı esnasında erkek iş gücünün savaşa katılmasıyla kadınlar birçok alanda çalışmaya başlamışlardır. Kadınların, toplumda o zamanki statüleri gereği ancak düşük ücretli iş bulabilme olanaklarının bulunması ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinden sonra baş gösteren işçi hareketlerine katılma olasılıklarının azlığı da onların işverenler tarafından istihdamında önemli bir rol oynamıştır. Ancak bu durum kadının çalışma yaşamındaki ikincil konumunda bir değişiklik yaratmamıştır. "1913-1914 yıllarında tarım kesiminde

⁵Türk Kadınları Esirgeme Derneği bünyesinde kurulan Kadınlar Eşya Pazarı kadınlar tarafından kurulmuş ve yönetilmiştir. Bu dernek bir yandan orduya elbise ve çamaşır temin etmek üzere çalışırken, diğer yandan da kadınları modern mesaiye hazırlama yönünde çalışmıştır (Aksoy M., Başörtüsü-Turban: Batılılaşma-Modernleşme, Laiklik ve Örtünme, İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 87).

ortalama gündelik ücretler erkekler için 5-10 kuruş, kadınlar için 3-6 kuruş” olarak belirlenmiş, “1915 yılı sanayi sayımı sonuçlarına göre ise, çeşitli sektörlerde kadın işçilere ödenen gündelikler, erkek işçilere ödenenlerin yarısını hiçbir kesimde aşmamıştır (Gürol, 2000:243-250)”.

Osmanlı dönemine ait bir diğer önemli gelişme 1916 yılında Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi adıyla kurulan dernektir. Derneğin kuruluş amacı ‘Kadınlara iş bulup, kendilerini namuslu olarak hayatlarını kazanmaya alıştırarak himaye ve izdivaçlarına delalet etmek” olarak ifade edilmiştir. Dernek bir kadın derneği olmasına rağmen hiç kadın üyesi bulunmamakla birlikte kadınlar tarafından büyük ilgi görmüştür (Gürol, 2000: 253-254).

Kısaca Osmanlı İmparatorluğu döneminde kadının ekonomik hayattaki ağırlığı belli alanlarda yoğunlaşmakla birlikte, sanılanın üzerinde olduğu görülmektedir. Cumhuriyet döneminde ise, eğitim görebilme ve seçme ve seçilme haklarını kazanan kadınlar sosyal yaşamda daha görünür hale gelmişlerdir.

Kadınların çalışma hayatındaki yerleri ilk defa 8 Haziran 1936 tarihinde kabul edilen 1936 İş Kanunu’yla düzenlenmiştir. Örneğin bu kanun uyarınca maden ocakları işleri, kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yeraltında veya sualtında çalışılacak işlerde istisnasız her yaştaki kadının çalıştırılması yasaklanmıştır ve yine aynı kanunla sanayiye ait işlerde her yaştaki kız ve kadının gece çalıştırılmasına izin verilmemiştir (Kırkpınar, 1998: 25).

2.4.4.2. Cumhuriyet dönemi

Türkiye Cumhuriyeti’nde kadının çalışma yaşamındaki yeri ise üç döneme ayrılarak incelenebilir. İlk dönem “Cumhuriyetin kuruluşundan kapitalizmin tarımda yaygınlaşmaya başladığı 1950’li” yıllara kadar geçen dönemdir. Ancak bu döneme ait yeterince çalışma bulunmadığından değerlendirmeler yetersiz kalabilmektedir. İkinci dönem 1950’lerden başlayıp 1970’li yılların sonuna kadar uzanan dönemdir. Son olarak

1980 sonrası dönem birçok toplumsal dönüşümün yaşandığı bir dönüm noktası olduğundan ayrıca ele alınmıştır (Özbay, 1993: 132).

2.4.4.3. 1950 öncesi dönem

Cumhuriyetin ilanından sonra kadının konumu açısından en önemli gelişme olan 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Yasasının günümüz koşullarında incelendiğinde ataerkil ilişkileri güçlendirdiği, kadın-erkek eşitliğini sağlamaktan uzak olduğu ve kadının eş ve anne konumunu pekiştirdiği söylenebilir. Yasanın çalışma hayatı açısından en önemli sonucu kadının çalışmasını kocasının iznine bağlayan 159. maddedir. Kadın, kocası izin vermemesi halinde mahkemeye başvurma hakkına sahip olmakla birlikte çalışma izni alabilmesi için çalışmasının ailenin menfaatine olduğunu kanıtlaması gerekmektedir. Yine 1926 yılında çıkartılan Memurin Kanunu'nun 6. maddesinde yer alan 'Kadınların memur ve müstahdem olmaları caizdir' ibaresiyle de kadınların kamu kesiminde çalışması yasal hale gelmiştir (Eşkinat, 2006:81).

Türkiye'de bu dönemde nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşamakta ve tarımla geçimini sağlamaktadır. Tarımda ilkel teknolojiler kullanılmakta olup hanehalkı geçimlik üretim yapmaktadır. Yaşanan iki dünya savaşı sonrası erkek emeğinde hızlı bir düşüş görüldüğü dönemdir. Kandiyoti'nin (1989'den akt. Özbay, 1993, s: 140-143) 'klasik ataerkil düzen' olarak nitelediği bu dönemde "üç kuşağın bir arada yaşadığı, kararların yaşlılar tarafından verildiği, doğurganlığın önemsendiği düzen etkin olmaktadır." Aile içinde iş bölümü vardır. Ancak bu iş bölümünde kadının payına düşen işler hem daha çok hem de çeşitlidir. Bunlar tarlada çalışmanın ve hayvan bakmanın yanı sıra ev yapımı yiyecek ile halı, kilim, yorgan, yastık gibi ev eşyalarının üretimi olarak sıralanabilir. Bu dönemde kentlerde ise durum biraz daha farklı gelişmiştir. Cumhuriyet ideolojisinin vazettiği şekilde kadınların erkeklerle eşit şartlarda eğitim alabilmesi ve tarım dışı alanlarda çalışan kadının sayısının artırılması teşvik edilmiştir. Ayrıca yine dünya savaşları nedeniyle azalan erkek emeğinden boşalan alanlarda kadın emeğinden yararlanılması zorunlu hale gelmiştir. Ancak kentlerde yaşayanlar nüfusun çok küçük bölümünü oluşturduğu için kentlerde çalışan kadın sayısı tüm nüfusa

oranlandığında oldukça düşük kalmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı dönemine kıyasla çalışan kadın sayısı artmış olmakla birlikte hala oldukça düşüktür.

2.4.4.4. 1950-1980 dönemi

Ecevit'in (1993:119) ifadesiyle "Türkiye'de 1950'lerden başlayarak çalışan kadın üzerine yapılan değerlendirmelerde şu tez savunulmuştur: Kadınlar için ev dışında ücret karşılığı çalışmak birincil amaç değildir; kadınlar eğer çalışıyorlarsa, buna geçici ve zorunlu bir uğraş gözü ile bakarlar; esas bulunmak istedikleri alan ev, yapmak istedikleri faaliyetler de ev kadınlığı ve anneliktir." Bu açıklamalar 1950 ve 1960'lı yıllarda doğru olmakla birlikte 1970'lerin ikinci yarısına gelindiğinde ağırlaşan yaşam şartları, artan işsizlik oranları ve kentleşmeye bağlı olarak çalışmak isteyen kadın sayısında ciddi artışlar görülmüştür. Ancak bu duruma tezat olarak özellikle sanayi sektöründe kadınlara istihdam yaratma potansiyeli azalmış, hizmetler sektöründe iş imkânları görece artmakla birlikte yüksek iş gücü talebini karşılayamamıştır.

1950'lerin başında tarımda yaygınlaşmaya başlayan kapitalizm, 1970'lerin sonuna kadar çeşitli aşamalardan geçerek gelişimini sürdürmüştür. Bunun yanında tarımda modernleşme görülmesiyle tarım alanında istihdam olanakları azalmış, tarım dışı sektörlerde iş olanakları artmaya başlamıştır. Köyden kente göçler sayesinde tarımdaki birikim tarım dışı alanlara kaymaya başlamıştır. Bu dönemde erkeklerin olduğu kadar kadınların da toplumsal konumlarını belirleyen en önemli iki öge eğitim ve göç olmuştur. Görece eğitim görmüş kadınlar eğitimsizlere, kentli kadınlar ise köylü kadınlara göre daha iyi konumda olmuşlardır. Ancak köydeyken tarım alanında üretime katılan kadınlar, kente göç ettikten sonra tarım dışı alanlarda yeterince istihdam olanağı bulunmaması ve nüfus artışına bağlı olarak erkek emeğinde yaşanan artış nedeniyle üretim dışına itilmişlerdir. Zamanla bu durum bir statü göstergesi olmuş, ev kadını olmak tercih edilir hale gelmiştir. Köyde yaşayan genç kızlar 'kentli ev kadını' olma hayali kurarken kentli çalışan kadınlar çalışmaktan vazgeçme eğilime girmişlerdir. Yine bu dönemde eğitim alanında; kadınlar, erkeklerin oldukça gerisinde kalmaya devam etmiştir ve kadınların statülerinde değişim yaratacak asli unsur eğitim değil, evlilik

olarak görülmüştür. Kadınların köyden kente göç edebilmesi için evlilik yegâne yoldur (Özbay, 1993: 143-147).

Sanayi sektöründe yaşanan daralma ve gerilemeler, bir yönüyle özellikle küçük ve orta boy işletmelerde işçi çıkartma, ücretsiz izin verme gibi sonuçlar doğururken diğer taraftan sektörde sigortalı, sendikalı işçilerin sayısının azalması ve işçiliğin enformel sektöre kayması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bu durum kadınların sektör içindeki durumunu da açıklamaktadır. Bu gelişmelerle birlikte işten çıkarmalarda ilk gözden çıkarılan kesim olan kadın çalışanlar işlerini kaybederken diğer taraftan ucuz iş gücü için kadınlar düşük ücretli, sigortasız, ev atölyelerinde çalıştırılmışlardır. Son olarak tüm bu gelişmeler sonucu sanayi sektöründe istihdam olanağı bulamayan birçok kadın hizmet sektörüne yönelmiştir. Ancak ne kadar çok kadını istihdam etmiş olsa da hizmet sektöründe de cinsiyete bağlı ayrımcılığın olduğu inkar edilemez (Ecevit, 1993: 122-124).

2.4.4.5. 1980 sonrası dönem

1980 sonrası dönem özellikle refah devleti uygulamalarının azaltılması, devlet yatırım ve harcamalarında kısıtlamaya gidilmesi ve özelleştirme gibi politikalar neticesinde yoksulluk önemli ölçüde artmış, işsizlik oranları tırmanmış ve formel işçilerin ücretlerinde düşüşler yaşanmıştır. Bu gelişmeler özellikle de kadın ve çocukları oldukça etkilemiştir (KSSGM, 1999: 7).

Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararları neticesinde ihracata yönelik sanayileşme modeli benimsenmiş, emek dışındaki tüm piyasalarda fiyat serbest piyasa kurallarına göre belirlenirken, emek piyasasında -işçi sendikalarının faaliyetlerinin de askıya alınmış olması nedeniyle- emeğini arz edenler pazarlık gücünü yitirmiştir. Özellikle kadınların yoğun olarak istihdam edildiği ve ihracatın büyük bölümünü gerçekleştiren tekstil sektörü rekabet gücünü arttırmak amacıyla ucuz iş gücüne yönelmiş ve kadınlar bu durumdan en fazla etkilenen grup olmuştur (KSSGM, 1999: 7).

1980 sonrası dönemde ücretli emek yerini ticarete bırakmıştır. Ücretli emeğin değerinin düşmesi nedeniyle erkekler yoğunluklu olarak ticaretle ilgilenmeye başlamışlar, erkeklerden boşalan konumlara kadınlar gelmeye başlamıştır. Enflasyonun oldukça yüksek düzeylere ulaşması ve yaşam şartlarının ağırlaşması kadınları üretime katılmak zorunda bırakmıştır, ev kadınlığı popülerliğini yitirmiştir. Yine bu dönemde erkeklerin ‘daha fazla para kazanmaları gerektiği’ inancının yerleşmesinden dolayı eviçi uğraşlarının hemen hemen hepsi kadının sorumluluğu haline gelmiştir. Dolayısıyla kadınlar ev dışında herhangi bir işte çalışmasalar bile günlük alışveriş ve çocukların eğitimi gibi sorumluluklar nedeniyle zamanlarının büyük çoğunluğunu dışarıda geçirir hale gelmişlerdir (Özbay, 1993:147-155).

Ayrıca kentlerde giderek büyüyen enformel sektör kadınların yoğunlukla tercih edildiği bir alan olmuştur. Özellikle 1980’lerden sonra esnek üretimin yaygınlaşması enformel istihdam oranlarının artmasına neden olmuştur. Bu süreçte kadınlar, enformel istihdamın bir numaralı kaynağı olarak düşük ücretle ve kötü çalışma koşullarında çalışmak zorunda kalmışlardır.

1980’lerden sonra hukuksal anlamda da bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti 1985’te Birleşmiş Milletlerin “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması” sözleşmesine, 1989’da kadın ve erkek arasında kazanç eşitliği öngören Avrupa Sosyal Şartı’na, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün çalışan kadınlarla ilgili birçok anlaşmasına imza atmıştır.

2.5. Kadın Girişimciliği

Son yıllarda kadınların ekonomik etkinliklerdeki yeri dikkate değer ölçüde artmıştır. Birçok açıdan bu, kadınların emek pazarına katılımlarındaki büyümeyi ve cinsiyetle ilgili eşitsizlikler üzerinde dikkatlerin yoğunlaşmasında kadın hareketinin başarısını yansıtır. Kadının çalışma yaşamındaki yeri pek çok araştırmanın konusu olduğu halde bu araştırmaların büyük çoğunluğu ücretli olarak çalışan kadınlara yönelmiş, işveren konumundaki kadınlar ihmal edilmiştir.

Kadın girişimciliği 1970’li yıllarda kullanılmaya başlanılan yeni bir kavramdır. Kadın girişimciliği 1980’li yıllardan itibaren çeşitli disiplinlerce araştırılan bir alan haline gelmiştir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar genellikle, girişimci kadınların demografik ve kişisel özellikleri, iş kurma nedenleri, iş kurma süreçleri ve bu süreçte karşılaştıkları sorunlar ile bu sorunların çözümleri üzerinde yoğunlaşmaktadır (Hisrich ve Peters, 1998; akt. Yetim, 2002, s: 81).

Kadın girişimcinin kim olduğu ve kadın girişimci kategorisine kimlerin dâhil edileceği konusunda hala fikir birliğine varılmış değildir. Örneğin herhangi bir işyeri olmadığı halde ekonomik faaliyetlerini ev içinde sürdüren kadın ya da bir işyerine sahip olduğu halde işletme faaliyetlerine katılmayan kadın girişimci sayılmalı mıdır? Konunun açıklığı kavuşması noktasında Ecevit’in (1993: 20) kadın girişimci tanımı oldukça aydınlatıcı olmuştur. Bu tanıma göre girişimci kadın;

- Evinde veya ev dışı bir mekânda, kendi adına kurduğu bir veya birkaç işyeri olan,
- Bu işyerinde tek başına veya istihdam ettiği diğer kişilerle çalışan ve/ya işin sahibi sıfatıyla ortaklık kuran,
- Herhangi bir mal veya servisin üretilmesiyle ilgili faaliyetleri yürüten, bu mal ve servisin dağıtım, pazarlama ve satışını yapan/yaptıran,
- İşi ile ilgili olarak ilişkiye girmesi gereken kişi, örgüt, kurum ve kuruluşlarla kendi adına ilişki kuran,
- İş sürecinin örgütlenmesi, mal ve hizmet üretiminin planlanması, işyerinin işletilmesi, kapatılması veya işin geliştirilmesi konusunda kendisi karar veren
- İşinden elde ettiği kazancın yatırım ve kullanım alanları üzerinde söz sahibi olan kadındır.

Çelebi’nin (1993: 36) tanımına göre ise, “İş kadınları, işteki durumu ‘işveren’ veya ‘kendi hesabına çalışan’ şeklinde belirlenen, işinin idari ve hukuki sorumluluğunu üstlenmiş olan; işinin başında fiilen bulunan; sunduğu ürün ve hizmetin fiyatı arz-talep ilişkisi içinde belirlenen kadınlardır.”

Özellikle son zamanlarda kadın girişimci sayısında ortaya çıkan belirgin artışın sebeplerini Hatten (1997) dört ana sebebe bağlamıştır: Bunlardan ilki toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikler sonucu, kadınların öğrenim düzeyinin artması ve dolayısıyla iş gücüne ve girişimcilik alanına daha fazla katılmalarıdır. İkincisi, bölgesel olarak değişiklik göstermekle beraber kadın, işe alınırken en son tercih edilen olup işten çıkartma durumlarında ilk çıkartılan olduğundan, kadınlar kendi işlerini kurmayı tercih etmektedirler. Kısacası kadınlar kendi işlerini kurarak iş gücü piyasasındaki dalgalanmalardan korunmaya çalışmaktadırlar. Üçüncü olarak, başarılı girişimci kadın sayısının artması diğer kadınları da bu alanda teşvik eden bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak, kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları daha fazla yükselmelerine izin vermeyen “cam tavan” etkisidir. Belli bir pozisyona geldikten sonra cinsiyetinden dolayı daha üst kademelere çıkamayan kadın, iş tatminsizliği yüzünden kendini ispat edebileceği bir alan olarak kendi işini kurmaya karar vermektedir. Bunlar, kadınları girişimciliğe iten dışsal faktörlerdir. Bunun yanında Hisrich ve Brush (1989)’ın çalışmasında belirttiği gibi kadınları girişimciliğe iten içsel faktörlerden de bahsetmek gerekir. Bunlar: bağımsızlık, iş tatmini, kendini gerçekleştirme, fırsatlar, para, statü/prestij, güç, ekonomik zorunluluk ve kariyer güvenliğidir (Gürol ve Marşap, 1997:100). Goffee ve Scase (1992: 13-14), ise kadınları girişimciliğe iten nedenleri şu şekilde sıralamaktadırlar: ilk olarak “ücretli bir iş bulma şansları olmadığından ekonomik olarak marjinalleşen kadınlar, bir gelir kaynağı olarak kendi işlerini başlatmaktan başka hiçbir seçeneğe sahip olmayabilirler”, ikinci olarak genellikle düşük ücretli, kalifiye olmayan işlerde çalışan kadınlar iş tatminsizliği yaşamakta ve kendi işlerini kurma fikri bu kadınlara daha cazip gelmektedir. Onural (1993: 20) ise kadın girişimcilerin sayısının artmasını “yeni teknolojilerin uygulanması, iletişim sistemlerinde kaydedilen gelişmeler ve en önemlisi çalışan ve kendi işini kuran kadın imajının daha çok kabul görmesi” unsurlarına bağlamaktadır.

Sektöre giriş kolaylığı, daha az sermaye ve donanım gerektirmesi gibi nedenlerle girişimci kadınlar genellikle hizmet ve ticaret sektöründe faaliyet göstermektedir. Ayrıca bu sektörlerde yürütülen faaliyetler, kadına iş ve aile yaşamını dengeleme olanağı sunabilmektedir. Bu nedenle imalat sektöründe kadın girişimci oranı oldukça sınırlı kalmakta, bu sektörde faaliyet gösteren kadınlar genellikle erkek ortaklarla

birlikte çalışmaktadır (Yetim, 2002: 81). “Günümüzde hizmetler sektöründe ağırlıklı olarak kendisini hissettiren kadın girişimciliği göreceli olarak küçük, az bir kuruluş sermayesi ile işe başlamaya imkân veren ve düşük gelirli işlerde yoğunluktadır (Fidan ve Yılmaz, 2006:2)”.

Onural (1993: 26) kadın girişimcilerin en çok servis ve perakende satış işlerinde yoğunlaşmalarını üç nedene bağlamaktadır:

- Kadınların bu konulara bilgi, deneyim ve beceri açısından yatkın oluşları,
- Kız çocuklarının üniversite eğitiminde finans, pazarlama, yöneticilik, üretim, mühendislik gibi konuları seçmemesi,
- Kadınların büyük sermaye isteyen işler için yeterli desteğe sahip olmayışları

Bununla birlikte “dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak kadın girişimciliği geleneksel iş alanlarının dışına çıkmış, yarı geleneksel veya geleneksel olmayan (imalat, inşaat, haberleşme, ulaştırma gibi) sektörlerde varlığını hissettirmeye başlamıştır” (Fidan ve Yılmaz, 2006: 2).

Her ne kadar gün geçtikçe kadın girişimci sayısında artış yaşıyorsa da istatistikler bu oranın hala oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Kadın girişimcilerin görece düşük oranda olmalarının en temel nedenlerinden birisi de kadınların, iş ve yönetim becerilerine ilişkin eğitimden yoksun bırakılmalarıdır (Aklar, 1993:211). Atalay ise Türkiye’de kadın girişimci sayısının az olması ve sorunlar yaşıyor olmalarını esas olarak kadınların iş hayatında aktif roller üstlenmesi, belli görevlere talip olması, talip olduğu görevleri elde etmek için mücadele vermesinin oldukça geç bir dönemde başlamasına bağlamaktadır. Kadın girişimci sayısının artması biraz da iş yaşamında özellikle yönetici kademesinde, karar mekanizmasında etken kadın sayısının artmasına paralel artacaktır (Arat, 1993: 43). Ertübey (1993:245) yaptığı alan çalışması sonucu elde ettiği verilere dayanarak, kadın girişimcilerin sayıca az olmasını ve var olan kadın girişimcilerin özellikle belirli sektörlerde yoğunlaşmalarını sosyal çevre ve kadının içselleştirdiği sosyal alana ait ketlemelere atfetmektedir.

Diğer taraftan toplumsal cinsiyet eşitsizliği, iş yaşamının her alanında olduğu gibi girişimcilik noktasında da kadınların ikinci planda kalmasına neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında üretilen kalıp yargılar kadınların iş gücü piyasasındaki konumlarını ciddi şekilde etkilemektedir. Doğurgan ve üretken olan kadının, başkalarının ihtiyaçlarına önem veren, duygusal, eksiklikleri kabul eden ve tamamlamaya çalışan; erkeğin ise daha baskın, otoriter ve rekabetçi bir yapıya sahip olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca kültürel farklılıklar olmakla birlikte, genellikle, kadınların ilgi ve bakım verici, pasif olma gibi özelliklere sahip oldukları ve erkeklerin de aktif ve başarı yönelimli oldukları düşünülmektedir (Çulcu, 2009: 19). Tüm bu üretilen kalıp yargılar daha rekabetçi, aktif ve otoriter olan erkeğin girişimciliğe daha uygun olduğu düşüncesini beslemektedir. Dolayısıyla girişimciliğin kadınlara uygun bir alan olmadığı yönündeki toplumsal uzlaş, kadınların bu alandan uzak durmalarına sebep olmakta ve kadın girişimcilerin sayısında istenilen düzeyde artış sağlanmasını engellemektedir.

Girişimcilik literatüründe yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu kadın ve erkek girişimcilerin arasındaki farklar, benzerlikler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ertübey (1993: 244) kadın ve erkek girişimcileri analiz ettiği çalışmasında, kadın girişimcilerin erkek girişimcilerden üç noktada farklılık gösterdiğini ifade etmektedir: “kadın girişimci grubu kârını maksimize etme davranışından ziyade, statüsünü erkek gruba oranla daha çok önemsemektedir. Ayrıca kadın grubu risk alma ve kendine güvenme konusunda erkek girişimci gruba oranla daha çekinik olduklarını ifade etmektedirler.”

Girişimci olma konusunda kadınları harekete geçiren etmenler erkeklerle benzerlik gösterir. Bu noktada kadın ile erkek arasındaki en belirgin farklılık, “erkekler için özellikle ekonomik nedenler ön planda iken kadınlar için ‘aile ihtiyaçlarının daha rahat giderilmesi’ önem taşımaktadır (Fidan ve Yılmaz, 2006:2)”. Güney’e (2008: 245) göre de kadınların girişimciliğe yönelmelerinin nedenleri erkeklerinkinden pek de farklı değildir. “Kendi işinin patronu olma, bağımsız çalışma isteği, risk almaya yatkınlık, yenilik ve değişiklik arzusunu tatmin etme gibi” nedenlerle kadınlar girişimci olmayı tercih etmektedirler. Yine Güney (2008: 246) Cromie’nin kadın ve erkek girişimcileri motive eden nedenleri karşılaştırdığı çalışmasına değinerek, kadınların daha çok işle

beraber annelik rollerini daha iyi gerçekleştirmek için buna karşılık erkeklerin para kazanma arzusu nedeniyle girişimci olduklarını ifade etmektedir.

Hisrich ve Peters kadın ve erkek girişimciler arasındaki farkları daha bütünlüklü olarak ortaya koymuşlardır:

Tablo 4. Kadın ve Erkek Girişimciler Arasındaki Farklılıklar

Özellikler	Erkek Girişimciler	Kadın Girişimciler
Fon kaynakları	Kişisel varlık ve birikimler Bankalar Yatırımcılar Arkadaş ve aileye borçlanma	Kişisel varlık ve birikimler Kişisel borçlar
Mesleki geçmiş	Ücretli iş deneyimi Çeşitli alanlarda uzmanlık	İş alanında deneyim Orta düzey yöneticilik Hizmet sektöründe deneyim
Kişisel özellikler	İkna edicilik Amaç odaklılık Yenilikçi ve idealist olmak Yüksek düzeyde özgüven Şevkli ve enerjik olmak	Esnek ve toleranslı olmak Amaç odaklılık Yaratıcı ve gerçekçi olmak Orta düzeyde özgüven Şevkli ve enerjik olmak
Özgeçmiş	25-35 yaş aralığında Kendi hesabına çalışan bir babanın çocuğu olmak Üniversite mezunu olmak (işletme ya da mühendislik gibi teknik bir alandan) Ailenin ilk çocuğu olmak	35-45 yaş aralığında Kendi hesabına çalışan bir babanın çocuğu olmak Üniversite mezunu olmak (Sosyal bilimler vb. alanlarda) Ailenin ilk çocuğu olmak
Destek Grupları	Arkadaşlar, avukat ve muhasebeciler İş dünyasından arkadaşlar Eş	Yakın arkadaşlar Eş Aile Profesyonel kadın grupları Ticaret birlikleri
İş alanları	Üretim ya da inşaat	Hizmet sektörü

Kaynak: Güney, 2008:242.

Bir diğerkarşılaştırma Ronstandt tarafından yapılmıştır:

Tablo 5. Ronstandt’a Göre Kadın ve Erkek Girişimcilerin Karşılaştırılması

KATEGORİLER	AÇIKLAMALAR
Kişisel kategoriler	Arada farklar olmakla birlikte bunlar girişimci olmayanlarla karşılaştırıldığında çok küçüktür.
Deneyim	Pek çok araştırma kadınların işlerini kurmadan önce o alanda erkeklere göre daha çok doğrudan deneyim edinmiş olduklarını göstermiştir. Aynı zamanda kadınların işlerini kurduktan sonra erkeklere göre o iş için haftada daha az vakit ayırdıkları tespit edilmiştir.
Hedefler	Kadınlar erkeklere göre işin yaşam tarzına daha çok, kârlılığına daha az önem vermektedir.
İş Faktörleri	Araştırmalara göre kadınlar daha küçük, daha rutin iş alanlarında iş kurmaktadır. Bir çalışmada bunun nedeninin çevresel engeller olduğu belirtilmiştir.
Çevresel Faktörler	Burada kadın ve erkekler arası kesin bir farklılık söz konusudur. Hemen hemen tüm araştırmalar mali kaynak konusunda, banker ve diğermâli araçlarla etkileşim konusunda kadınların özel sorunları olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda kadın girişimciler erkeklerden çok daha fazla, perakende ticaret ve hizmet sektöründe yoğunlaşmaktadır.

Kaynak: Güney, 2008: 244

Girişimcilik literatüründe, kadın ve erkek girişimcilerin benzerlik ve farklılıkları üzerine odaklanan çalışmaları eleştiren bir diğerkanadın da varlığından bahsedilebilir. Bu görüşe göre, girişimci tarihsel olarak “erkek” varsayılmaktadır. İlk dönem girişimcilik araştırmaları, çoğunluklu örnek olay incelemeleri üzerinden yapılmıştır. 19. yüzyıl erken dönem girişimcisi erkektir. 1920’lerde Harvard Üniversitesi’nde yapılmaya başlanan örnek olay çalışmalarında da girişimciler erkekler olmuştur. Oysa 19. yüzyılda da kadınlar çamaşırhaneler, dikimevleri ya da evden verilen hizmetlerde girişimcilikte bulunmaktaydı. İzleyen dönemlerde de girişimcilik çalışmaları erkekler üzerinden yoğunlaşmış, kadınlar çoğunlukla bu alandan uzak tutulmuşlardır (Hurley, 1999: 54-58). Bu anlamda çalışmaların birçoğu kadın girişimcilerin erkek girişimciler üzerinden tanımlanması ve onların sahip oldukları özelliklere sahip olup olmadıklarını belirlemek üzerine yoğunlaşmaktadır. Kadın girişimciler üzerine yapılan anket çalışmaları ve görüşmeler, kadın girişimcilerin “tipik” girişimci özelliklerine ne derece uygun olduklarını ölçmektedir ki bu özellikler erkek girişimcilerle ilgili yapılan çalışmalar sonucu ortaya konmuştur.

Kadın veya erkek cinsiyet fark etmeksizin tüm girişimciler işlerini kurarken ya da yürütürken bir takım problemlerle baş etmek durumundadır. Ancak kadın girişimcilerin erkeklerden farklı olarak “aileleri, eğitimleri, salt kadın olmaları, gerekli iş bağlantılarına sahip bulunmamaları ve yeterince tecrübe sahibi olmamaları” gibi başka birtakım problemlerle karşı karşıya gelmektedirler (Güney, 2008: 252).

Çelebi kadın girişimcilerin karşılaştığı sorunları; iş kurma aşaması, işyeri kurduktan sonraki aşama ve mevcut sorunlar şeklinde üç başlıkta incelemiş ve bu sorunları şöyle sıralamıştır (Güney, 2008, s.252):

İş Yeri Kurma Aşamasındaki Sorunlar:

- Sermaye temini
- İşyeri arama ve kiralama
- Mal temini
- Donanım, araç-gereç temini
- Resmi kuruluşlarla ilişkiler
- Acemilik, yalnızlık ve işi organize edememe
- Toplumun iş kadınına alışkın olmaması

İş Yeri Kurulduktan Sonraki Sorunlar

- Acemilik, tecrübesizlik, müşteri ile ilişkiyi bilememe, işi yürütmede bilgisizlik
- Müşteri azlığı, parasızlık
- Para sorunu
- Yalnızlık, kadın olma, kendini kabul ettirme
- Personel temini
- Piyasadaki istikrarsızlık
- Ödemeler, senetler

Mevcut Sorunlar

- Müşteri azlığı
- Resmi kuruluşlar
- Kalifiye eleman bulamama
- Ucuz ham madde-mal temini
- Kaliteli ham madde-mal temini
- Enflasyon

Bu problemler arasında en öne çıkan finansal kaynaklı problemlerdir. Bu problem genel itibariyle tüm girişimciler için geçerli olmakla beraber kadın girişimciler açısından durum biraz daha farklıdır. Çoğu kadın kredi veren kurumlara finansal teminat gösterememesi nedeniyle kredi alamamakta, kredi alma aşamasındaki bürokratik engeller kadınları vazgeçirmekte ya da bir başkasının yardımını almak zorunda bırakmaktadır. Bu engellemeler nedeniyle kadınlar çoğunlukla kişisel birikim ile eş ve ailelerinin yardımıyla iş kurabilmektedirler (Güney, 2008:253).

Ecevit'e (1992'den akt. Aklar, 1993, s: 210) göre kadınların sermayeye yönelik sorunlarının çözülebilmesi için "kredi miktarları sembolik olmaktan çıkarılmalıdır. Faizler düşük tutulmalıdır. Teminat koşulları hafifletilmelidir. Kredi verilecek alanların sınırlandırılmaması, koşullandırılmaması ve daraltılmaması gerekmektedir. Ayrıca bireysel kredi yanında grup kredisi de verilebilir ki kadınlar tek tek aldıkları krediyi birleştirerek birlikte bağımsız bir örgütlenmeye gidebilsinler".

Genel olarak bakıldığında kadınların ekonominin hemen hemen her sektöründe bağımlı oldukları görülmektedir. Girişimciliğin araştırılması, girişimcilik faaliyetlerinin bu bağımlılığı kırmada ne kadar etkili olduğu konusunun aydınlanması noktasında önemlidir. Kadınların girişimcilik faaliyetlerinde bulunmaları, iş yaşamındaki cinsiyetleriyle ilgili dezavantajlara karşı bir savaşma stratejisi olarak düşünülebilir. Gerçekten de; kendi işini kurmak sadece kadınlar için değil, yoksun bırakılmış diğer gruplar için de bağımlılığı yenmenin bir yoludur. Bu nedenle hem kadınların hem de azınlıkların, göçmenlerin girişimcilikleri merak uyandıran konulardır (Goffee ve Scase,

1992: 34-39). Bu konularda yapılan çalışmalar her türlü bağımlılığın açılması noktasında bir basamak olacaktır.

Eleştirel yaklaşıma göre ise; kadınlar için “kendi işinde çalışma” eylemi, kadınları özgürleştiren ve üretime katılmalarını sağlayan bir araç olmaktan ziyade çalışma hayatında cinsiyete bağlı iş bölümünü yeniden üreten bir süreç olarak işlemektedir. Sonuç olarak iş sahibi kadınlar ağırlıklı olarak az kazanç getiren işlerde ve perakende sektörlerde çalışmaktadırlar. “Kendi hesabına çalışan kadınların büyük bir çoğunluğu sadece biçimsel olarak ekonomik bağımsızlığa sahiptir; gerçekte ise, daha büyük şirketlere taşeronluk yapan düşük ücretli ve kolayca bulunabilir, ‘dışarı’ veya ‘ev’ işçileri olabilirler”(Goffee ve Scase, 1992: 15). Bu nedenle genel olarak feminist kuram, “sırf iş sahipliğinin kadınların erkekler tarafından bağımlı kılınmasını sağlayan ekonomik bir sistemi güçlendireceği inancı nedeniyle” kadın girişimciliği konusuna yeterince ilgi göstermemişlerdir (Goffee ve Scase, 1992: 13).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada temel olarak nicel yöntem benimsenmiştir, araştırma modeli betimleyici araştırmadır. Araştırmada kadınların çalışma hayatında yer alma biçimlerinden biri olan kadın girişimciliği konusu ele alınmıştır. Bu bağlamda kadın girişimcilerin demografik özellikleri, iş kurma nedenleri, iş kurma ve yürütme esnasında karşılaştıkları problemler, yine iş kurma ve yürütme sürecinde aldıkları destekler, kendilerini tanımlama biçimleri, kadın olma halleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin görüşleri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle baş etme biçimleri, örgütlenme eğilimleri gibi özellikleri incelenmiştir.

Araştırma, Ekim 2009 ve Ocak 2010 tarihleri arasında Eskişehir’de Esnaf ve Sanatkarlar Odasına bağlı kadın girişimcilerle yarı yapılandırılmış mülakat ve derinlemesine mülakat teknikleri ile gerçekleştirilmiştir.

3.2. Araştırma Alanı ve Katılımcılar

Araştırmanın alanını Eskişehir’de girişimcilik faaliyeti sürdüren ve Eskişehir Esnaf ve Sanatkarlar Odasına kayıtlı kadın girişimciler oluşturmaktadır. Eskişehir, finansmanı Avrupa Birliği tarafından sağlanan Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK) tarafından, 25 ilde (9 Merkez ve 16 Bağlı Merkez olmak üzere) Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birlikleri (ESOB) vasıtası ile yürütülen Kadın Girişimcileri Destekleme Projesi’nin uygulandığı şehirlerden biridir. Sözü edilen projenin iki ana hedefi bulunmaktadır. İlki, kadın girişimcilere destek vermek üzere, TESK ve ESOB’ların kurumsal yapılarına uygun, sürdürülebilir bir Kadın Girişimciliği Destekleme Merkez Modeli geliştirmek ve uygulamaktır. İkinci hedefi ise kendi işlerini kurmak isteyen kadınlar için girişimcilik eğitim ve danışmanlık hizmetleri ile küçük işletme sahibi girişimci kadınlar için iş geliştirme eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunulmasıdır. Proje, 24 Temmuz 2007 – 30 Kasım 2008 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve yaklaşık 200 kadın, girişimcilik eğitimi almıştır. Proje

tamamlandıktan sonra projenin devamının da sağlanabilmesi adına Eskişehir Kadın Girişimciliğini Destekleme Derneği (ESKAGİDER) kurulmuş ve faaliyete girmiştir. Dolayısıyla Eskişehir, kadın girişimcilere yönelik çalışmaların yoğun şekilde devam ettiği merkezlerden biridir ve araştırma kapsamında bu nedenle tercih edilmiştir.

2009 Haziran ayı itibariyle Eskişehir Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliğine bağlı kadın girişimci sayısı 1763 olup bunların 1607'si Eskişehir merkezinde bulunmaktadır. Ancak Esnaf ve Sanatkarlar Odası'nın listesi incelendiğinde, toplumsal cinsiyet farkı bağlamında Türk toplumunda kadınlara özgü olarak tanımlanmayan, dolayısıyla fiili anlamda çalışan kadın üyesi olmadığı bilinen bazı meslek gruplarının da kadın üyeleri olduğu görülmektedir. Bu meslek grupları; demirciler, elektrikçiler, otobüsçüler, kahveciler, kasaplar, marangozcular, minibüsçüler, radyo elektronikçiler, servis aracı işletmecileri, sucular, şoförler, tornacılar ve oto tamircileri, pazarcılar olarak sıralanabilir. Bu meslek odalarına üye kadın sayıları dikkate alındığında kadın girişimci sayısı 1051'e düşmektedir. Bu doğrultuda kendi hesabına işyeri görünen birçok kadın, ailenin erkek üyeleri için paravan vazifesi görmektedir. Bunun dışında kadınlara özgü meslek gruplarında yer alıp, meslek odasına kayıtlı olduğu halde işle herhangi bir ilgisi olmayan kadınların da varlığı dikkat çekmektedir. Görüşme yapılmak üzere gidilen bazı işletmelerde kadınların aslında herhangi bir şekilde o işletmede çalışmadığı görülmüştür. Bu açıdan kadın girişimci sayısının belirlenmesi noktasında problemler yaşandığı söylenebilir. Literatürde de benzer çalışmalarda aynı problem üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın katılımcılarını ise, Kadın Girişimcileri Destekleme Projesi kapsamında eğitim alan ve kendi işini kurmuş 7 kadından 5'i ile Eskişehir Esnaf ve Sanatkarlar Odasına kayıtlı kadınlardan 58'inden oluşturmaktadır. Böylelikle odaya kayıtlı 1051 kadından 63'ü yani yaklaşık % 6'sı örnekleme dâhil edilmiştir. Örneklemin seçiminde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örneklemede amaç, kolayca ulaşılabilir birimlerin seçilmesiyle örneklemin oluşturulmasıdır. Araştırmalarda örneklem büyüklüğünü belirlemede dikkate alınması gereken ilkelerden biri toplanacak verinin derinliği ve genişliği ile ilgilidir. Örnekleme dahil edilecek birey ya da bireylerden elde edilmesi planlanan verinin derinliği ve genişliği örneklem büyüklüğü ile genellikle ters

orantılıdır. Yani araştırmaya katılanlardan toplanacak verinin miktarı arttıkça örnekleme dahil edilmesi gereken bireylerin sayısı azalmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 115). Bu doğrultuda, araştırmanın verileri yüz yüze mülakat yöntemiyle yapılarak toplanmış ve mülakatlar ortalama 30-40 dakika sürmüştür, bu nedenle alınan verilerin derinliği doğrultusunda örneklemin büyüklüğü yeterli görülmüştür.

3.3. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile hazırlanan formlar doğrultusunda yüz yüze görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Görüşme formu, kapalı ve açık uçlu olmak üzere 78 sorudan oluşmakta olup soruların 22 adedi Beşli Likert Ölçeğine göre hazırlanmış tutum ifadeleridir. Katılımcılardan bu görüşlere ne derece katıldıklarını belirtmeleri istenmiştir. Görüşme formundaki soruların belirlenmesinde ilgili literatür ve bu konuda daha önce gerçekleştirilen çalışmalar dikkate alınmıştır.

Her görüşmenin tamamlanması açık uçlu sorulara verilen cevapların uzunluğuna bağlı olarak değişmekle birlikte, ortalama 30-40 dakika sürmüştür. Ayrıca görüşmelere katılan 5 kadın ile derinlemesine görüşmeler yapılmış bununla birlikte ESKAGİDER (Eskişehir Kadın Girişimciliğini Destekleme Derneği) Başkanı, Eskişehir Kadın Girişimciler Kurulu Başkanı ve kurulun dört üyesi ile de görüşülmüştür.

3.4. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programında analiz edilerek yorumlanmıştır. Görüşmelerde yer alan kapalı uçlu sorular sayısal veriler şeklinde SPSS 15.0 programında işlenmiştir. Ayrıca açık uçlu sorulardan bir kısmı verilen cevaplar doğrultusunda kodlanarak yine aynı şekilde SPSS 15.0 programında işlenmiş ve analiz edilmiştir. Bunun dışındaki açık uçlu soruların cevapları üzerinde hiçbir değişiklik yapılmaksızın kaydedilerek; çalışmanın uygun bölümlerinde aynen aktarılmıştır.

3.5. Araştırmanın İnanırlılığı

1. Araştırmada nicel ve nitel veri toplama teknikleri birlikte kullanılarak, yöntemden kaynaklanabilecek hatalar engellenmeye çalışılmıştır.
2. Örneklemdekilerle yüzyüze görüşmeler yapılmış, böylece katılımcıların yanlış ya da eksik anlamalarından kaynaklanacak problemler en aza indirilmeye çalışılmıştır.
3. Verilerin yorumlanması aşamasında istatistiksel sonuçlar, elde edilen nitel verilerle desteklenmiş, böylece verilerin yorumlanmasındaki hatalar azaltılmaya ve nesnellik düzeyi artırılmaya çalışılmıştır.

3.6. Araştırmanın Güçlü ve Sınırlı Yönleri

Girişimcilik konusu özellikle son dönemlerde kadınların ekonomik ve sosyal hayata entegre olabilme ve eşitsizliklerin üstesinden gelebilme stratejisi olarak önerilmektedir. Bu açıdan kadın girişimciliği gittikçe önem kazanan, hem güncel hem akademik alanda sıklıkla tartışılan bir konu haline gelmiştir. Konuya olan akademik ilgi, konunun çeşitli disiplinlerce ele alınması sonucunu doğurmuştur. Ancak konu sıklıkla işletme, iktisat, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, yönetim organizasyon disiplinleri tarafından ele alınmıştır. Bu derece ilgi gören bir konu olarak kadın girişimciliğinin sosyolojik bir bakış açısıyla incelenecek olması konuya yeni bir boyut kazandıracak, ilgili alana yeni kazanımlar sağlayacak olması araştırmanın güçlü yanlarından biridir.

Araştırmanın güçlü yanlarından biri de, verilerin toplanması aşamasında yarı yapılandırılmış mülakat ve derinlemesine mülakat tekniklerinin kullanılmasıdır. Mülakat tekniğinin, diğer veri toplama tekniklerine göre daha esnek olması, mülakat esnasında anlaşılmayan sorular için açıklamalarda bulunulabilmesi, kişisel iletişimin sağlayacağı avantajlar, gözlem yapabilme olanağını sağlamasıyla daha sağlıklı verilerin toplanmasını mümkün kılmaktadır.

Bu araştırma betimsel bir amaç taşıdığı için örnekleme sadece kadınlar dâhil edilmiştir. Kadınların tutum ve davranışlarını karşılaştırarak değerlendirmek amacıyla örnekleme erkeklerin dâhil edilmemesi araştırmanın sınırlı yönlerinden biri olarak görülebilir.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Kadın Girişimcilerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Hakkında Genel Bilgi

Girişimcilerin demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri hem iş kurma hem de işi devam ettirme süreçlerinde önemli parametrelerdir. Bu nedenle girişimcilerin bu özelliklerinin belirlenmesi girişimcilik süreçlerini anlama noktasında fayda sağlayacaktır.

Bu bağlamda; örneklemdekilerin yaş ortalaması 43,4'tür. Literatür incelendiğinde kadın girişimcilerin genel olarak erkeklerden daha geç dönemde girişimcilik faaliyetlerine atıldıkları görülmektedir. Hisrich ve Peters (1998: 73)'in ifade ettiği gibi kadın girişimciler genellikle 30'lu yaşların ortalarında kendi işlerini kurmaktadır. Ecevit (1996: 29, akt. Yetim, 2002, s: 84) bu durumu, kadınların girişimci olabilme potansiyeline ancak orta yaş aralığında sahip olabildiğini, gerekli olan sermaye ve deneyimi ancak bu yaşlarda sağlayabildiklerini belirterek açıklamaktadır. Bu etkenlerin dışında kadınların genellikle ücretli bir işte çalıştıktan ya da emekli olduktan ve çocuklarını büyüttükten sonra kendi işlerini kurmaları da kadın girişimcilik yaşını orta yaşlara çekmektedir. Çalışmada, yaş ortalaması görece daha yüksek bir değer çıkmıştır. Örneklemdeki en genç kadın girişimci 26 yaşında iken en yaşlı kadın girişimci ise 67 yaşındadır, dolayısıyla yaş değişkeninin geniş bir aralıkta dağıldığı ve bu nedenle ortalamanın beklenenden yüksek çıktığı söylenebilir.

Örneklemdekilerin % 79'u büyükşehir/şehir, % 21'i ilçe/bucak/köy doğumludur. Araştırmaya katılan kadınların % 41'i hiç göç etmemiş olup, % 46'sı başka şehirlerden Eskişehir'e, % 13'ü Eskişehir'in ilçe ve köylerinden şehir merkezine göç etmişlerdir. Görüldüğü gibi kadın girişimcilerin büyük çoğunluğu kent doğumludur dolayısıyla kentlileşme, kadınların girişimci olmasını sağlayan olanakların edinilmesinde önemli bir süreç olarak görülebilir. Kadınların göç nedenlerinin başında evlilik ve eşlerin ya da babaların iş durumu gelmektedir.

Örneklemedekilerin medeni durumları değerlendirildiğinde, kadınların % 76'sının evli, yüzde 14'ünün bekar, % 6'sının boşanmış ve % 3'ünün ise dul olduğu görülmektedir. Evli olmayan kadınların % 60'ı aileleriyle birlikte yaşamaktadır. Kadınların iş sahibi olmalarının onların ailelerine bağımlılıklarında önemli bir değişiklik yapmadığı söylenebilir. Evli kadınlardan sadece birinin çocuğu yoktur. Örneklemden % 48'inin 2, yüzde 19'unun 1, % 13'ünün 3 çocuğu vardır. Dört ve üzerinde çocuğa sahip olan kadın girişimci yoktur. Kadın girişimcilerin ortalama çocuk sayısı 2'dir. Dolayısıyla kadın girişimcilerin ailelerinin modern çekirdek aile yapısına uyduğu söylenebilir.

Kadın girişimcilerin eğitim durumu değerlendirildiğinde, örneklemedekilerin, % 10'unun ilkokul, % 21'inin ortaokul, % 41'inin lise ve dengi okul, % 8'inin iki yıllık yüksek okul, % 20'sinin üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Örneklemedekilerin neredeyse yarısının lise ve dengi okul mezunu olması dikkate çekicidir. Bu doğrultuda; girişimcilik, lisans eğitimi almamış ve dolayısıyla meslek sahibi olamamış kadınların çalışma hayatına katılmalarının bir yolu olarak değerlendirilebilir. Yapılan çalışmalar (Ufuk ve Özgen, 2001) girişimci kadınların büyük oranda eğitilmiş oldukları yönünde olsa da, bu çalışmaların aksine Hisrich ve Peters (1998) girişimcilerin ortalamanın altında eğitim aldıkları yönündeki genel bir kanının bulunduğunu ifade etmektedir. Çalışmamız bu kanıyı doğrular niteliktedir. Her ne kadar örneklemedeki kadın girişimciler görece düşük eğitilmiş olsa da, kendileri açısından eğitimin önemli olduğu “İleride çocuğunuzun da aynı işi yapmasını ister misiniz?” sorusuna verdikleri cevapla ortaya çıkmıştır. Kadınların yaklaşık % 64'ü çocuklarının aynı işi yapmasını istemediğini belirtmiştir ve birçoğu eğitime vurgu yapmıştır: “Önce eğitim alırsa tabi. Ama işiyle ilgili bir eğitim alması şart. Ben kendim eğitimle ilgili sıkıntı çektiğim için, mesela şimdi eğitilmiş olsaydım şu kriz bana hava gelirdi.” Diğer bir girişimci: “Hayır, daha iyi eğitim alıp saygın meslekleri olmasını isterim” diyerek eğitimin önemini ifade etmiştir. Buradan anlaşılacağı gibi, kadın girişimciler açısından kendi işini kurmak yeterince eğitim almadığı için ücretli çalışacak bir iş bulamayanların yöneleceği bir alan gibi görülmektedir. Katılımcılar her ne kadar eğitimin önemini vurgulasa da, örneklemedekilerin % 35'i işiyle ilgili eğitim almadığını belirtmiştir. Örneklemedekilerin yüzde 56'sı okulda, % 8'i kurslarda eğitim aldığını ifade etmiştir. Kuaförlük yapan

kadın girişimcilerden biri eğitimle ilgili soruya “İşte çalışarak öğrendim” diyerek çalışarak kazanılan tecrübenin alınan eğitimden daha önemli olduğunu savunmuştur.

Tablo 6. Katılımcıların Demografik Özellikleri (%)

	N	(%)
Yaş		
26-35 yaş arası	8	13
36-45 yaş arası	32	51
45 yaşından büyük	23	36
Toplam	63	100
Doğum yerleri		
Şehir/Büyükşehir	50	79
İlçe/bucak/köy	13	21
Toplam	63	100
Medeni Durum		
Evli	48	76
Bekâr	9	15
Boşanmış	4	6
Dul	2	3
Toplam	63	100
Eğitim		
İlkokul mezunu	6	10
Ortaokul mezunu	13	21
Lise mezunu	26	41
Yüksek okul mezunu	5	8
Üniversite mezunu	13	20
Toplam	63	100
Hiç göç ettiniz mi?		
Hayır	26	41
Eskişehir’in köyünden merkeze	8	13
Başka bir şehrin köyünden Eskişehir merkeze	6	10
Başka bir şehir merkezinden Eskişehir merkeze	23	36
Toplam	63	100

Örneklemedekilerin anne-babalarının eğitim durumları incelendiğinde; annelerin % 6'sı okuryazar değilken, % 14'ü okuryazar olmakla birlikte herhangi bir okuldan mezun değildir, % 65'i ilkokul, % 6'sı ortaokul, % 6'sı lise, % 2'si yüksekokul mezunudur. Örneklemedekilerin babaları arasında okur-yazar olmayan yoktur, % 11'i okur-yazar olmakla beraber herhangi bir okul mezunu değildir, % 51'i ilkokul, % 16'sı ortaokul, % 8'i lise, % 3'ü yüksekokul, % 10'u üniversite mezunudur. Görüldüğü gibi görüşmeye katılanların ebeveynlerinin eğitim düzeyi düşük olmakla birlikte annelere göre babalar görece daha eğitilidir.

Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin eşlerinin eğitim düzeyi incelendiğinde ise yüzde 7'sinin ilkokul, % 15'inin ortaokul, % 36'sının lise, % 6'sının yüksekokul, yüzde 36'sının üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Eşlerin eğitim düzeyinin görece yüksek olması kadınların çalışma hayatına girmesini kolaylaştıran etmenlerden birisi olarak değerlendirilebilir.

Literatürde girişimciliği etkileyen faktörlerden birinin anne ve babanın meslekleri olduğu belirtilmekte ve kendi işinde çalışan girişimci ebeveynlerin çocuklarının da benzer şekilde kendi işlerini kurmaya eğilimli oldukları söylenmektedir (TÜSİAD, 1987: 37). Araştırma kapsamında görüşme yapılan kadın girişimcilerin annelerinin yüzde 84'ü herhangi bir işte çalışmamakta, % 8'i ücretli bir işte, %8'si ise kendi hesabına çalışmaktadır. Babaların ise % 51'i ücretli, % 46'sı kendi hesabına çalışmış veya çalışmaktadır. Babaları kendi hesabına çalışan kadınların girişimcilik eğilimi teşvik edilmiş olabilir ancak girişimci kadınlarda anne aracılığıyla edinilmiş girişimci karakteristikler bulunmamaktadır. "Ailenizde kendi işini kuran var mı?" sorusuna evet cevabını veren kadın girişim oranı % 50'dir. Görüşmeye katılanların eşlerinin ise % 39'u kendi hesabına, % 53'ü ücretli olarak çalışmaktadır, eşlerden % 4'ünün ise görüşmelerin yapıldığı dönemde herhangi bir işte çalışmadığı belirlenmiştir.

Konuyla ilgili araştırmaların ilgi duyduğu bir diğer nokta girişimcinin kardeş sayısı ve kaçınıcı çocuk olduklarıdır. Yapılan çalışmalar ilk çocukların gördükleri yoğun ilgi ve geliştirdikleri yüksek özgüven nedeniyle daha fazla girişimci özellikler gösterdiğini

ortaya koymaktadır (TÜSİAD,1997). Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin % 37'sinin 3 kardeş oldukları görülmüştür. Ailesinin tek çocuğu olduğunu ifade eden katılımcıya rastlanmamakla birlikte kardeş sayısı en fazla olan katılımcının 10 kardeşi bulunmaktadır. Katılımcılardan sadece % 21'i ilk çocuktur. Dolayısıyla çalışmamız ilk çocuk olmanın girişimciliği artırdığı yönündeki iddiayı destekler görünmemektedir.

Kadın girişimcilerin sosyo-ekonomik özellikleri incelendiğinde, örneklemdekilerin yaklaşık % 50'si aylık gelirinin 1500 TL'nin üzerinde olduğunu söylemiştir. Aylık geliri en yüksek olan kadın girişimci güzellik salonu işletmektedir, kendisi için de sürpriz olan başarısını şu şekilde anlatmaktadır:

“Eskişehir’de güzellik salonu yoktu o zamanlar, böyle bir eksiklik vardı. Eşim de kimya mühendisi, onların da dalları parfümeri yani yakın alanlar, böyle bir yerimiz var zaten parfümeri üzerine. Bu alana da girmeye karar verdik, ..Beklentilerin üzerine çıktık, bilinmeyen bir iş dalındayken çok üst noktalara geldik. Alanımızda bir numara olduk, tanındık, benimsendik. Zaten ilk zamanlar tectik alanımızda”.

Bunun yanında aylık gelirinin 500 TL'nin altında olduğunu söyleyenlerin oranı örneklemdekilerin yaklaşık % 3'ünü oluşturmaktadır. Görüşmeye katılanlardan kimi bu durumu ekonomik bunalım ve krize bağlarken bir tanesi fazla kazanmamasını bu yönde bir isteği olmamasıyla ilişkilendirmiştir:

“Çok fazla ticari beklentim yok, insanları mutlu etmek daha çok hoşuma gidiyor. Ekonomi tarafıyla düşünemiyorum ben pek... Tabi böyle olunca ay sonu elde bir şey kalmıyor. Kariyerle ilgili hırsları olmayan bir insanım ben o yüzden çok yüksek beklentilerim yok”.

Örneklemdekilerin geri kalanının % 14'ü gelirinin 500 -1000 TL aralığında, % 30'u ise 1000-1500 TL aralığında olduğunu belirtirken katılımcılardan bazıları gelirlerini söylemek istememişlerdir. Örneklemdekilerin % 19'u işini ana gelir kaynağı olarak görmezken % 81'i ana gelir kaynağı olarak görmektedir. Bu durum kadın girişimcilerin, işlerini benimsedikleri ve sadece ek gelir olarak görmeyip ana gelir kaynağı olarak gördüklerini göstermektedir. Öte yandan işini ana gelir kaynağı olarak görmeyen katılımcılardan biri gelirini sadece kişisel ihtiyaçları için kullandığını ifade etmiştir:

“Benimkinin eve hiçbir faydası yok, kendi ihtiyaçlarımı karşılıyorum. Annem, kardeşim yakınımdekileri destekliyorum genelde ev içinde pek fazla katkısı olmuyor kazancımın”.

Bu katılımcının eşinin üniversite mezunu olduğu ve aylık gelirin 1500 TL'nin üzerinde olduğu düşünülünce eşlerin gelirleri ve kadınların işlerini ana gelir kaynağı olarak görme eğilimi arasındaki ilişkinin incelenmesinin yerinde olacağı düşünülmüştür. Nitekim veriler incelendiğinde işini ana gelir kaynağı olarak görmeyen kadınların % 66'sının eşlerinin gelirin 1500 TL'den fazla olduğu görülmüştür.

Bunun dışında, Goffee ve Scase'in (1992:188) belirttiği gibi evli ve çocuklu kadın girişimciler, işlerini ailenin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için bir ek gelir kaynağı olarak görme eğilimindedir. Bu açıdan örneklemdekiler değerlendirildiğinde; evli kadınların yaklaşık % 20'si, buna karşılık bekâr kadın girişimcilerin % 11'i, işini ana gelir kaynağı olarak görmemektedir. Örneklemdekilere "Ek geliriniz var mı?" sorusu sorulduğunda ise % 76'sı hayır cevabını verirken, % 24'ü evet cevabını vermiştir.

Eşlerin aylık geliri de örnekleme oluşturan kadınların sosyo-ekonomik durumunu ortaya koyacak verilerden biridir. Eşlerin % 9'unun sabit bir geliri bulunmazken, % 17'sinin geliri 500-1000 TL, % 34'ünün 1000-1500 TL aralığında, % 40'ının geliri ise 1500 TL'nin üzerindedir. Örneklemdekilerin geliriyle eşlerin geliri arasındaki ilişki incelendiğinde; gelirlerin birbirine uyumlu oldukları görülmektedir. Örneğin; geliri 1500 TL'nin üzerinde olan kadın girişimcilerin % 79'unun eşinin geliri yine 1500 TL'nin üzerindedir. Geliri 500-1000 TL arasında olan kadın girişimcilerin eşinin % 63'ünün geliri 500-1000 TL arasındadır ve geliri 1000-1500 TL aralığında olan kadın girişimcilerin % 56'sının eşlerinin gelirleri de yine 1000-1500 TL arasındadır.

Örneklemdekilerin % 65'inin evi kendine ait, % 3'ünün evi ise aileden birisine aittir. Geriye kalan %33'lük kesimin evi ise kiralıktır. Ayrıca örneklemdekilerin % 70'i kendilerine özel olmasa da ailelerine ait arabaları olduğunu belirtmişlerdir.

4.2. Kadın Girişimcilerin Girişimcilik Hikâyeleri

Görüşmelere katılan kadın girişimcilerin % 35'i daha önce herhangi bir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Daha önce çalışmış olan kadın girişimcilerin ortalama çalışma süreleri yaklaşık 6 yıldır. Daha önce çalıştıklarını belirten kadın girişimcilerden % 50'si şu anda iş sahibi oldukları sektörde ücretli olarak, % 32'si farklı sektörde ücretli olarak, % 9'u başka sektörde kendi hesabına, % 9'u da kamuda çalıştıklarını belirtmişlerdir. Görüldüğü gibi kadın girişimcilerin önemli bir çoğunluğu kendi işlerini kurmadan önce kurdukları işle bağlantılı olarak ücretli olarak çalışmışlardır. Bu anlamda kadınlar ücretli çalışmayı iş kurmak için basamağa dönüştürebilmekte; ücretli çalışmayla bağlantılı olarak sağlanan maddi birikim ve tecrübeler, girişimci olmayı kolaylaştırabilmektedir. Türkiye genelinde yapılan çalışmalarda kadınların ortalama deneyim süresi 8,3 yıl, erkeklerin ise 15 yıl olarak belirlenmiştir, dolayısıyla kadınların erkeklere göre daha az deneyimle iş kurdukları söylenebilir (Yetim, 2002: 86).

Katılımcılardan bir kısmı işyeri açmadan önce belirli sürelerle ev içinde çalıştıkları (evde hamur işleri yapmak, el işi yapıp satmak gibi) halde bu süreci çalışmak olarak görmediklerinden daha önce herhangi bir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, kadınların ev içi emeklerinin değersizleştirilmesi sürecinin bir sonucu olarak görülebilir.

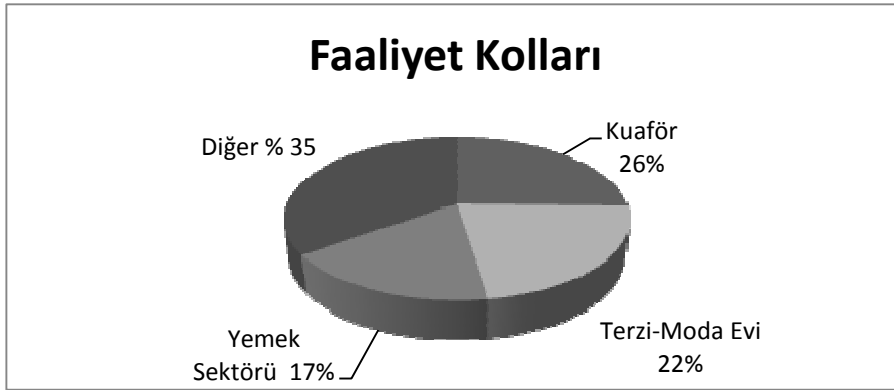
Kendi işini kurmadan önce aynı sektörde ücretli olarak çalışan kadın girişimcilerin büyük çoğunluğunun kuaför oldukları gözlemlenmiştir. Özellikle kuaför olan kadın girişimcilerin iş kurma hikâyelerinde işi öğrendikten sonra kendi işlerini kurma istekleri ön plana çıkmaktadır. Ücretli olarak çalışıp yeterince tecrübe kazanan girişimciler hazır olduklarında kendi işlerini kurmuşlardır. “Kendi işinizi kurmaya nasıl karar verdiniz” sorusuna verilen cevaplar bu durumu ortaya koymaktadır:

“Tamamen tesadüf.... 10 yıl başkasının yanında yine aynı sektörde çalışıyordum, yeterince tecrübe kazandığıma inanınca kendi işimi kurmaya karar verdim. İmkânlar bir araya geldi, bir şekilde girdik bu işe. Sermaye de zaten başkasının yanında çalışırken elde ettiği birikimden...”

“10 sene başkasının yanında çalıştım, işi öğrenince biraz da birikmiş param vardı, insan tabi kendi yeri olsun istiyor, kim istemez ki. Ondan sonra arkadaşla birlikte, işte şimdi ortağım, açmaya karar verdik, açtık öyle oldu...”

Girişimcilik tecrübeleri incelendiğinde örneklemdekilerin ortalama çalışma süresinin 10 yıl olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan ve en uzun süredir çalışan kadın girişimci 35 yıldır moda evi işletmektedir. En kısa süre çalışan kadın girişimci ise henüz altı aydır kendi işi yürütmektedir.

Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren kadın girişimcilerin birbirinden farklı girişimcilik hikâyeleri bulunmaktadır. Kadınların faaliyet gösterdikleri iş kollarına bakıldığında kuaförlük, terziilik ve yemek sektörüyle ilgili işler ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında az sayıda da olsa tuhafiyecilik, çiçek evi, hediyelik eşya, ayakkabı, kozmetik, oyuncak, temizlik ürünleri, sağlık ürünleri ve iletişim alanlarında faaliyet gösteren kadın girişimciler de bulunmaktadır. Aşağıda yer alan tabloda diğer kategorisiyle ifade edilen kadın girişimciler bu sayılan iş kollarında faaliyet göstermektedirler.

Şekil 1. Kadın Girişimcilerin Faaliyet Gösterdikleri İş Kolları

Girişimcilerin girişimcilik hikâyelerine bakıldığında, bazılarının akıllarında kendi işini kurma fikri olmadığı halde tesadüfen işe atıldıkları görülmüştür. Kahvaltı salonu işleten bir kadın girişimci, arkadaşına yardıma gittiği kafeteryadan iş sahibi olarak çıktığını şöyle ifade etmektedir:

“Nasıl karar verdim, tamamen tesadüf. Arkadaşa yardım etmek için gittim, kendimi bu işe yakın olduğumu gördüm. Orada çalıştım altı ay kadar baktım ki iyi yapıyorum hatta ondan iyi yapıyorum. Kafeyi elinden aldım zaten. Böylece girmiş olduk işin içine”.

Moda evi sahibi bir diğer kadın girişimci hiç aklında yokken bir akrabasının teklifiyle kendi işini kurduğunu belirtmiştir:

“Aslında aklımda böyle bir şey yoktu. Bir akrabamız vardı dikiş hocası olan dükkân açacağı zaman bana ortaklık teklif etti. ‘Ben dikiş işlerinden anlarım senin de insanlarla iletişimin iyi birlikte biz bu işi yapabiliriz’ dedi. Ben de kabul ettim giriştik işe. Sonra ortağım vefat edince iş bana kaldı sadece”.

Yine tesadüfen kendi işini kurduğunu söyleyen bir diğer kadın girişimci, girişimcilik hikâyesini şöyle anlatmaktadır:

“Tesadüf, aslında tekstil işine girmek istiyordum. Evde atölyemiz vardı ablamla birlikte çeyiz, piko işleri yapıyorduk bir senedir. Tesadüf sonucu şu anda yaptığım doğal kozmetik ürünlerinin Ankara’daki distribütörüyle tanıştık eşimle birlikte, eşim zaten böyle bir işe girmek istiyordu emekli kendisi. Burası da zaten hâlihazırda vardı biz de devralmaya karar verdik. Böylece başlamış olduk, yani aslında burası eşimin hayalimdi”.

Diğer taraftan bazı katılımcılar girişimci olma fikrinin hep akıllarında olduğunu, hep istedikleri şey olduğunu dile getirmişlerdir:

“Hep istiyordum aslında ama imkanım yoktu. Ben olgunlaşma kursuna gittikten sonra ilk önce Odunpazarı’nda bir yer açtım sonra buraya taşındım. Dünya Bankası’ndan kredi alarak açtım ben, benim aldığım kredi kadınların bir araya gelip aldıklarından değil. Bir iş projesi geliştiriyorsunuz, kabul ederlerse para olarak almıyorsunuz ama eşya alıyorsunuz: sandalyedir, masadır... veya neye ihtiyacınız varsa. Mesela benim bunlara ihtiyacım vardı”.

Gerekli eğitimi aldıktan sonra kendi anaokulunu açmaya karar veren kadın girişimci, en büyük hayalini gerçekleştirdiği söyleyerek şunu ekledi:

“Uzun zamandan beri hayalimdi anaokulu açmak, nitelikli çocuklar yetiştirmeyi hedefliyordum, kendi hayal ettiğim gibi bir eğitim kurumu açmayı istiyordum. Şartlar bir araya gelince bu hayalim gerçekleşti”.

Bir grup katılımcı ise aldıkları eğitim neticesinde kendi işlerini kurmaya karar verdiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin, ekonomi eğitimi alan bir kadın girişimci aldığı eğitimi bir moda evi işleterek kullandığını belirtmiştir. Bir diğer katılımcı iki yıl süreyle

pratik sanat okuluna gidip dikiş nakış eğitimi aldığını bu sayede bu alanda çalışmaya başladığını ifade etmiştir. Ancak bu katılımcı diğer katılımcıdan farklı olarak önce evde çalışmaya başlamış, artan talepler karşısında işyeri açtığını dile getirmiştir. Çalışma hayatına ev içinde başlayan kadın girişimcilerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Diğer bir deyişle ev içi çalışma kadınların çalışma hayatına dahil olmalarında anahtar bir rol oynamaktadır. Ancak Ecevit'in (1993: 27) de belirttiği gibi, ev içinde çalışma özellikle son dönemde oldukça fazla tercih edilmekle beraber bu çalışma biçiminin kadınlar açısından sakıncaları bulunmaktadır. Evde çalışanlar; piyasa bilgisi, kredi, hammaddeye ulaşabilme, gelişmiş teknolojilere sahip olma gibi teknik ve örgütsel açıdan yetersiz kalmakta bu nedenler piyasadaki dalgalanma ve rekabetten aşırı şekilde etkilenmektedir. Ayrıca sosyal güvenlik olanaklarından da faydalanamamaktadırlar.

Kısacası ev içinde çalışma kadınlar tarafından özellikle tercih edilen bir çalışma biçimidir, ancak olumsuz taraflarının iyi değerlendirilmesi gerekir. Evde çalışmayı tercih eden bir katılımcı, çalışma hayatına evde başladığını ancak hukuksal zorunluluk ve artan talep nedeniyle işyeri açmak zorunda kaldığını belirtmiştir:

“Yaptığım ürünler beğeniliyordu, bu beğeni karşısında talep arttı bir de mesela fatura kesmen gereken durumlar oluyor, yapamıyorsun, bir işyeri de o zaman olması gereken...”.

Başkasının yanında çalışmak istemeyen veya başkasının yanında çalışmanın kendisine uygun olmadığını bu sebeple kendi işini kurduğunu söyleyen kadın girişimciler de bulunmaktadır:

“Uzun yıllar evde çalıştım ben, çalışmayı seviyorum ama başkasının yanında çalışmak istemedim. Bana uygun değildi öyle çalışmak, evde çalışırken kazandıklarım ile burayı açtım böylelikle oldu”.

“Patronlara katlanamadığımı anlayınca karar verdim kendi işimi kurmaya”.

Görüşmeye katılanlar arasında çeşitli sektörlerde çalışmış farklı girişimcilik hikayeleri olan kadın girişimciler de vardır. Bunlardan biri girişimcilik hikayesini şöyle dile getirmiştir:

“1997’de direksiyon hocası olarak işe başladım, 2001 yılında servis işine girmeye karar verdik eşimle birlikte, 2007 yılında da hem taşımacılık hem psikotest işlerini birlikte götürecek bir şirket kurduk. İşte hepsi birbiriyle bağlantılı olarak oldu”.

Çok yüksek oranda olmamakla birlikte maddi sıkıntılar yüzünden çalışma hayatına katılan kadın girişimciler de bulunmaktadır. Örneğin bu gruba giren kadın girişimcilerden biri ev içi üretimle işe başladığını ancak geçimini sağlayamadığı için işyeri açtığını belirtmiştir:

“Evde dikiş dikiyordum ama yetmiyordu. Geçim sıkıntısı vardı, maddi olanaklar yetersiz olduğundan elde ne var ne yoksa satın dükkânı açmaya karar verdik”.

Diğer bir kadın girişimci eşinin işinin bozulması sebebiyle kendi çalışmak zorunda kaldığını ifade etmiştir:

“6 yıl ara ara çalıştım sürekli çalışmadım, eşim de esnafta, eşimin işleri bozulunca aynı dükkâna ben bu işi kurdum. Şimdi bununla geçinmeye çalışıyoruz”.

Bir diğer katılımcı ise mecbur kaldığı için kendi işini kurduğunu belirtmiştir:

“...Avrupa’dan döndüm, yalnızdım, çocuklarım vardı. Onlara bakmak zorundaydım, kimseden en ufak bir destek almadan. Daha önceden de bu alanda çalıştığımдан bu alanda tecrübem vardı, bu işe girmek zorundaydım”.

Daha az sayıda kadın girişimci ise çalışma hayatına ücretli işlerde çalışarak başlamış ancak düşük iş tatmini nedeniyle kendi işini kurmaya karar vermiştir. Bu kadın girişimcilerin yüksek öğrenim görmüş, görece statüsü yüksek ücretli işlerde çalışmış ancak iş tatminsizliği nedeniyle kendi işlerini kurmaya karar vermiş oldukları görülmüştür.

“Ben muhasebe bölümünden mezunum onunla ilgili bir iş yapıyordum, bir süre sonra işimden memnun olmadığımı fark ettim. Beni mutlu etmiyordu artık. Ben meraklıydım bir de böyle otantik eşyalara, böyle bir iş yapsam nasıl olur diye düşündüm. Araştırdım baktım nasıl olur diye, sonrası açık işte burayı bir şekilde”.

“Eğitimimle alakalı bir sigorta şirketinde çalışıyordum. Dışarıda kadın olarak çalışan olmak yıpratıcı, şirket içinde bir problemim yoktu. Sigorta işini sevmedim bir de, aslında işimde başarılıydım ama kişiliğime uygun değildi tatmin etmiyordu beni. Bir de çocuklarım mutsuzdu dışarıda çalıştığım için yeterince ilgilenemiyordum onlarla, işimden ayrıldım. Kızım cafe açalım dedi, burası da zaten eşimin ailesinden kalma konaktı. Bir de buralarda

yeni projeler yapılıyor, turistik merkezler haline geliyor. Kira falan da vermeyeceğimiz için bu fikir aklımıza yattı burayı açmaya karar verdik”.

Son bir kategori emekli olduktan sonra kendi işini kurmaya karar veren kadın girişimcilerdir. Bu kategoride de yüksek eğitilmiş, kamuda çalışmış ve emekli olduktan sonra vakit geçirmek için kendi işlerini kurmaya karar vermiş az sayıda kadın girişimci yer almaktadır.

Sonuç olarak kadın girişimcilerin girişimcilik hikâyeleri, tesadüfler, hayalleri gerçekleştirme isteği, alınan eğitimin değerlendirilmek istenmesi, bağımsız çalışma isteği, maddi sıkıntılar, ücretli çalışmadan kaynaklanan iş tatminsizliği ve emeklilik sonrası yeni bir iş uğraş edinme isteği olarak sıralanabilir.

4.3. Beklentiler ve Gelecek Planları

Kadın girişimciler işlerini kurarken elbette birtakım beklentiler içerisinde olmuşlardır. Bu beklentilerin ne ölçüde karşılandığı kadın girişimcilerin gelecek planlarını da etkilemiştir. Özellikle ekonomik krizin etkisiyle kadın girişimcilerin beklentilerinde değişiklikler yaşandığı söylenebilir. Örneklemdekilerin % 25’i beklentilerinin karşılanmadığını, % 65’i beklentilerin karşılandığını belirtirken; % 10’luk bir oran çok fazla bir beklentisi olmadığını söylemiştir.

“İşe başlarken bu işi bildiğim için hiçbir beklentim yoktu, kendi kendini götürmesi diye düşünüyordum yani ilk iki yıl en az. Sabırlı olmam gerektiğini biliyordum”.

“Çok fazla beklentim yoktu, iş olsun diye başladım”.

“Beklentilerim nispeten oldu, fazla beklentim yoktu zaten dediğim gibi emeklilikten sonra can sıkıntısından girdim en çok bu işe”.

Maddi beklentilerini sıralayan katılımcılardan bazıları bunlara ulaşamadıklarını ifade etmiştir:

“Hayır, maddi olarak beklentilerimi karşılamadı, ev sahibi olmak istiyordum mesela ama olmadı...”.

“Büyük bir çeyiz evi açma hayalim vardı. Beklentiler karşılanmadı doğrusu, evde çalışırken müşteriler artınca işler iyi gider gibi düşünüyordum ama bir senedir hiçbir gelişme yok. Kredi aldık falan ama şimdi onları nasıl ödeyeceğiz onu düşünüyorum”.

Beklentilerinin karşılanmadığını belirten bir kısım katılımcı ise bu durumu mevcut ekonomik krize bağlamıştır:

“Çok daha iyi olacağını tahmin ediyordum ama çok krize denk geldi bizim işi açmamız, ben açtım altı ay sonra kriz başladı zaten Odunpazarı 'nda yeni açmıştım. İnşallah biter de olur yani beklentilerimiz”.

“Birilerinin yanında çalışırken hep kendinize ait bir yeriniz olsun istiyorsunuz ama işler öyle yürümüyor sonra, kriz oluyor falan. Borçlar birikiyor, sıkıntıya düşüyorsunuz. Bunlardan dolayı işte beklentilerimizi karşılamadı”.

“Hayır, beklentiler yüksekti ama özellikle kriz nedeniyle işler durgun”.

Maddi beklentiler dışında farklı nitelikte beklentileri olan katılımcılar da bulunmaktadır:

“Evet, beklentilerim karşılandı diyebilirim. Zaten daha fazla zevk alacağım bir iş yapmayı hayal ediyordum yani beklentim daha mutlu olacağım bir işti. Şimdi kendimi iyi hissediyorum demek ki beklentilerim karşılanmış”.

“Bu işe girerken beklentim bir işe yaradığımı hissetmek, eve bir faydam olmasıydı. Bu beklentilerim kısmen karşılandı”.

“Karşıladı, zaten başka seçeneğim olmadığından bir meslek sahibi olabilmek amacıyla başlamıştım, bu isteğim gerçekleşti. Şu anda kriz nedeniyle problemler var ama...”

“İsmimi duyurmak en büyük beklentim. Benim için önce kariyer, sonra para gelir. O yüzden öncelikle tanınmalıyım, henüz yeterince tanındığıma inanmıyorum”.

“Firma olarak tanınmak asıl amacımız. 35 yıldır çalışan bir firma olarak iniş ve çıkışlar olsa da tatmin etti diyebiliriz”.

“Daha çok yeni başladık o yüzden henüz belli değil beklentilerimizi karşılayacak mı, ama şimdilik güzel gidiyor. Zaten beklentimiz çok para kazanmak değil, toplumda güven kazanmak, insanlara çok iyi hizmet veren güzel ürünler satan insanlar olmak”.

Beklentileri karşılanan hatta hayal ettiklerinden bile fazlasına ulaşabilen kadın girişimciler bu durumdan memnuniyetlerini dile getirmişlerdir:

“Evet, her istediğim oldu diyebilirim. Maddi anlamda beklediklerimi yeterince aldım, bunun dışında zaten çalıştığım alandı, işimi sevdiğim için beklentilerim karşılandı diyebilirim”.

“Evet beklentilerin üzerine çıktı, bilinmeyen bir iş dalındayken çok üst noktalara geldik. Alanımızda bir numara olduk, tanındık, benimsedik. Zaten ilk zamanlar tectik alanımızda”.

Ekonomik zorunluluktan dolayı kendi işini kurmaya karar veren kadın girişimciler tek beklentilerinin hayatlarını devam ettirebilmek olduğunu ancak bazıları ekonomik kriz nedeniyle bunun bile mümkün olmadığını ifade etmişlerdir:

“Beklentiden ziyade mevcut durum beni çalışmaya itti. İhtiyacımız vardı işte beklentim geçinebilmektir. İşler iyi gidiyordu ama işte şimdi kriz yüzünden her şey bozuldu. Düzelir inşallah”.

“Beklentim ihtiyaçlarımızı karşılayabilmektir. Çok şükür ama işler pek iyi değil krizden sonra daha da bozuldu”.

“Evet, geçimimizi sağlıyor zaten bu devirde başka ne beklentisi olacak insanın”.

Beklentileri minimum seviyelere çekmiş olan kadın girişimcilerin gelecek planları ve büyüme faaliyetleri de kaçınılmaz olarak bu durumdan etkilenmiştir. Örneklemedekilerin yüzde 80’i işinde herhangi bir büyüme faaliyeti gerçekleştirmediğini belirtirken, % 16’sı daha büyük bir işyerine taşıdığını, % 3’ü ise ek işyeri açtığını ifade etmiştir. Kendi işini henüz yeni kurmuş olmasına rağmen genelin aksine büyümeyi planlayan bir kadın girişimci planlarından şöyle bahsetmiştir:

“Evet taşınma planım var, imalathane düşünüyorum. Çünkü su böreğim güzel tutuyor, yaprak sarmam var, mantı var. İmalata geçersen hem satış hem imalat iyi olur”.

Dünya Bankasından destek alarak kahvaltı salonu işletmeye başlayan bir diğer kadın girişimci çeşitli yönlerden sürekli kendini geliştirdiğini ve bunun da büyüme sayılacağını belirterek eklemiştir:

“Yani şu anda büyük nasıl büyük, burası bir önceki yere göre büyük, kiram arttı daha iyi bir yere taşındım. Mesela paket servisim yoktu onu başlattım. Aslında büyütüyorum yani şu anda büyütüyorum”.

Bu örneklerin aksine mevcut durumda büyümenin değil, ancak küçülmenin mümkün olacağını savunanlar da vardır:

“...aksine küçülttüm, atölyem vardı onu kapatıyorum”.

“bu devirde büyüme ne mümkün, anca küçülürsün bu ekonomik şartlarda”...

Kadın girişimcilerin bir kısmı ise işin büyümesinin onların zamanları ve yaşam tarzları üzerinde talep yaratacağını ve böylelikle aile modelinin ve evlilik ilişkilerinin tehlikeye gireceğini düşünürler (Goffee ve Scase, 1992: 169). Görüşme yapılan kadın girişimcilerden biri büyümeye karşı tutumu bu iddiayı destekler niteliktedir:

“Hayır, hep aynı kaldı. Zaten öyle büyümek falan gibi hedeflerim yok. Karnımı doyursam yeter bana, fazla büyümeye gerek yok. Büyüdükçe sorumluluk artar, aile düzeni kalmaz.”

Görüldüğü gibi kadın girişimcilerden bir kısmı ekonomik krizin de etkisiyle büyüme hedeflerini rafa kaldırmışlardır. Ancak asıl üzerinde durulması gereken kadın girişimcilerin genel olarak toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle yüksek büyüme hedefleri olmadığı, annelik ve eşlik rollerini aksatma uğruna sağlayacakları büyümeyi tercih etmedikleri, belirli düzeyde kazanç ve iş tatmininin kadınların beklentilerini karşılamada yeterli olduğu düşüncesinde olduklarıdır.

4.4. Sermaye Kaynakları ve Destek Mekanizmaları

Araştırma kapsamında yer alan kadın girişimcilerin sermaye kaynakları, onların formel ve enformel kaynakları değerlendirme şekillerini göstermektedir. Örneklemedekilerin yüzde 62’si işlerini kurma sürecinde maddi-manevi destek aldıklarını belirtmiştir. Destek aldığını söyleyenlerin % 44’ü eşinden, % 37’i ise ailesinden destek aldığını belirtmişlerdir. Örneklemedekilerin % 9’luk bir kesimi arkadaş ve yakın çevrelerinden destek alırken % 6’lık bir oranı ise herhangi bir destek ve yardım almadığını ifade etmiştir. Bu veriden de anlaşılabacağı gibi kadın girişimciler için özellikle iş kurma

aşamasında hem maddi hem de manevi destek açısından aile ve akrabalık bağları önemli sosyal mekanizmaların başında gelmektedir.

Örneklemedekilerin % 41'i kuruluş sermayesini kendi birikiminden, % 35'i ailesinden, yüzde 13'ü ise eşinden sağladığını belirtmiştir. Geri kalanların % 3'ü sermayesini banka kredisinden, % 3'ü diğer kredilerden ve son olarak diğer % 3'lük oran ise sermayesini üçüncü kişilere borçlanarak sağladıklarını belirtmiştir. Kadın girişimciler modernleşmenin bir göstergesi olarak ele alınabilecek kurumsal kaynaklı krediler kullanmak yerine, genellikle kendi öz kaynakları ve aileleri ile eşlerinden aldıkları yardımlar aracılığıyla işlerini kurmuşlardır. Kadın girişimciler üzerine yapılan çalışmalarda kuruluş sermayesinin genel olarak öz kaynaklar ve akraba, arkadaş yardımı gibi enformel kaynaklardan sağlandığı, buna karşın banka kredisi gibi formel kaynaklardan yararlanmanın ise sınırlı olduğu bulgusuna rastlanmıştır (Yetim, 2002: 87). Bu araştırmanın bulgularının da bu durumu destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Sermaye temini kadın girişimcilerin sıklıkla karşılaştıkları sorunların başında gelmektedir. Güney (2008: 253), kadın girişimcilerin karşılaştıkları problemlerden önde geleninin finansal kaynaklı problemler olduğunu söyleyerek bu durumun iki sebebi olduğunu öne sürmektedir: birincisi kadınların finansal güvenilirliklerini belgeleyecek finansal kaynaklara sahip olmadıklarından, borç veren kuruluşlarla zorluklar yaşamaları, ikinci olarak ise kadın girişimcilerin finans konusunda yeterli tecrübe ve kabiliyetlerinin olmamasıdır. Bu doğrultuda, bu çalışmada görüşmelere katılanlara “İşinizi kurarken ne gibi sorunlarla karşılaştınız” sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen veriler örneklemedekilerin büyük bir bölümünün kuruluş sermayesini eş ve aile gibi enformel bağlar aracılığı ile temin etse de % 25'lik bir bölümünün sermaye temini konusunda önemli sorunlar yaşadığını göstermektedir. Özellikle sermaye temini konusunda formel kuruluşlara başvurmak zorunda kalan kadın girişimcilerin bu konuda önemli zorluklarla karşılaştıkları görülmüştür. Kadın girişimcileri destekleme projesine de dâhil olan bir kadın girişimci bu konuda yaşadıklarını şöyle ifade etmektedir:

“Sermaye zorluğu evet nasıl diyeyim, iş denk geldi ama o an elimizde o sermaye yok, o arada kredi istiyorum. O krediyi bulmak çok zordu. Yani süre gerekiyordu bana, süreyi kısaltmak, krediyi bulmak baya tırmaladım yani”.

Sermaye kaynaklarına ulaşmada en büyük problemlerden biri Güney’in (2008: 253) de belirttiği gibi kadınların finansal güvenilirliklerini belgeleyecek finansal kaynaklara sahip olmadıklarından, borç veren kuruluşlarla zorluklar yaşamalarıdır. Görüşmelerde bu konuda en çok bir yılını tamamlamış kişilere kredi verilmemesi uygulamasının kadın girişimciyi mağdur ettiği gözlenmiştir. İş tecrübesi olmayan ve yeni bir işe başlamak isteyen kadınlar bu sebepten sermaye kaynaklarına ulaşamamaktadır. Bu durumun bir diğer etkisi kadınların kredi almak için eşlerine, babalarına ya da tanıdıklarına başvurmaları ve bu nedenle kadınların kendi işlerinin patronu bile olsalar erkeklere olan bağımlılıklarından kurtulamamalarıdır.

Bu noktada kadın girişimcilere verilen destekler önem kazanmaktadır. Ülkemizde de son yıllarda bu konuda oldukça önemli aşamalar katedilmiştir. Çalışmanın yapıldığı yer olan Eskişehir, finansmanı Avrupa Birliği tarafından sağlanan Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK) tarafından yürütülen Kadın Girişimcileri Destekleme Projesi’nin uygulandığı şehirlerden birisidir. Bu anlamda kadınların desteklere ulaşmak konusunda daha avantajlı konumda olmaları gerektiği düşünülebilir. Ancak örneklemdekilerin % 44 gibi önemli bir bölümünün destekleme projelerinden haberdar olmadığı, haberdar olanların da % 80’inin herhangi bir destekten faydalanmadığı belirlenmiştir. Görüldüğü gibi kadın girişimciler desteklerden yeterince faydalanamamaktadırlar. Yararlanılan destekler arasında en çok adı geçenler Mikrokredi, KOSGEB’in vermiş olduğu krediler ve banka kredileridir. Bu desteklerden farklı olarak bir kadın girişimci, Dünya Bankasından kredi aldığını belirtmiştir:

“Dünya Bankasından kredi alarak açtım ben, benim aldığım kredi kadınların bir araya gelip aldıklarından değil. Bir iş projesi geliştiriyorsunuz, kabul ederlerse para olarak almıyorsunuz ama eşya alıyorsunuz: sandalyedir, masadır veya neye ihtiyacınız varsa. Mesela benim bunlara ihtiyacım vardı”.

Çalışmaya katılan kadın girişimcilerin büyük çoğunluğu desteklere ulaşma noktasında sıkıntı çektiklerini, bazıları özellikle banka kredisi almakta zorlandıklarını ifade

etmişlerdir. Bu konudan şikayetçi olan kadınlardan biri sermaye temini konusunda formel kuruluşlara dayanmak zorunda olan kadın girişimcilerin durumunu ortaya koymuştur.

“Banka kredileri var tabi ama hiçbir banka hiçbir esnaf kooperatifi bir yılını tamamlamamış kişiye kredi vermiyor”.

Banka kredisi aldığını özellikle belirten tek kadın girişimci görüşmeye katılanlar arasında en yüksek gelire sahip ve yaklaşık 20 yıldır aynı sektörde hizmet veren bir kadın girişimcidir.

Destek mekanizmalarından birisi de özellikle son dönemde adından sıklıkla söz edilen mikrokredilerdir.⁷ Banka kredisi almanın mümkün olmadığını belirten bir kadın girişimci mikrokrediye dahi ulaşmanın kolay olmadığını dile getirmiştir:

“Kredi çekmek istedim ama daha önce hiç çalışmadığım ve kredi kartım olmadığı için çekemedim. Mikrokrediden de haberim var ama çok bürokrasi olduğu için almaktan vazgeçtim”.

Diğer iki kadın girişimci ise mikrokredilerin çok cüzi olduğunu işin kalitesine göre desteklerin de esnek olması gerektiğini belirtmiştir.

“Kredi miktarları çok düşük, 700 TL ile bir şey yapılmaz, evden yapılan işler için uygun o krediler. Bizim derdimiz tanınmamak, yeterince tanıtım yapılsa biz kendimizi idare edebiliriz”.

“Mikro krediden faydalaniyorum ben. Mesela işyeri sahibi kadınsın onlara daha farklı bir kredi yapılandırma olabilir. Dükkâna bir şey yaptıracaksın ya da alacaksın peşin alıyorsun. O kredi işe yarıyor ama meblağ daha yükseltilebilir. Benim o an için deepfreeze ihtiyacım vardı onu aldım şimdi mesela mutfak büyütmek istiyorum. Krediyi kapatınca bir dahaki çekime 1000 TL alacağım ne yapar, mutfak yarısını yaptırırım. Ama gerçekten oturmuş işi olan kadınlarınki daha farklı olabilir. Onlarınki aslında evde oturan kadına destek, mesela kadın patik örece, yün almaya parası yok. O kadın faydalansın kendine ufak tefek bir kaynak elde etsin diye düşünülmüş bence. Yaptığın işe göre meblağı artırmaları lazım”.

⁷ Mikrokredi; çok yoksul ailelerin üretici faaliyetlere girişmelerine veya çok küçük işletmelerini büyütmelerine yardımcı olmak amacıyla, onlara çok küçük meblağlarda verilen kredilerdir, http://ziraat.harran.edu.tr/zirfakdergi/2008_12_4/73_79.pdf, 22.07.2010.

Örneklemedekilerin % 49'u genel anlamda destekleri yeterli bulmadığını, % 11'lik az bir oranı ise destekleri yeterli bulduğunu belirtmiştir. Geriye kalan % 40 gibi önemli bir oran ise destekler hakkında bilgisi olmadığını belirtmiştir. Destekler yeterli olmamakla birlikte destekler hakkında yeterince bilgilendirme de yapılmamaktadır. Destekleme noktasında araştırmamızın başlangıç noktalarından olan Avrupa Birliği destekli Kadın Girişimcileri Destekleme Projesi örnek çalışmalardan biridir. Ancak sözü edilen proje kapsamında verilen eğitime 200 kadın katılmış olmakla birlikte bu kadınlar arasında kendi işini kurmuş kadın girişimci sayısı yalnızca yedidir. Bu projeye katılmış ve kendi işyerini kurmuş olan bir kadın girişimci projeyi eleştirerek eğitimin daha kapsamlı olması ve finans desteği sağlanması gerektiğini vurgulamıştır:

“Eğitim kısmına bir şey diyemem, eğitimden sonra işini kuran toptasan 10 kadın var. Bu 10 kadına hiç mi bir finansal kaynak sağlanmaz. Bırak finansal kaynak sağlamayı, kaynağa ulaşma yollarına dair fikirleri yok. Bu işe girerken merak edip prosedürleri hiç mi incelemedin. Nasıl bir projedir bu?”

Projeye katılan bir diğer kadın girişimci projenin devamlılığıyla ilgili sorunlar olduğunu ifade etmiştir:

“Güzel ama takip edilmesi gerektiğini düşünüyorum, devamlılığın olması lazım. Mesela eğitim verdiler bizi bıraktılar, bırakılmaması lazım. Mesela ben seni yetiştirdim, hazırladım, dükkanını açtım, olay öyle bitmemeli yani”.

Yine aynı projeye dahil olan kadınlardan biri projeye ilgili eleştirilerini dile getirmiştir:

“Kadın Girişimcileri Destekleme Projesine katıldım ben. AB projesine çok umutlu gittik ama hiçbir destek olmadı, hiçbir şekilde yardımcı olmadılar. Gerçi dersler özgüven kazanmama yardımcı oldu işi ilerletmek için ama tek iyi tarafı bu oldu herhalde”.

Görüldüğü gibi projeye katılan kadınlar çoğunlukla projeyi eleştirip finansal kaynak sağlamamasını bir eksiklik olarak görse de birtakım getirileri de olduğunu inkar etmemektedirler. Desteklere farklı açıdan yaklaşan bir kadın girişimci maddi desteklerin yanında eğitim hizmetlerinin de verilmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır:

“Maddi anlamda elbette destekler olmalı ama kadınları bir araya getirecek onları iş yönetimi konusunda yüreklendirecek eğitimlerin de verilmesi şart”.

Kadın girişimcilerin büyük çoğunluğu özellikle maddi desteklerin artırılması yönünde görüş bildirirken; kuaförlük yapan kadın girişimcilerden biri ise sadece kadın girişimcilere verilecek maddi destekten öte kadınların tümüne manevi destek olunmasını istediğini belirterek kadınlara uygulanan şiddet konusuna dikkat çekmiştir.

“Maddiyattan çok kadınlara manevi destek olunmasını isterim. Çünkü kadınlarımız çok eziliyor, hele çalışan kadınlar. Çünkü çok dayak yiyen kadınlarımız var, çok yoklukla mücadele eden kadınlarımız var bir bilsen. Ben sürekli kadınlarla iç içe olduğum için. Emniyet açısından da yardımcı olunması gerekiyor aslında. Karakollarımızın devletimizin kadınlara sahip çıkması gerekiyor, o dayak yiyen kadınlara. Maddiyattan daha önemli o. Sığınacak kapıları yok. Ben mesela ayrılık benim de başıma geldi. Tabii ki evlenip ayrıldıktan sonra annenin evine gidemiyorsun, çünkü artık bir bireysin anne olmuşsun ama sığınacak yeri yok kadınların. Mesela eşinle kavga ediyorsun, polisi arıyorsun, karı-kocanın işine bakmayız diyorlar, arasına giremeyiz diyorlar. Yani kadın şikayetçi olmasa bile devletin kadınlara sahip çıkması gerekiyor”.

Genel kanının aksine desteklerin yeterli olduğunu söyleyen bir kadın girişimci asıl problemin kadınların tembelliği olduğunu, kadınların maddi sıkıntıya düşmeden çalışmayı düşünmediklerini savunmaktadır. Kadınların destek beklemek yerine dernekler kurarak birbirlerini desteklemeleri gerektiğini belirtmekle birlikte kredi almanın zorluklarına da değinmeden edememiştir. Bu katılımcının da belirttiği gibi dernekler kadın girişimciler arasında birlik ve beraberliği sağlayacak, birbirlerine destek olmalarına zemin hazırlayacak bir araç olarak kullanılmalıdır. Ancak girişimci kadınlar arasında böyle bir eğilim bulunmamaktadır. “Mesleki bir derneğiniz var mı?” sorusuna örneklemdekilerin % 35’i “Hayır” cevabı verirken % 52’si “Evet” cevabı vermiştir, geri kalan % 13’lük kısım ise mesleki bir dernekleri olup olmadığını bilmediğini belirtmiştir. Ancak burada dikkat çeken husus örnekleme oluşturan kadınların büyük çoğunluğunun dernek ile meslek odası kavramını karıştırıyor olmalarıdır. Katılımcıların büyük çoğunluğu “Mesleki bir derneğe üye misiniz” sorusuna kayıtlı oldukları meslek odasının üyesi olduklarını belirtmişlerdir. Soru daha açık şekilde ifade edildikten sonra kadınların % 46’sı mesleki bir derneğe üye olduğunu belirtirken, % 29’u üye olmadığını belirtmiş, % 25’i ise bu soruya cevap verememiştir. Özellikle kuaför olan kadın girişimcilerin dernekleşme konusunda daha etkin olduğu söylenebilir.

Daha önce sözü edilen Avrupa Birliği destekli Kadın Girişimcileri Destekleme Projesi'nin bir uzantısı olarak kurulan Eskişehir Kadın Girişimciliğini Destekleme Derneği ise kadın girişimciler tarafından pek bilinmemektedir. Örneklemdekilerin yalnızca % 12'si dernekten haberdardır. Kadınların kendi derneklerini kurmaları gerektiğini savunan kadın girişimci, böyle bir dernekten haberi olmadığını söyleyerek derneğin iletişim bilgilerini istemiş ve üye olmak istediğini belirtmiştir. Bu nedenle derneğin tanıtım faaliyetlerine daha fazla ağırlık vermesi gerektiği düşünülmektedir. Derneğe üye olduğunu söyleyen kadın girişimcilerden bazıları da dernek çalışmalarıyla ilgili eleştirilerini dile getirmişlerdir:

“Kadın girişimciler derneğine üyeyim. Adı var kendi yok. Daha bir yıldır hiçbir toplantı yapılmamış, kendi kendilerine eğitim veriyorlarmış güya, on kişi toplanıyorlar, gerisi yok”.

Kadın girişimciler açısından bir diğer destek mekanizması bağlı oldukları meslek odalarıdır. Araştırmaya katılan tüm kadınlar Esnaf ve Sanatkarlar Odası'nın ilgili meslek odalarına kayıtlıdır. Ancak örneklemdekilerin % 84'ü meslek odasından herhangi bir destek almadıklarını belirtmiştir. Destek aldığını ifade eden az sayıda kadın girişimci ise aldığı desteklerden şöyle bahsetmiştir:

“Her türlü sorunumda yol gösteriyorlar sağ olsunlar, destek alıyoruz yani. Kendi sorunlarıymış gibi ilgileniyorlar, bilgilendirme yapıyorlar”.

“İşyeri kuruluşunda alınan ücreti almayarak destek oldular ama zaten cüzi bir ücretti. ESOB üreticiye daha fazla destek veriyor”.

“Meslek odasından meslekle ilgili her türlü dayanışma ve ekonomik olarak yardım aldım”.

Kadınların meslek odalarından bekledikleri desteği alamamalarının nedenleri araştırıldığında önemli bir nokta göze çarpmaktadır. Meslek odalarının yönetim ve denetim kurullarında bulunan kadın sayısı yok denecek kadar azdır. Belki de bu nedenle meslek odalarının yönetim kurullarında kadın girişimcilere yönelik herhangi bir çalışma yapılmamakta, yönetim kurulu toplantılarından bu sorun gündeme getirilmemektedir.

*Tablo 7: Meslek Odalarının Yönetim ve Denetim Kurullarında Yer Alan Kadın Girişimci Sayıları**

Meslek Odası	Toplam Üye Sayısı	Toplam Kadın Üye Sayısı	Yönetim ve Denetim Kurullarında Bulunan Kadın Üye Sayısı
Berberler ve Kuaförler Odası	822	208	1
Emlakçılar Odası	387	49	1
Hazır Elbiseciler Odası	172	42	2
Terziler Odası	369	116	1

*Veriler Esnaf ve Sanatkarlar Odası'ndan Haziran 2009'da alınmıştır.

Görüldüğü gibi kadın girişimciler açısından destek mekanizmaları oldukça sınırlıdır. Bu bakımdan kadın girişimcilerin arasında geliştirilecek dayanışma ve birlikte hareket edebilme yetisinin toplumsal cinsiyet temelli yaşanan zorlukların aşılmasında ve kadınların iş yaşamına katılımında etkili olacağı düşünülmektedir.

4.5. İş Yaşamı ve Çalışma Koşulları

Bu bölümde görüşmelere katılan kadın girişimcilerin çalışma şartları, işyerindeki konumları, işyerinde çalışan sayıları, çalışanlarla ilişkiler, çalışanlarla yaşanan sorunlar ele alınmıştır. Örnekleme oluşturan kadın girişimcilerin ortalama çalışma süresi günde 10 saattir. Minimum çalışma süresi günde 4 saat iken maksimum çalışma süresi ise günde 15 saattir. Kadın girişimcilerin büyük çoğunluğu günde 12 saat çalıştığını belirtmekle beraber, özellikle işlerin yoğun olduğu dönemlerde çalışma sürelerinin uzadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların bir kısmı mesai saatlerinin işyeriyle sınırlı kalmadığını, eve gittiklerinde de çalışmaya devam ettiklerini, uyku saatleri dışında sürekli çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 8. Kadın Girişimcilerin Günlük Çalışma Süreleri

Günlük çalışma süresi (saat)	N=63	Oran (%)
4	1	2
8	18	29
9	2	3
10	12	19
11	5	8
12	22	35
13	2	3
15	1	2
Toplam	63	100

Örneklemedekilerin % 78'si işletmenin tek sahibi olduğu söylerken % 22'sinin ortağı bulunmaktadır. Ancak eşiyile birlikte iş kurmuş olan kadın girişimciler eşini ortağı olarak görmeme eğilimindedir. Bunun dışında özel hayatta arkadaşı olan insanlarla ortak olmuş kadın girişimciler çoğunluktadır. Bir akrabasıyla ortak olan kadın girişimci, ortağı sayesinde iş kurmaya karar verdiğini belirtmektedir. Yani kadınların sosyal ilişkileri onları girişimci yapmaya iten nedenlerden biri olarak görülebilir.

Örneklemedekilerin % 33'ü işyerinde eleman çalıştırmadığını tek başına çalıştığını ifade etmiştir. Eleman çalıştırdığını belirten kadın girişimcilerin eleman sayısı ise 1 ile 7 arasında değişmektedir. En çok eleman çalıştıran kadın girişimci eğitim ve danışmanlık hizmeti vermektedir. Bu konuda göze çarpan önemli noktalardan biri görüşmelerin yapıldığı kış döneminde birçok kadın girişimcinin yanında eleman çalıştırmaması ancak yaz aylarının gelmesiyle beraber eleman alımına gittiklerini belirtmeleri olmuştur. Özellikle gelinlik dikimevi ve kuaför salonu işleten kadın girişimciler yoğun oldukları dönemlerde dönemsel olarak eleman alımına gittiklerini ifade etmişlerdir. Aşağıda görüleceği gibi kadın girişimcilerin genellikle kadın eleman çalıştırdığı düşünüldüğünde bu durum, sosyal güvencesi ve iş güvenliği olmaksızın çalıştırılan kadın işgücü sorununu da beraberinde getirmektedir. Katılımcılardan ikisi yanında eleman çalıştırmadıklarını ancak ücret karşılığı evde çalışan kadınlara iş yaptırdıklarını belirtmiştir. Kadın girişimciler, yanlarında çalışan aile fertlerini eleman olarak görmemekle birlikte aslında bu sayı azımsanmayacak kadar fazladır. Kutanis'in (2006:

75) belirttiği gibi kadın girişimciler faaliyetlerin yürütülmesi aşamasında birlikte çalışabilecekleri, güvenebilecekleri kişileri istihdam etmektedirler. Yapılan çalışmalar kadınların sahibi olduğu işlerin yeni oluşumlar olduğunu bu nedenle çok az sayıda ya da hiç eleman çalıştırmadıklarını ortaya koymaktadır (Goffee ve Scase, 1992: 33). Araştırmamız bu veriyi doğrular niteliktedir.

Örnekleme eleman çalıştırdıklarını belirtenlerin % 80'i kadın, % 5'i erkek, % 15'i ise hem kadın hem erkek eleman çalıştırmaktadırlar. Görüldüğü gibi kadın girişimcilerin büyük bir kısmı yine kadınlarla çalışmaktadır. Katılımcılardan bazıları neden kadın çalışan tercih ettiğini şöyle açıklamaktadır:

“Bir erkek aldım bir hafta yapamadım, erkek elemanlarla anlaşıyorum, buradan masaların arasından bile geçerken tedirgin oluyordum yapamadım”.

“Erkek çalışanları kontrol etmek daha sıkıntılı oluyor, senin patron olduğunu kabul etmek istemiyorlar, bu yüzden erkek çalıştırmak istemiyorum ben. Denedim olmadı mesela”.

“Bizim işimizde erkek olmaz, moda evinde erkeğin ne işi var, dikiş mi dikecek?”

Hem erkek hem kadın eleman çalıştıran kadın girişimcilerin işletmelerinde de cinsiyete dayalı işbölümüne rastlanmaktadır. Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi moda evi işleten kadın girişimci işinin erkeklere uygun olmadığını belirtmektedir. Bunun dışında özellikle yemek sektöründe faaliyet gösteren kadın girişimcilerin işletmelerinde temizlik, yemek gibi faaliyetler kadın çalışanlar tarafından, servis ve hesap işleri erkek çalışanlar tarafından yapılmaktadır. Eğitim ve danışmanlık hizmeti veren bir kadın girişimci ise, işletmedeki doktorun erkek olduğunu, psikolog, sekreter, çaycı ve hizmetlinin ise kadın olduğunu belirtmiştir. İstisna olarak güzellik merkezi işleten bir kadın girişimci çalışanlarının hepsinin her işi yaptığını, herhangi bir ayırım olmadığını belirterek işyerinde cinsiyete dayalı işbölümü olmadığını vurgulamıştır:

“Cinsiyetler arasında işbölümü yok, herkes her işi yapabilir, sorunlarda da cinsiyet farkı yok”.

Eleman çalıştıran örneklemdekilerin % 79'u elemanlarıyla herhangi bir sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Elemanlarıyla problemler yaşadıklarını belirtenler ise örneklemin %21'ini oluşturmaktadır. Görüşmelerden elde edilen sonuçlara göre elemanlarla yaşanan problemler şöyle sıralanabilir: elemanların ilgili alanlarda tecrübesiz oluşu, kalıcılıklarının olmaması ve işi öğrendikten sonra işi bırakmaları, elemanlarla yaşanan iletişimsizlik ve hoşgörüsüzlük ve son olarak işi bilen istekli eleman bulma zorlukları. Görüşme yapılan kadın girişimciler en çok uygun eleman bulmakta zorlandıklarını dile getirmişlerdir. Elemanlarıyla güvensizlik sorunları yaşayan kadın girişimcilerden bazıları yaşadığı sorunları şöyle aktarmaktadırlar:

“İş hayatındaki en büyük zorluklar çalışanlarla yaşadıklarım oldu... Elemanlarıma çok güvendiğim için ben cezaevine derse gidiyordum burayı onlara bırakıyordum ama geldiğimde her şey talan olmuştu ya da istediğim gibi olmuyordu. Akışı takip edemediğimden gerektiğinden fazla malzeme almak zorunda kalıyordum. Hep bunu yaşadım, beş tane usta değiştirdim, beşinde de aynı sorunu yaşadım. Yani çalışanlar beni mahvetti başka hiçbir şey değil”.

“Bazı elemanların dürüst olmamasından kaynaklanan problemler oluyor, dürüstlük sıkıntısı var yani. İnsanlarla uğraşmak zor, erkek gibi de değiliz”.

“Kadın ve erkek elemanlarla yaşadığınız sorunlar arasında bir fark var mı?” sorusuna genel olarak böyle bir fark yaşanmadığı yönünde cevaplar verilmiştir. Ancak görüşme yapılan kadın girişimcilerden biri kadın çalışanların çocuk, hamilelik ve özel günler gibi durumlarından dolayı problemler yaşandığını ifade etmiştir. Genel olarak kadın girişimciler erkek eleman çalıştırmadıklarından erkek çalışanlarla yaşadıkları farklı problemler bulunmamaktadır.

4.6. Kadın Girişimcilerin Yaşadıkları Sorunlar

Güney (2008: 252), kadın girişimcilerin iş kurma aşamasında yaşadıkları problemleri; sermaye temini, işyeri arama ve kiralama, mal temini, donanım, araç-gereç temini, resmi kuruluşlarla ilişkiler, acemilik, yalnızlık ve işi organize edememe ve toplumun iş kadınına alışkın olmaması şeklinde sıralamaktadır. Bu araştırmada örneklemdekilerin yüzde 65'i iş kurma aşamasında sorunlarla karşılaştığını belirtirken % 35'i sorun yaşamadığını belirtmiştir.

Tablo 9: Kadın Girişimcilerin İş Kurma Aşamasında Karşılaştıkları Sorunlar

Sorun	N*	Oran (%)
Sermaye temini	16	25
Bürokratik işlemler	10	16
Deneyimsizlik	13	21
Uygun yer seçimi	5	8
Uygun eleman seçimi	6	9,5
Uygun materyal seçimi	3	5
Pazarda tanınmamış olmak	8	13
Aile ile ilgili sorunlar	5	8
Kadın olmakla ilgili sorunlar	6	9,5
Diğer	1	1,5

*Katılımcılar birden fazla seçeneği seçebilmişlerdir.

Daha önce de söz edildiği gibi kadın girişimcilerin işyeri kurma aşamasında en sık karşılaştıkları sorun sermaye teminidir. Örneklemdekilerin % 25'inin sermaye temini sorunu yaşaması kendi işini kurmaya karar veren her dört kadından birinin böyle bir sorunla karşılaştığını göstermektedir. Sonra sırasıyla deneyimsizlik, bürokratik işlemler, tanıtım problemleri gelmektedir. Kadınlar çoğunlukla uygun yer bulma ve de eleman ve materyal seçimiyle ilgili problemler yaşamadıklarını dile getirmişlerdir.

Burada en dikkat çeken noktalardan biri katılımcıların bir kısmının kadın olmakla ilgili sorunlar yaşadığını ifade etmiş olmasına rağmen bu oranın beklenen düzeyin çok altında olmasıdır. Kadın olmak, kadın girişimcilerin sorun sıralamasında 5. sırada yer almaktadır. Benzer çalışmalar incelendiğinde bu sorunun yine alt sıralarda yer aldığı görülmüştür. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından “Küçük Girişimcilik Projesi” adı altında Ankara, İstanbul, Çorum, Gaziantep, Urfa, Muğla ve Denizli olmak üzere yedi ilde yürütülen araştırmada kadın katılımcılardan sadece %

2,2'si kadın olmalarını bir sorun olarak belirtmiştir (KSSGM, 2000c: 50). Bu durum göstermektedir ki; coğrafi bölge ve dolayısıyla gelişmişlik düzeyi ve sosyo-kültürel yapı farketmeksizin kadın olmak, kadın girişimcilerin sorunlarının başında gelmemektedir. Ancak mülakatlar sonucu elde edilen veriler değerlendirildiğinde kadınlar işe başlama aşamasından işi yürütme aşamasına kadar pek çok noktada kadın oldukları için sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Dolayısıyla ortaya çıkan sonuç, kadın girişimcilerin kadın olmakla ilgili sorunlarının olmaması değil, kadınların bu sorunların farkında olmamasıyla ilişkilendirilebilir. Katılımcılar verdikleri cevaplarla birçok noktada kadın oldukları için sorun yaşadıklarını belirtse de, sorunlarının kadın olmakla ilgisi bulunduğunu düşünenlerin oranı sadece % 6'dır.

Bununla birlikte katılımcıların bir kısmı kadın olmanın ne tür problemlere yol açtığını ifadeleriyle ortaya koymuştur. Aşağıda verilen ifadelerden de anlaşılacağı gibi kadın girişimcilerin problemi esas olarak kendileri ile ilgili değil, toplumsal cinsiyet rolleriyle ve cinsiyete dayalı eşitsiz işbölümüyle ilgilidir.

“Kadın olmak bir iş yaparken, destek bulamıyorsunuz. En azından bir erkeğinki gibi olmuyor, aynı şekilde olmuyor”.

“Ne anne ne eş olabiliyorsun ne iş hayatında doğru düzgün oluyor. Kadın olmak başlı başına problem. En güzel evde hazır kocanın getirdiğini yiyen bizden daha refah içinde yaşıyor. Şimdi doğruyu söylemek gerekirse”.

“Evli olunca evin yüküyle uğraşmak zor. Kadınların yükü erkeklerden daha fazla...”

“Kadın olmak en büyük problem Türkiye’de...”

Deneyimsizlik kadın girişimcilerin karşılaştıkları problemlerden bir diğeridir. Bu konuda sorun yaşadığını belirten kadın girişimciler, sorunlarını şöyle dile getirmişlerdir:

“Bilmediğim bir iş kolu olduğundan daha önce ticaret yapmadığımdan konulara hakim değildim o noktada biraz sıkıntılar yaşadım”.

“Deneyimsizlik yoktu bende çok daha önce başka yerlerde de çalıştığım için ama kendi işyerim olduğu için biraz tecrübesizlik vardı”.

“Ticaretle uğraşmadığım için deneyimsizlik yüzünden sıkıntı çektim”.

Bürokratik işlemlerden dolayı sorun yaşadığını dile getiren kadın girişimciler de aslında deneyimsizlikten dolayı bu tip problemler yaşamışlardır. Daha önce başka bir işte çalışmamış ya da çalışmış olsa bile kendi işyeri olmayan kadınlar, işyeri açma sürecinde ilgili odaya kayıt olma, çeşitli kurum ve kuruluşların istedikleri belgeleri hazırlama, izin alma gibi bürokratik işlemlerde problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Diğer taraftan bu tip resmi kurumlarla ilişkilerde daha önce hiç deneyim sahibi olmama durumu bürokratik işlemlerin zorluğu ile birleşince problemler daha da büyüyeabilmektedir. Bunun dışında diğer resmi kurumlarla problemler yaşadığını belirten kadın girişimciler de bulunmaktadır:

“Maliye küçük esnafı çok sıkıştırıyor. Daha yeni açtığımız dönemlerde geldiler, ufak tefek eksikliklerden dolayı hemen ceza yazdılar”.

Daha önce belirtildiği gibi kadınların % 25’i sermaye temini konusunda sıkıntı yaşamakta, geri kalan % 75’lik gibi büyük bir oran ise kuruluş sermayesini aile veya eşlerinden temin etmektedir. Dolayısıyla kadınların büyük çoğunluğu bu problemi kredi veren formal kuruluşlarla karşı karşıya kalmadan çözebilmektedirler. Ancak bu durum başka problemlere yol açmaktadır. Kuruluş sermayesini aile veya eşinden temin eden kadınlar bu kişilere bağımlı kalabilmekte, işle ilgili kararları bağımsız olarak alamamakta ve ailelerin işlerine karışmasından şikayet etmektedir:

“...aileden destek aldığım için işi kurarken herkes karışmaya çalıştı. Herkes bir şeyler söylemeye yorum yapmaya başladı. ‘şöyle yap, böyle yap’ deyince benim için daha zor oldu tabi”.

“Ailemle ilgili sorunlar yaşadık başlangıçta, işyeri aynı zamanda evimizdi. Aileler evi bozmama karşı çıktılar, iş olmaz girme bu işe dediler”.

Pazarda tanınmamış olmak kadınların karşılaştıkları önemli problemlerden bir diğeridir. İş hayatında yeterince yer almamış olan kadınların sosyal çevreleri kısıtlı kalmakta bu nedenle işyerlerini yeterince tanıtmaya imkânına sahip olamamaktadırlar. Eskişehir’in tarihi mekânlarından birinde yemek salonu açan bir kadın girişimci, bölgenin turistik açıdan önemli bir merkez olduğunu ancak tanıtım faaliyetlerinin yetersiz kaldığını söyleyerek eklemektedir:

“Bölgede çok güzel projeler yapılıyor çevre düzenlemesiyle ilgili ama yeterince tanıtılmadığından yeterince ilgi görmüyor. En büyük problem bu”.

Kadın girişimciler sadece kuruluş aşamasında değil, işin yürütülmesi aşamasında da çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Güney (2008: 252), işyeri kurulduktan sonra karşılaşılan sorunları şu şekilde sıralamaktadır: Acemilik, tecrübesizlik, müşteri ile ilişkiyi bilememe, işi yürütmeye bilgisizlik, müşteri azlığı, parasızlık, yalnızlık, kadın olma, kendini kabul ettirme, personel temini, piyasadaki istikrarsızlık, ödemeler, senetler. Bu bağlamda bu araştırmada örneklemdekilerin % 21’i işlerini yürütürken herhangi bir sorunla karşılaşmadığını ifade ederken, geri kalan % 79’luk kesim çeşitli problemlerin varlığından söz etmiştir.

Tablo 10: Kadın Girişimcilerin İş Yürütme Aşamasında Karşılaştıkları Sorunlar

Sorun	N*	Oran (%)
Pazarın durgun oluşu	40	63,5
Borç ödemeleri	18	28,5
Vergi ödemeleri	14	22
Bürokratik engeller	3	5
Kredi alamama	3	5
Elemanlarla ilgili sorunlar	5	8
Müşterilerle ilgili sorunlar	5	8
Deneyimsizlik	1	1,5
Donanım, araç-gereç, mal teslimi vb. konular	5	8
Aile ilişkileri	3	5
Aşırı yorgunluk	7	11
Kadın olmam nedeniyle	4	6
Diğer	2	3

*Katılımcılar birden fazla seçeneği seçebilmişlerdir.

Görüldüğü gibi kadın girişimcilerin işlerini yürütürken en sık karşılaştıkları problem pazarın durgun oluşudur, bunu borç ve vergi ödemeleri takip etmektedir. Buraya kadar sayılan üç problem sıklıkla ekonomik krizle birlikte anılan sadece kadın girişimcileri değil bütün girişimcileri ilgilendiren problemlerdir. Özellikle çalışmanın yapıldığı dönemin ekonomik durgunluğun yaşandığı döneme tekabül etmesi, pazarda yaşanan durgunluğun en sık yaşanan problem çıkmasında etkili olmuştur.

Ekonomik problemlerin dışında kadın girişimcilerin en sık yaşadıkları problem aşırı yorgunluktur. Türkiye’de cinsiyete dayalı işbölümü hala gelenekselliğini sürdürmekte bu doğrultuda erkek halen eve ekmek getiren kadın ise evin idaresini üstlenen kişi olarak algılanmaya devam etmektedir. Hangi sosyal sınıftan olursa olsun, kadının geleneksel olarak en temel görevi hanesinin idaresidir. Kadınların çalışma hayatına katılmasıyla birlikte bu temel görevde anlamlı bir değişiklik olmamıştır. Kadın ev işlerini yapması şartıyla işgücüne katılabilmekte ve bu durum kadınların çifte bir güçlkle karşılaşmalarına yol açmaktadır (Çulcu, 2009: 90). Bu bağlamda kadın girişimcilerin aşırı yorgunluktan şikâyet etmesi gayet olağandır. Özellikle kendi işi olduğu için uzun saatler boyunca işyerinde kalmak zorunda kalan kadın girişimciler eve gittiklerinde onları bekleyen diğer sorumlulukları da yerine getirmekle yükümlü olduklarından yorgunluk ciddi bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Dhillon ve Paduwal’in kadın girişimcilerin stres düzeyleri, hayal kırıklıkları ve problemlerle başa çıkma mekanizmalarıyla ilgili yaptıkları araştırmada; kadın girişimcilerin kendilerini daha çok stres altında hissettikleri, daha çok endişe duydukları, bunların sonucunda da daha çok yoruldukları ortaya çıkmıştır. Araştırmamız da kadın girişimcilerin işyerinden sonra evde devam eden çalışma temposuna bağlı olarak yorgunluktan şikâyet ettiğini ortaya koymakta ve bu veriyi doğrulamaktadır.

“Erkeklerle göre ne... Gidiyor geliyor işine ama kadının işi bitmiyor ki burada da devam evde de devam...”

“Evde de çalışıyorsunuz işte de erkek gibi rahat olunmuyor yani. Evde kadın olmak zorundasınız işyerinde işçi olmak zorundasınız”.

“Evli olunca evin yüküyle uğraşmak zor, hem iş hem ev... Kadınların yükü erkeklerden daha fazla”.

Elemanlarla ilgili sorunlar, müşterilerle ilgili sorunlar, donanım, araç-gereç, mal teslimi vb. konularla ilgili sorunlar eşit oranda problem olarak belirtilmiştir. Doğal kozmetik ürünlerin satışını yapan bir kadın girişimci ürünlerinin genellikle yurt dışından geldiğini bu nedenle ürün teslimi konusunda sıkıntı yaşadığını belirtmiştir:

“Ürünler ithal olduğu için gümrükte problem çıktı, geç kaldı ürünler. Burayı devraldığımızda raflar neredeyse boştu, yeni ürünler için baya bekledik”.

Görüşmelere katılan kadın girişimcilerden biri en büyük problemin müşterilerle yaşadığı problemler olduğunu belirterek eklemiştir:

“Sadece insanlar yoruyor. İnsanlarla uğraşmak zor, psikolojimi bozuyorlar resmen”.

Müşterilerden şikayet eden bir diğer katılımcı kuaförlük yapmakta ve genelde müşteri profilinin genç olduğunu ve bunun bir problem olduğunu belirterek kendi problemini ortaya koymaktadır:

“Gençlerle uğraşmak başlı başına bir problem...”

Daha sonra sırasıyla kadın olmak, bürokratik engeller, kredi alamama ve deneyimsizlik sorun olarak belirtilmiştir. Kadın olmak, iş kurma aşamasında birtakım sorunlar yarattığı gibi işi yürütme aşamasında da sorun kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılardan biri öncelikle parasal sorunlar olduğunu dile getirmekle birlikte kadın olmanın da işi yürütme aşamasında problem kaynağı olduğunu belirtmiştir:

“Parasal sorunlar, onlar hep var. Kadın olunca hem işiniz şey oluyor bir de evinizde de farklı oluyor. Yani kadının çalışması çok zor. Evde de çalışıyorsunuz işte de, erkek gibi rahat olunmuyor yani. Evde kadın olmak zorundasınız işyerinde işçi olmak zorundasınız”.

Bürokratik engeller genellikle kadınlar için problem oluşturan bir alan gibi gözükürken katılımcıların çok azı bu konuda problem yaşadığını belirtmiştir. Bu konuda kadın girişimcilerden birinin yaptığı yorum konuyu aydınlatır niteliktedir:

“Evde çalışırken böyle bürokratik işlerle uğraşmak yoktu, izindir kâğıttır, belgedir. Rahattı o zaman, şimdi böyle olunca tabi zor geldi bana biraz. Ben zaten öyle pek okumuş yazmış biri değilim uğraşmak zor geldi. Ama sağolsun eşim ilgilendi o işlerle hep, bana fazla bir şey kalmadı”.

Görüldüğü gibi bürokratik engellerle karşılaşan kadın girişimciler bu konuda eşlerinden yardım alarak sorunun üstesinden gelebilmektedirler. Kadın girişimcilerin özellikle sermaye temini konusunda da eşlerinden yardım aldıklarını daha önce belirtmiştik. Bu noktada eşleri kadın girişimcilerin en büyük destekçileri olarak görülmekle birlikte, eşlerinden yardım almak zorunda kalan kadınların iş konusunda tam bağımsız olamadıkları da görülmektedir. Girişimci kadınlar eşlerinden yardım alarak bir anlamda eşlerine bağımlılıklarını sürdürmektedirler.

“Kadın her istediğini yapar görüşüne katılmıyorum ben, destek olan bir erkek olmaksızın mümkün değil. Bir ton yük varsa paylaşılmalı kadın erkek arasında. Kadın ne kadar başarılı olacağım dese de erkek sen bu işi yapamazsın dese bile yeter”.

Son olarak kuaförlük yapan bir kadın girişimci bu alandaki teknolojik gelişmenin işini olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir:

“Teknolojik gelişmeler bizim işimizi bozdu, fön makineleri, saç düzleştirici, maşa falan çıkınca insanlar kuaföre gelmez oldular, evde yapıyorlar artık saçlarını. Bir de maliye küçük esnafa çok yükleniyor. Ondan dertliyiz”.

Gelişmelere kapalı olan ya da maddi yetersizlikler yüzünden kendini geliştiremeyen küçük girişimcilerin benzer sorunlarla karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Bugün gelinen noktada güzellik merkezleri açıldıkça mahalle arası kuaförler işlerinden olacaktır. Bu kadın girişimci de maddi zorluklar yaşadığını ve eşinden yardım alarak sorunların üstesinden geldiğini belirtmiştir:

“Allahtan eşimin işi iyi kışın ödemelere yardım ediyor”.

Kadınlar büyük oranda kişisel bağımsızlık ve maddi özgürlük sağladığı için girişimci olmaya karar vermekte ve çoğunlukla kişisel özerklik peşinde koşmalarına rağmen, mali, teknik ve profesyonel hizmetler için başkalarına, özellikle de erkeklere bağlı hale

gelebilmektedirler (Goffee ve Scase, 1992: 61). Yapılan görüşmeler kadın girişimcilerin iş kurma ya da yürütme aşamasında karşılaşılan problemlerle başa çıkmada ilk başvurdıkları kişilerin eşleri ya da ailenin erkek üyeleri olduğunu göstermektedir. Bu durumda kendi işinin sahibi olmanın, işle ilgili kadına gerçek anlamda bir özgürlük sağlayıp sağlamadığı sorusu akla gelmektedir. Örneklemdekilerin % 69'u işiyle ilgili kararları kendisi aldığını belirtirken, ortağı olan % 22'si ise kararları ortağıyla birlikte aldığını, örneklemin % 8'i de iş kararlarını eşiyle birlikte aldığını ifade etmiştir. Görüşmelere katılan kadın girişimcilerden çok azı işleriyle ilgili kararları eşlerinin aldığını belirtmiştir. Görüşmelerin yapıldığı esnada katılımcılardan birine işle ilgili yapılan teklif üzerine kullandığı ifade iş kararları konusunda bağımsız olmadığını ortaya koymuştur.

“Dedim ben tek başıma karar alamam önce eşimle konuşayım, onaylarsa evdekiler ben bekletmeden size kararımı veririm”.

4.7. Kadın Olmak

Bir önceki bölümde kadın girişimcilerin iş kurma ve yürütme aşamalarında karşılaştıkları problemler ele alınmıştı. Örnekleme karşılaştıkları bu sorunlarla kadın olmalarının bir ilgisi olduğunu düşünüp düşünmedikleri sorulduğunda, örneklemdekilerin sadece % 6'sı evet diyerek kadın olmanın bir problem kaynağı olduğunu belirtmiştir. “Evet” cevabını veren ve boşanmış bir anne olarak çocuğuyla birlikte yaşayan katılımcılardan biri bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Kadın olmak en büyük problem Türkiye’de... Kadınlar o kadar basit şeylerle uğraşıyorlar ki... Kadınlar sadece erkeklerle ilişkilerine odaklanıyorlar. Birbirlerini rakip olarak görüp birbirlerinin kuyusunu kazıyorlar. Aslında dayanışma içinde olmaları lazımken”.

Örnekleme oluşturan kadınların % 81'i ise, girişimci olarak kadın olmalarından kaynaklanan herhangi bir güçlükle karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Herhangi bir güçlükle karşılaşmadığını belirtenlerden bazıları bilakis girişimci olarak kadın olmanın sağladığı bazı avantajlar olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda görüş bildirmeyen kadın girişimcilerin oranı ise % 10'dur.

Kadınların çalışma yaşamına katılması toplum tarafından daha önce olduğu gibi günümüzde de pek olumlu karşılanmasa da zaman içinde ekonomik şartların da değişmesiyle kadınların çalışması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu doğrultuda “çalışmanıza karşı çıkan oldu mu?” sorusuna örnekleme oluşturan kadın girişimcilerin % 81’i hayır cevabını vermiştir, buna karşılık evet cevabını verenler ise ailelerindeki erkeklerin sırasıyla eşlerinin, babalarının ve ağabeylerinin çalışmalarına karşı çıktığını belirtmiştir. Bekâr kadın girişimcilerin % 90’nının çalışmasına karşı çıkan olmamakla birlikte evli kadın girişimcilerin çalışmalarına % 63 ’lük bir oranla en çok eşlerinin karşı çıktığı görülmüştür. Eşlerin karşı çıkma sebepleri; kadının “görevi” olan ev işleri ve çocuk bakımının aksamasını istememe, kıskançlık ve kadının sosyal hayata entegre olmasını istememe şeklinde sıralanabilir.

“Eşim yeni yeni karşı çıkıyor, öyle yapar o. Önce çalış der destekler, sonra da otur evde der. Hem eve vakit kalmıyor hem de etrafındaki insanları görüyorlar ya, kıskançlık, acabalar başlıyor”.

“Eşim hiç istemiyordu, hala da istemiyor. Mecburiyetten destek oldu ama o hep evde olmamı istiyor. Ben de tam tersi çalışmayı seviyorum”.

“Eşim razı olmamıştı ama şimdi razı. Çünkü dükkanı açarken üç yaşında küçük çocuğum vardı, çocuğa kimin bakacağı problem olmuştu o zaman o yüzden istememişti eşim”.

“Daha önceki yıllarda eşim karşı çıkmıştı, habersiz başladım ben çalışmaya”.

“Eşim hiçbir zaman çalışmam taraftarı olmadı, “Yorulma, gez toz” diyor. Sıkılıyorsan kendini oyala ama çok fazla yorulma diyor”.

1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Yasası’nın kadının çalışmasını kocasının iznine bağlayan 159. maddesinden bugüne önemli mesafeler katedilmiştir. Artık daha fazla sayıda kadın, çalışmasına kimse karşı çıkmaksızın, çalışma hayatına dâhil olabilmektedir. Ancak kadının çalışmasını uygun bulmayan toplumsal görüşün tamamen ortadan kalktığı söylenemez. Dolayısıyla halen kadınlar kimi zaman çalışma hayatına girme özgürlüğünden mahrum bırakılmaktadırlar.

4.7.1. Ev işleri ve çocuk bakımı

Ülkemizde cinsiyete dayalı işbölümü halen geleneksel özelliklerini sürdürmekte; erkek evin geçimini sağlarken kadın ev içinden sorumlu tutulmaktadır. Kadının çalışma hayatına katılması da beklenenin aksine bu işbölümünde köklü bir değişiklik yapmamış aksine kadının çifte sorumluluk yüklenerek işbölümünü devam ettirmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Kadın, ancak evdeki sorumlulukları yerine getirmesi şartıyla işgücüne katılabilmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında kadınların verili cinsiyet rollerini fazlasıyla benimsemiş olmaları da etkilidir. Kadınlar ev içi sorumlulukları ve çocuk bakımını doğal görevleriymiş gibi kabul ettikleri sürece çifte sorumluluk almaları kaçınılmaz olacaktır. Bu bağlamda araştırmaya katılan kadın girişimcilerin % 43'ü ev işlerini kendisi yaparken, % 30'u bu iş için yardımcı aldığını, % 8'i anne, kız kardeş, kız çocuk gibi aileden birisinin ev işlerini üstlendiğini, % 19'u ise ev işlerini eş ve çocuk gibi aile fertleriyle birlikte-ortaklaşa yaptıklarını belirtmiştir. Dolayısıyla örneklemdekilerin büyük çoğunluğunun ev işlerini kendilerinin üstlendiği söylenebilir, yine örneklemdekilerin önemli bir bölümü hem çalışma hayatının hem de ev işlerinin aksamadan yürümesi için yardımcı hizmet veren kadınlara başvurumaktadırlar. Burada dikkat çeken nokta ev işlerini aile içinde işbölümü yaparak hallettiklerini söyleyen kadın girişimcilerin sayısının beklenenden fazla olmasıdır. Örneklemdeki evli kadın girişimcilerin % 45'si ev işlerini kendisi yapmakta, bu oran bekâr kadın girişimcilerde yüzde 33'e düşmektedir. Evli kadın girişimciler % 21'i oranında ev içinde iş bölümü yapıldığını belirtirken, aileleriyle birlikte yaşayan bekâr kadınların % 45'i ev işlerini aileden birisinin yaptığını ifade etmiştir. Görüldüğü gibi bekâr kadın girişimciler genellikle ev işleri konusunda evli kadın girişimciler kadar sorumluluk sahibi olmayıp ev işlerini anneleri ya da aileden çalışmayan başka kadınların sorumluluğuna bırakmışlardır. Buna karşılık evli kadın girişimciler daha fazla yardımcı hizmete ihtiyaç duymakta bir bölümü de ev içi işbölümüyle bu problemi çözdüklerini belirtmektedirler.

Tablo 11. Kadın Girişimcilerin Medeni Halleri ile Ev İçi İşbölümü Arasındaki İlişki (%)

Medeni Hal	EV İŞLERİNİ				
	Kendisi yapanlar n=27	Yardımcı hizmet kullananlar n=19	Ailenin çalışmayan kadınlarından yardım alanlar n=5	Aile fertleriyle birlikte-ortaklaşa yapanlar n=12	Toplam
Evli n=48	45	32	2	21	100
Bekar n=9	33	11	45	11	100
Boşanmış n=4	50	50	0	0	100
Dul n=2	100	0	0	0	100
Toplam N=63	43	30	8	19	100

Kadın girişimciler ev işlerinde kendilerine yardım edilmesi konusunda beklenti içindedirler. Örneklemdekilerin % 95'i kadın çalışıyor ise erkeğin ev işlerine yardım etmesi gerektiği görüşüne katılırken, bu oran kadın çalışmasa bile erkek ev işlerine yardım etmelidir görüşünde % 71'lere düşmektedir. Bu bulgular, kadınların ev işleri konusunda talepkâr davrandığı ve alışılmış kimliğini geçmişteki kadar sahiplenmediğini göstermektedir.

Çocukların bakımı konusu yine toplumda kadınların üstlenmesi beklenen görevlerin başında gelmektedir. Toplum tarafından kadınlar öncelikle anne olarak görülmekte ve bu görevin aksatılması hoş karşılanmamaktadır. Birçok kadın bu görüş sebebiyle ya çalışmamakta ya çalışmasına ara vermekte ya da her iki sorumluluğu da birlikte götürmeye çalışarak yıpranmaktadır. Örneklemdekilere çocuklarının bakımını nasıl sağladıkları sorulduğunda % 32'si çocukları küçükken çalışmadığını belirtmiştir. Öte yandan % 27'lik bir oran çocukların bakımının aileden birileri tarafından üstlenildiğini, % 13'lük bir oran bakıcıdan yardım aldığı, % 13'lük bir oran ise çocuklarına kendisi baktığını ifade etmiştir. Burada dikkat çeken bir nokta sadece bir kadın girişimcinin çocuklarını kreşe gönderdiğini belirtmesidir. Sonuçlar ülkemizde akrabalık bağlarının

ve geleneksel sosyal bağların hala varlığını önemli ölçüde sürdürdüğünü, kadınlar arasında akrabalıktan doğan bir işbölümü olduğunu göstermektedir. Hala kadınların büyük çoğunluğu işlerine giderken çocuklarını kreş, yuva, anaokulu gibi formal eğitim merkezlerine bırakmak yerine bu konuda babaanne, anneanne, teyze, hala, yenge gibi ailenin çalışmayan kadınlarından yardım almaktadır. Kadın girişimciler çocuk bakımında ev dışı merkezleri en son tercih olarak görülmektedir.

Araştırmada % 32 gibi bir oranda kadın girişimcinin çocukları küçükken çalışmadığı ortaya çıkmıştır. Bu noktadan hareketle; girişimciliğin kadınların toplumsal rollerini gerçekleştirme noktasında daha rahat hareket edebilecekleri bir alan olduğu söylenebilir. Pek çok kadın çocukları küçükken çalışmayıp, çocukları büyüyünce girişimcilik faaliyetlerine başlamaktadır. Ücretli çalışma gibi diğer çalışma biçimlerinde bu mümkün olmadığından kadınların girişimciliği tercih ettikleri söylenebilir.

Her şeye rağmen artık çok daha az sayıda nitelikli emek sahibi kadın evlendikten ya da çocuk sahibi olduktan sonra işine ara vermekte ya da işi bırakmaktadır (Kutanis, 2006: 69). Bu sayı her ne kadar azaldıysa da bu durumun tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Örneklemedekilerin % 13'ü evlilikten kaynaklanan ailevi sorumluluklar nedeniyle işine ara verdiğini belirtmiştir. Bunlardan biri olan 28 yaşındaki genç kadın girişimci ikinci çocuğuna hamile olduğunu, hamile olduğu dönemlerde ve çocuklar çok küçükken işine ara vermek durumunda kaldığını, bu süreçte işleri eşinin idare ettiğini belirtmiştir.

Ev ve bakım işlerinin kadınlar arasındaki yeniden dağılımı dikkat çeken diğer bir olgudur. Ücretli ev işçiliği ve bakıcılığı kapsayan kadınlar arası işbölümü her geçen gün daha görünür hale gelmektedir. Artık daha çok sayıda kadın çocuğu olduğunda işinden ayrılmıyor ve çalışmaya devam etmektedir. Ancak bu, cinsiyetler arası işbölümündeki değişikliklerden değil bakım işlerinin kadınlar arasında yeniden dağılımından kaynaklanmaktadır. Ev ve bakım işleri; arkadaşlar, komşular, varsa yakın akrabalar ve ücretli bakıcılardan oluşan bir kadınlar ağı içinde bölüşülmektedir. Bu kadınların sunduğu işgücü, ilk gruptaki çalışan kadınların kendi “yükümlülükleri” olan bakım ve

ev işlerini ücret karşılığı başka kadınlara devretmelerini mümkün kılmaktadır. Bu yeniden üretim alanındaki ataerkil işbölümü kadınlar arası yeni eşitsizlik biçimleri doğurmaktadır. Ancak bu eşitsizliğin sebebi işgücü piyasasında ayakta kalabilmek için bakıcı kadınların ücretli emeğine başvuran orta sınıf kadınlar değil, iki kadın grubunu karşı karşıya getiren ataerkil kapitalizmdir (Savran, 2004 akt. Çulcu, 2009, s: 90-91).

4.7.2. İş ve aile arasında kadın

Kadınlar günümüzde ekonomik özgürlüklerini elde etmiş, kendi işyerlerinin sahibi konumuna gelmiş olsalar da ev ve çocuklarla ilgili sorumluluklardan feragat etmemişlerdir. Kadınlar işleriyle ilgili daha yoğun sorumlulukları olsa da evle eşit oranda ilgilenmek zorunda kalmışlardır. Esas olarak ev ve iş hayatı birbirinden bağımsız değil bizzat ilişki içerisinde yürüyen alanlar olduğundan; kadınlar için bu iki alanı dengelemeye çalışmak büyük önem arz etmektedir (Nayır, 2008: 635). Bu nedenle kadın girişimcilerin aile ve iş hayatlarını nasıl konumlandıkları ve karşılaştıkları sorunlara ne şekilde çözümler buldukları araştırmamızın kapsamı dâhilindedir.

Görüşmelere katılan kadın girişimcilere sorulan “işiniz aile yaşamınızı ne yönde etkiliyor” sorusuna, örneklemdekilerin % 25’i olumsuz, % 22’si olumlu, % 2’si hem olumlu hem olumsuz etkiliyor cevabını vermiştir. Buna karşılık örneklemdekilerin yarısından fazlası işin aile hayatını etkilemediğini belirtmişlerdir. Kadın girişimcilerin medeni hali bu algıyı değiştiren önemli etkenlerden biridir, bekâr kadın girişimcilerin yaklaşık % 90’ı işinin aile yaşantısını etkilemediğini söylerken, bu oran evli kadın girişimcilerde % 40’a düşmektedir. Evli kadın girişimcilerin % 30’u işin aile yaşamını olumsuz etkilediğini savunurken, diğer % 30’luk kesim olumlu etkilediğini belirtmiştir. Evli kadın girişimciler açısından çocuk sayısı arttıkça işin aile hayatını olumsuz etkileme oranının arttığı görülmektedir. İki çocuk sahibi kadın girişimcilerin % 17’si, 3 çocuk sahibi kadın girişimcilerin % 23’ü, 3 ve 4 çocuk sahibi kadınların ise % 50’si işin aile yaşamını olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Özetle çocuk sayıları dolayısıyla sorumlulukları artan kadın girişimciler işin aile hayatını olumsuz etkileyen bir faktör olduğunu düşünmektedirler. İşin aile hayatını olumsuz etkilediğini düşünen kadın

girişimciler çoğunlukla yorgunluk ve fazla sorumluluk nedeniyle ailelerine yeterince zaman ayıramamaktan şikâyet etmektedirler:

“...çocuklara ilgi daha azalıyor. Daha çok yoruluyorum kendimi daha yorgun hissediyorum. Asosyal oluyorum, sosyal etkinliklere zaman ayıramıyorum”.

“Eve daha fazla gelir girmesi tabi ekonomik açıdan güzel daha rahat yaşayabiliyorsunuz ama bazen çok yorgun oluyorum o zaman aileme zaman ayıramıyorum”.

“Kendi çocuklarımla yeterince ilgilenemediğimi düşünüyorum. Fazla yorgun oluyorum bazen ama elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyorum”.

“Her yönden etkiliyor. Bir kere aile düzeni diye bir şey yok. İsteddiğimiz gibi gezip eğlenemiyoruz. Sosyal hayatımız yok nerdeyse. Bu yönlerden etkiliyor tabi aile yaşamımızı...”

“Kötü yönde etkiliyor, yaptığımız işleri yarım yamalak yapıyoruz, çok yoruluyorum”.

“Olumsuz etkiliyor, başka görevlerinizi tam yapamıyorsunuz. Mesela annem hasta ama yeterince ilgilenemiyorum”.

Eve yeterince vakit ayıramadığını dolayısıyla işin aile yaşamını olumsuz etkilediğini söyleyen bir kadın girişimci bu durumdan şikâyetçi olmadığını dile getirmektedir:

“İşlerin fazla yoğun olduğu zamanlarda eve fazla vakit ayıramıyorum ama şikayetçi de değilim. Çalıştığım için daha iyi böyle, çalışmasam başka türlü olurdu herhalde.”

Diğer bir kısım katılımcı ise, işin aile hayatını olumlu etkilediğini düşünmektedir. Özellikle ev dışı üretim biçimlerine entegre olan kadınlar eşleri tarafından kabul gördüklerini ve para kazanmanın aile içinde statülerini arttırdığını ifade etmektedirler:

“İyi yönde etkiliyor. İnsanların senden beklentisi azalıyor, para kazanmak kadın için çok güzel, insanların saygısı artıyor”.

“Olumsuz bir etkisi yok, aksine olumlu etkileri var. Para kazanınca eşin bakış açısı bile değişiyor. Sadece yorgunluk oluyor, yoksa ev işleri falan halledilir”.

“Olumsuz bir etkisi yok hatta olumlu tarafları var diyebilirim, eşimle daha fazla şey paylaşabiliyoruz artık dolayısıyla daha kaliteli vakit geçirebiliyoruz”.

“Olumlu yönde etkilediğini söyleyebilirim. Kadına kendine güveni geliyor çalışınca, aile hayatında daha çok saygı duyuluyor”.

Bekâr kadın girişimcilerden bir kısmı medeni hallerinin de etkisiyle işin çalışma yaşamını ne olumlu ne de olumsuz yönde etkilemediğini belirtmişlerdir:

“Etkilemiyor zaten yalnız yaşıyorum. Tabi sosyal hayattan bazı özverilerde bulunmak gerekiyor...”

Diğer taraftan iş ve aile yaşamını dengede tutmak için özveride bulunduğunu belirten bulunmaktadır:

“Etkilenmemesi için elimden geleni yapıyorum. Hayatımızı işyerine göre ayarlıyoruz, yemeklerimizi burada yiyoruz, bazen kahvaltıyı burada yapıyoruz çocuklar buradan okula gidiyor. Hem işyeri hem ev gibi oluyor burası bizim için. Sosyal hayatı etkiliyor...”

“Olumsuz yönde etkilemedi, kendim ezilerek hepsini birden yapmaya çalışıyorum”.

Buna karşılık kadın girişimcilerden biri aile ile iş dengesini sağlamada eşlerin de rol oynaması gerektiğini belirtmektedir:

“Çalışan kadınlar stresli ve yorgun olduğu için eşlerin anlayışlı olması lazım yoksa sorunlar çıkar”.

Diğer taraftan ev işlerini kadının görevi olarak gören ve ev işlerini başarıyla yaptığı için kendiyile gurur duyan kadınlar da bulunmaktadır. Görüşmelerden bir kısmında bu konuya değinilmiştir:

“Hayır, etkilemiyor. Ben iyi bir anneyim, hepsini hakkıyla yerine getiriyorum”.

“Etkilediğini düşünmüyorum. Hem işi hem aile yaşantısını yürütüyorum, çalışan kadınların daha düzenli olduklarını düşünüyorum zaten. Daha planlı yapıyorlar işlerini böylece her şeyi halledebiliyorlar”.

Son olarak görüşmelere katılan kadın girişimcilerden birinin “ataerkil” topluma direkt gönderme yaparak kadının aile ile iş hayatı arasında kalan toplumsal konumuna eleştirel yaklaşması dikkat çekmiştir:

“Stres yaratıyor ev işlerine yetişememek falan ataerkil bir toplumda yaşadığımızdan dolayı”.

Aile-iş dengesinin kadın girişimciler için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymak için örnekleme “sizin için işinizle mi yoksa ailenizle mi ilgili sorumluluklar daha önemlidir?” sorusu sorulduğunda; örneklemedekilerin % 45’i evle ilgili sorumluluklarını ilk sıraya koyarken, % 18’i işle ilgili sorumlulukların önde geldiğini belirtmiştir. Herhangi bir sıralama yapamayan % 37’lik bir oran ise hem iş hem de ev ile ilgili sorumluluklarının aynı derecede önemli olduğunu öne sürmüştür. Ancak görüşmeler esnasında örneklemedekilerin çoğunluğunun bu soruya tereddütlü yaklaştığı ve bir müddet düşündükten sonra cevap verdiği görülmüştür. Kadın girişimcilerin büyük bir bölümü kendilerinden beklenildiği üzere kadınlara yüklenen en temel görevler olan annelik ve eşlik görevlerini diğer görevlerinden üstün tutmuşlardır. Kadınların medeni halleri ev ve iş sorumluluklarına bakış açılarını da etkilemektedir. Evli kadın girişimcilerin % 52’si için ev öncelikle gelmekteyken, bekâr kadın girişimciler için bu oran % 11 dolaylarındadır. Karşıt şekilde bekâr kadın girişimciler % 56’lık oranla ilk sıraya işlerini koyarken, bu oran evli kadın girişimcilerde % 10’a düşmektedir. Çoğu evli kadın girişimcinin aksine işini ilk sıraya koyan katılımcılar, evle ilgili sorumlulukların daha fazla olmasına rağmen yine de işin daha önemli olduğunu vurgulamıştır:

“Evle ilgili sorumluluklar fazla ama işi yürütmek için işe önem vermek gerekiyor”.

“Evdekilere dur diyebiliyorsun ama dükkândakilere dur diyemiyorsun”.

Çalışma hayatına dâhil olmak kadınların aile içi karar verme mekanizmalarını da etkileyen bir faktördür. Örneklemedekilerin % 65’i ev ile ilgili kararları eşiyle birlikte verdiğini belirtirken, % 10’u ailenin bütün fertlerinin birlikte karar aldıklarını ifade etmiştir. Aile kararlarını eşinin aldığını belirten kadın girişimci oranı % 8 dolaylarındayken, kendisinin aldığını söyleyen kadın girişimci oranı % 15’tir. Ancak bu noktada örneklemedekilerin medeni hali önem kazanmaktadır. Bekar kadın girişimcilerin yüzde 22’si kararları kendisi verirken, evli kadın girişimcilerin ise % 10’u kararları kendisinin verdiğini ifade etmiştir.

4.7.3. Çalışmaya ilişkin düşünceler

Toplumsal kodların genellikle ortak noktalarda buluştuğu bilinmekle birlikte toplumdan topluma, kültürden kültüre değişmektedir. Bu bağlamda kimi kültürlerde kadınların evlendikten sonra çalışması uygun görülmezken, kimi kültürlerde anne olmanın çalışmaya engel teşkil ettiği düşünülmektedir. Kadın girişimcilerin bu toplumsal rolleri ne derece benimsediklerini ve çalışmaya ilgili düşüncelerini ortaya koymak adına örneklemdekilere beşli likert ölçeğine göre hazırlanmış görüş cümleleri okunmuş bu cümlelere ne derece katıldıklarını söylemeleri istenmiştir. Verilen cevaplara göre; örneklemdekilerin % 40'ı kadınların çalışmaktan asla vazgeçmemesi gerektiği görüşüne kesinlikle katılmakta, % 55'i ise katılmamaktadır. Kadın girişimcilerin % 95 gibi ciddi bir çoğunluğu çalışmanın kadın için elzem olduğunu düşünmektedir.

“Bence kadınlar kesinlikle çalışmalı, hem ev hem ülke ekonomisine destek olmalı ve kendi ayakları üstünde durmalı. Yalnız en az 1 yıl araştırma yaptıktan ve daha sonra ücretli çalıştıktan, tecrübeden sonra kendi işini kurmalı...”

“Kadın olarak tüm kadınların çalışmasını isterim. Hem maddi hem manevi özgürlük... Erkekler kadınları evde işlerini yapan köleleri olarak görmemeli, hem çalışan kadın çocuklarına da iyi örnek olur. İşleyen demir pas tutmuyor, bütün kadınlar çalışsın bence”.

Tablo 12. Kadın Girişimcilerin Çalışmaya İlişkin Düşünceleri (%), N=63

GÖRÜŞ	Oran (%)					Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Fikrim Yok	
Kadınlar çalışmaktan asla vazgeçmemeli.	40	55	3	2	0	100
Kadınlar eğer ihtiyaç varsa çalışmalı.	6	24	67	3	0	100
Kadınlar çocuk sahibi olduktan sonra çalışmamalı.	0	2	70	13	15	100
Kadınlar çocukları büyüdükten sonra çalışmalı.	0	35	55	3	7	100

Kadın girişimcilerin çalışmayla ilgili tereddütleri çocuk sahibi olmayla başlamaktadır. “Kadınlar ihtiyaç varsa çalışmalı” şeklindeki düşünceye örneklemdekilerin % 70’i karşı çıkarken “çocuklar büyüdükten sonra çalışmalı” düşüncesine % 35’i sıcak bakmaktadır.

“Çocuklarım biraz büyüyünce çalışmak istedim...”

“Çocuklara bakacak birileri varsa ve ihtiyaç varsa çalışmalı. Önce çocuklar gelir”.

Katılımcılardan biri ise çocuklar büyüdükten sonra çalışmayı ciddi bir zaman kaybı olarak gördüğünü ifade etmiştir:

“Hayır, öyle bir şey yok, sen zaten o zaman bitmiş oluyorsun. Hayatının en güzel 15 yılı gidiyor, üretken yanların gidiyor yani”.

Kadınların eğitim durumlarıyla çalışmaya ilişkin düşünceleri arasındaki ilişki incelendiğinde; üniversite mezunu kadın girişimcilerin % 77’sinin kadınların çalışmaktan asla vazgeçmemesi düşüncesine kesinlikle katıldıkları, buna karşılık eğitim düzeyi daha düşük olan kadınların büyük oranda bu fikre katıldıkları görülmektedir.

Kadın girişimcilerin çalışan kadına bakış açılarını değerlendirmek üzere toplumca çalışan kadına yüklenen anlamları değerlendirmeleri istenmiştir. Verilen cevaplara göre; örneklem % 22’si çalışan kadınların eşini ve çocuklarını ihmal ettiğini düşünmektedir, bu oran ev işlerini aksatmada % 37’ye çıkmaktadır. Kadın girişimciler söz konusu çocukları olduğunda işten daha kolay feragat edebilmekte buna karşılık ev işlerini aksatma konusunda daha rahat davranabilmektedir. Çalıştığı için evini ve çocuğunu ihmal ettiğini düşünen bir kadın girişimci: “çalışan kadın her şeyini ihmal eder, etmek zorunda. Çünkü daha çoğu kadınlardan isteniyor. Ben çocuk olsam benim gibi annem olsun istemezdim mesela” diyerek kadınlardan beklenenin fazla olması nedeniyle kadınların çalışmasının daha zor olduğunu belirtmiştir. Daha önce belirtildiği üzere kadın girişimciler uzun saatler boyunca mesai yapmakta ve ücretli çalışan kadınlara göre daha fazla bir süre işyerlerinde kalmaktadırlar. Bu nedenle kadın girişimcilerin

mesai saatleri ile eş, çocuk ve ev işlerini ihmal ettikleri düşüncesi arasında bir ilişkinin var olması olasıdır. Günde 8 saat ya da daha az çalışan kadın girişimcilerin % 10'u “çalışan kadın eşini ve çocuklarını ihmal eder” görüşüne katılırken, günde 8 saatten fazla çalışan kadın girişimciler açısından bu oran % 30'lara yükselmektedir. Diğer taraftan günde 8 saat ya da daha az çalışan kadın girişimcilerin % 21'i “çalışan kadın ev işlerini aksatır” görüşüne katılırken, günde 8 saatten fazla çalışan kadın girişimcilerin % 45'i bu görüşe katılmaktadır.

Tablo 13. Kadın Girişimcilerin Çalışan Kadın Algısı (%), N=63

GÖRÜŞ	ORAN (%)					
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Fikrim yok	Toplam
Çalışan kadın eşini ve çocuklarını ihmal eder.	2	22	59	13	5	100
Çalışan kadın ev işlerini aksatır.	2	37	2	47	12	100
Çalışan kadın toplumda saygınlık kazanır.	70	27	2	1	0	100
Çalışan kadın aile hayatında mutsuz olur.	0	3	38	56	3	100
Çalışan kadına iyi gözle bakılmaz.	0	2	27	70	1	100

Her ne kadar çalışmayla ilgili problemler yaşadıklarını belirtse de kadın girişimcilerin % 97'si çalışan kadının toplumda saygınlık kazandığı düşüncesine katılmaktadır. Katılımcılardan biri bu durumun para kazanmakla ilgili olduğunu belirtmiştir:

“Daha özgürsün, bu da saygınlıkla alakalı. Parası olan kadın daha özgür.”

Karşıt görüş bildiren az sayıda kadın girişimci ise yaşadıklarını şöyle dile getirmektedir:

“...ama bakmıyorlar ya gerçekten doğru. İyi gözle bakmayan çoğunlukta. Bu işin bu zorluğu var. Adam geliyor bir bardak çay içiyor 500 liraya, seni satın aldığını zannediyor ya da paraya ihtiyacı var çalışıyor, ben bunu her çeşit paramla satın alabilirim anlamında mı? Yani erkeklerin zihniyetini çözemedim... Ya da bir arkadaşım geliyor aile dostu geliyor, oturuyoruz evimde insanları ağırlayamıyorum zaten, o benim tanıdığım birisi samimice oturup konuşuyoruz. Ben onunla otururken görünce diğerleri kendine pay çıkartıyor, hak sahibi zannediyor. Ben normal müşteriyle oturmuş sohbet ediyormuş gibi aynı ilgiyi kendilerine bekliyorlar. Düşünemiyor adamlar bu, bu kadının kesin tanıdığıdır, arkadaşısıdır, ağabeyidir, bunu düşünemiyor”.

“Kartvizitime cep telefonumun numarasını yazmıştım. Sürekli rahatsız edenler olmaya başladı, eşime belli etmemeye çalıştım, telefon hattımı kapatmayı düşündüm. Hatta işyerini bile kapatmayı düşündüm bunun yüzünden kadın olduğun için böyle şeyler yaşayabiliyorsun. Mesela ben bazen yalnız oluyorum burada o zaman tedirgin oluyorum, bir keresinde bir adam vardı böyle iyi giyimli falan sürekli gelmeye başladı. Ben de tanıdım artık konuşmaya falan başladım yakından ilgilendim, ama adam her geldiğinde başka hikayeler anlattı bana, korktum tabi, sonradan öğrendim ki adam şizofrenmiş. Böyle şeyler olunca korkuyor tabi insan”.

“Çalışan kadın aile hayatında mutsuz olur” görüşüne örneklemedekilerin % 96’sı katılmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan biri çalışan kadının mutsuz değil yorgun olacağını belirtirken çalışan kadının aile hayatında mutsuz olacağını düşünen bir katılımcı düşüncesini şöyle dile getirmiştir:

“Doğru, problemli oluyor, çünkü verimli olmadığın için. Tamam, maddi açıdan verimli olabiliyorsun ama ne evladına, çocuğuna bakabiliyorsun tam net, ne de kazandığın paranın beti bereketi oluyor. Hani eşinde işlerde sana yardımcı olsa olur da maalesef bizim Türk toplumunda öyle değil”.

Çalışan kadının aile hayatında mutsuz olacağı görüşünün dayanak noktalarından biri kadının erkekten daha fazla kazanması ya da daha üst bir konumda çalışmasının problem yaratacağı görüşüdür. Bu doğrultuda kadın girişimcilere eşinden fazla kazanmanın ya da daha üst konumda çalışmanın kendilerini rahatsız edip etmeyeceği sorulduğunda, örneklemedekilerin % 92’si böyle bir şeyin kendisini rahatsız etmeyeceğini belirtirken, bunun problem olacağını belirten bir kadın girişimci bununla ilgili yaşadığı bir olayı şöyle anlatmaktadır:

"Vallahi bir gün gelin başı yaptım ben, 450 milyon para aldım bundan 8 sene 10 sene önce. Hep de kocayla kavga ediyoruz. Yanında bir arkadaşı da vardı. Ben de ev kadınları gibi

davrandım, “hiç param yok” dedim. Cebinde 15 milyon parası vardı, 10 milyon bana verdi, kendi 5 milyonla kaldı. O zaman yüzüne baktım gözleri pırıl pırıldı. Anlatabiliyor muyum, nasıl mutluydu o parayı verirken. Ben çok para kazanıyordum, o az kazanıyordu. Ama onun ailesine para verme mutluluğu ayrıydı. O zaman anladım yani istersen trilyonları götür eve... Evde bir reis olmanın mutluluğuydu eşimin gözlerindeki pırıltı”.

4.7.4. Kadın girişimci olmak

Örneklemedekilerin % 56’sı kadınlar için girişimci olmanın erkeklerden daha zor olduğunu belirtmiştir. Kadınlar için girişimciliğin daha zor olması, kadının erkeğe oranla dış ilişkilerinde daha zayıf olması, iş dünyasında erkek egemenliğinin olması, evli ve çocuklu olmanın girişimciliğe engel olması, erkeklerin daha atak oldukları için iş kurma ve geliştirme aşamasında daha başarılı olması gibi nedenlere bağlanabilir.

Tablo 14. Kadın ve Erkek Girişimcilerin Karşılaştırılması (%), N=63

GÖRÜŞ	ORAN					
	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Fikrim yok	Toplam
Kadın erkeğe oranla dış dünya ile ilişkilerinde daha zayıftır.	1	29	54	13	3	100
İş dünyasında erkek egemenliği vardır.	8	67	19	4	2	100
Evli ve çocuklu olmak girişimciliğe engeldir.	0	17	68	8	7	100
Erkekler daha atak oldukları için işlerini büyütmede daha başarılıdırlar.	0	59	36	5	0	100
Kadınlar iş hayatının sorunlarıyla erkekler kadar iyi baş edemezler.	0	14	68	14	4	100

Kadın girişimciler, iş dünyasında erkek egemenliği olduğunu ve erkeklerin daha atak oldukları için iş kurma ve geliştirmede daha başarılı olduklarını ancak kadınların da bu

alandanda var olabileceğini, evli ve çocuklu olmanın kadın için bir engel teşkil etmediğini, kadınların da iş hayatının sorunlarıyla erkekler kadar iyi baş edebileceğini düşünmektedirler. Ayrıca kadınların erkeklere oranla dış dünya ile ilişkilerinde daha zayıf oldukları düşüncesine katılmamaktadırlar.

Ancak bu görüşlere katılmayan istisnaların da var olduğu unutulmamalıdır evli ve çocuklu olmanın girişimciliğe engel olduğunu düşünen bir kadın girişimci:

“... eşim bana engel olmasaydı ben çok farklı bir yerde olurdum.” diyerek eşi tarafından engellendiğini ortaya koymaktadır.

Örneklemedekilerin bir kısmı erkeklerin daha atak olduklarından değil, daha fazla imkana sahip olduklarından ve şartları uygun olduğundan daha başarılı olduklarını düşünmektedirler:

“Onların imkânları daha fazla yani... Çünkü daha özgürler, en azından hesap verecek kimseleri yok. Sen bir iş yaparken dokuz kapıya danışıyorsun, ama erkek ‘ben şu dükkânı kuracağım’ diyor kuruyor”.

“Bence onunla alakası yok, önleri daha açık, şartları daha uygun olduğu için öyle oluyor...”

“Erkeklerin başka seçenekleri olmadığından, ben yapacağım diye girer ve başarılı olurlar”.

Kadın girişimcilerden biri ise erkeklerin daha fazla imkâna sahip olduklarını kabul etmekle birlikte buna rağmen yeterince başarılı olmadıklarını savunmaktadır:

“Çoğu erkekten daha başarılıyım. Onların imkanları daha fazla olduğu halde kullanamıyorlar, tembel oluyor kimisi... Çoğu erkeği pasif buluyorum, “kendimi çok akıllı bulurum, kendimi severim ama kadersizim, şartlar daha farklı olsaydı çok daha iyi yerlerde olabilirdim o potansiyele sahip olduğumu düşünüyorum”.

Erkeklerin iş hayatının sorunlarıyla daha iyi baş edebildiğini düşünen bir kadın girişimci kadına toplumsal olarak atfedilen kişilik özelliklerinin kabul gördüğünü şu sözleriyle ortaya koymaktadır.

“Erkekler daha soğukkanlı ve dirençli tamamen yaratılışla ilgili. Biz daha çabuk pes ediyoruz”

Kadın girişimcilerden birinin yaşadıkları yukarıda sayılan bütün önermelerin sonucu olarak erkeklerin iş dünyasında daha başarılı oldukları görüşünü çürütür niteliktedir:

“Ben bu sokakta dükkânı açtığımda burada bobinci, tekel bayi falan vardı hepsi erkek esnaflar. O zaman benim arkamdan ‘bu kadın altı ayda kapatır gider, fazla duramaz’ demişler, şimdi aradan 12 yıl geçti o söyleyenlerin çoğu kapatıp gitti ben hala buradayım....”

Alışılmış mesleklerin dışında bir iş sahibi olan kadın girişimci de yaptığı işten dolayı görenlerin şaşırdığını ve kadın olduğu için durumu yadırgadığını ifade etmiştir:

“Ben şirkette şoförlük de yaptım zaman zaman. Bir keresinde servis minibüsüyle Bursa’ya insan taşımıştım. İnsanlar alkışlarla karşıladı, genelde böyle şeyle oluyor. Kadın olduğumu görünce şaşıyorlar.”

Bu örnekler girişimcilik alanında savunulanan aksine kadınların da erkekler kadar başarılı olabileceğini kanıtlar niteliktedir.

Diğer taraftan kadınların sahip olduğu düşünülen birtakım özelliklerin girişimci olmayı kolaylaştırdığı da savunulmaktadır. Girişimciliğin bazı özellikleri ile toplumsal cinsiyet rollerinin çakıştığı durumlar da söz konusu olabilir. Bu açıdan “iyi iletişim kurma”, “problem çözme”, “uzlaşma eğiliminde olma” gibi daha çok kadına özgü olarak değerlendirilen rollerin, girişimcilik için de önem taşıdığı belirtilmektedir (Yetim, 2002: 85).

Tablo 15. Girişimcilik Alanında Kadınlara Avantaj Sağlayan Özellikler (%), N=63

GÖRÜŞ	ORAN					
	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Fikrim yok	Toplam
Kadın girişimciler erkeklere göre daha hırslı ve kendini kanıtlama peşindedir.	18	49	21	5	7	100
Kadınlar işlerini daha özenli ve titiz yaparlar.	40	54	5	1	0	100
Kadın olmak çalışanlarla daha iyi bir iletişim kurmak açısından avantajlıdır.	6	67	5	1	21	100

Kadın girişimciler, toplumsal kodlar nedeniyle daha başarılı olmak zorunda olduklarına inandıklarından erkeklere göre daha hırslı ve kendini kanıtlama peşindedirler. Ayrıca yine kadın girişimciler işlerini daha özenli ve titiz yaptıklarından ve çalışanlarla daha iyi iletişim kurabildiklerinden girişimcilik konusunda bu açılardan daha avantajlı olduklarını düşünmektedirler.

4.8. Girişimciliğin Avantajları ve Dezavantajları

Girişimcilik, halen özellikle Türkiye gibi “gelişmekte olan ülkelerde” kadınların çalışma yaşamına katılmasını engelleyen birçok problemin çözümlenmesinde etkin bir yol ve ayrıca kadınların işgücüne katılımlarının önündeki kültürel engelleri daha rahat aştıkları bir çalışma biçimidir. Bu bağlamda araştırmamıza katılan kadın girişimcilerin girişimciliği nasıl konumlandıkları kendi işinin sahibi olmanın avantajları ve dezavantajları başlığı altında değerlendirilecektir. Görüşmelere katılan kadınlardan bazıları kendi işini kurmadan önce ücretli işlerde çalıştıkları için bu iki çalışma biçimini karşılaştırmışlar ve konuya yeni bir bakış açısı getirmişlerdir.

Kadınlar için girişimcilik faaliyeti birtakım avantajlar sunmaktadır. Ancak girişimci olma kararıyla alınan risk ve üstlenilen sorumluluklar, ücretli çalışma koşullarına oranla oldukça ağırdır. Araştırma kapsamında yer alan kadın girişimciler, maddi özgürlük, bağımsızlık, kendine güven, sosyal statü, başarıma duygusu, ev bütçesine katkıda bulunma, rahat yaşama standartlarına ulaşma ve başkalarına istihdam olanağı sağlamayı girişimci olmanın avantajları olarak değerlendirmektedirler. Girişimci kadınlar kendi hesabına çalışmanın önemli bir maddi özgürlük ve bağımsızlık alanı yarattığını vurgulamaktadır. Tablo 16’da görüldüğü üzere kadın girişimci olmanın en büyük avantajları maddi özgürlük ve bağımsızlık sağlamasıdır. Kadınların belirli bir ücret karşılığı çalışmaması, hammadde temini, ürünlerin pazarlanması gibi farklı konularda bağımsız hareket edebilme yeterliliklerini arttırmakta ve kendileri için en uygun koşulları seçmede önemli bir serbestlik yaratmaktadır (Ayata, 1987: 24). Görüşmelere katılan bir kadın girişimci şu sözleriyle maddi özgürlüğün önemine dikkat çekmiştir:

“Kocamın eline bakmayı eziklik olarak görüyorum. Şimdi istediğim zaman istediğim şeyi alabiliyorum”.

Maddi özgürlük ve bağımsızlık seçeneklerinden sonra girişimciliğin en çok kabul gören avantajları başarıma duygusu ve kendine güven duyma özellikleri kazandırmasıdır. Başarıma duygusu özellikle sosyal hayata yeterince entegre olamayan kadınların ilk kez toplum tarafından kabul görmesi sonucunda yaşadıkları hazzı açıklamaktadır:

“Bir şey yaptığınızda karşılığını hemen anında alıyorsunuz, hatasıyla sevabıyla size ait her şey en çok bu tarafını seviyorum”.

“Maddi ve manevi hazlar veriyor. Manevi tarafları benim için çok önemli. Gelinlik bir kızın hayatında özel bir giysi, onu dikeyor olmak çok güzel”.

“Kendi işinde hem esirsin, hem özgürsün; hem efendi hem hizmetkarsın değişik bir duygu. Yaptığın işten geri dönüş almak, beğenilmek çok güzel”.

“Bunların hepsinin ayrı bir önemi ve değeri var. Her insan sosyo ekonomi açıdan bir artı koyabilmeli, topluma da kendine de... Tüketim kadar üretime, zarar değil fayda sağlayabilmeli”.

Ayrıca yaşanan bu süreç, kadınların kendilerine olan güvenlerinin artmasına da neden olabilmektedir. Kadınlar, sosyal statü edinmede girişimciliğin önemli bir katkı sağladığını düşünmektedir. Kadınlar hem kendi kazançlarını sağlayarak başkalarına olan bağımlılıklarını azaltmada, hem de kendilerine kariyer sağlama aracı olarak girişimciliği avantajlı bulmaktadır. Örneklemin % 10'unun kadın girişimciliğinin herhangi bir iyi tarafı olmadığını ifade etmesi ise dikkat çekicidir.

Tablo 16. Kadın Girişimciliğinin Avantajları

Avantaj	n	Oran (%)
Evin bütçesine katkıda bulunmak	13	21
Maddi özgürlük	24	38
Bağımsızlık	31	49
Rahat yaşama standartlarına ulaşma	6	10
Kendine güven	17	27
Sosyal statü	9	14
Başkalarına istihdam olanağı sağlama	8	13
Başarma duygusu	21	33
Herhangi iyi bir yanı yok	6	10

*Katılımcılar birden fazla seçeneği seçebilmişlerdir.

Bütün bu avantajlarına rağmen kadın girişimci olmanın bazı dezavantajları olması da kaçınılmazdır. Örneklemedekilerin % 76'sı girişimci olmanın dezavantajları olduğu görüşündedir. Kadınlar için girişimci olmanın en büyük dezavantajı, aile içi sorumluluklar ve cinsiyet rollerine ilişkin algılarla bağlantılıdır. Kadınların önemli bir kısmı, eşine ve çocuklarına zaman ayıramadığından yakınmaktadır. Kadınların ve erkeklerin eşit rekabet koşullarına sahip olmaması, kadınlar tarafından girişimcilikle birlikte yaşanan bir diğer sorun kaynağıdır (Yetim, 2002: 89).

Tablo 17. Kadın Girişimciliğinin Dezavantajları

Dezavantaj	N	Oran (%)
Yorgunluk	13	21
Sorumluluk	25	40
Maddi Açıdan	10	16
Riskler	3	5
Müşterilerle İlişkiler	3	5
Sosyal Hayatı Olumsuz Etkilemesi	12	19
Tedarikçilerle İlişkiler	3	5

*Katılımcılar birden fazla seçeneği seçebilmişlerdir.

Örneklemedekilerin % 40'ına göre girişimci olmanın en kötü yanı sorumluluklardır. Yetim'in (2002) de ifade ettiği gibi, kadınların işyerinin yanı sıra evde de birtakım sorumlulukları vardır ve bu nedenle sorumluluklar genel olarak kadınların en çok şikâyet ettiği noktadır. Diğer taraftan kadın girişimcilerin büyük çoğunluğu geleneksel olarak belirlenmiş kadınlık rollerini benimsemiş, iş sorumluluklarına ek olarak aile görevlerini de sürdürme eğilimindedirler. Ancak kadınlar eve ait görevleri içselleştirdiklerinden bu sorumluluklarından bahsetmemekte, işe ait sorumluluklara odaklanmaktadırlar. Katılımcılardan bazılarının bu konuda düşündükleri:

“İşin her türlü ayrıntısıyla kendim uğraşmak zorundayım, sorumluluk ağır, bir de yoğun çalışıyoruz çok vakit kalmıyor, yoruluyorum”.

“Büyük sorumluluk, çok vakit alıyor. Başkasının yanında çalışırsan beğenmezsen bırakırsın ama kendi işinde böyle bir durum yok”.

“Sosyal statünün getirdiği sorumluluklar, insanların yüksek beklentilerini karşılamak gerekiyor”.

Sorumlulukların yanı sıra örneklemedekiler en çok; fazla çalışmayı, yorulmayı ve sosyal hayat üzerindeki olumsuz etkiyi dezavantaj olarak görmektedir.

“Hiçbir tatil yok, sabit bağlanmış oluyoruz işe. ‘Ne düşün var ne ölüm’ özel günleri de anlayamıyoruz. Sürekli burada olmak zorundayız”.

“Çok çalışmak, kendime vakit ayıramamak en kötü tarafı”.

“Sosyal hayatın olmuyor, kendine vakit ayıramıyorsun”.

Literatürde girişimci kadınlar tarafından en çok belirtilen diğer bir zorluk ise ekonomik belirsizlikler ve girişimcilikle yaşanan risk durumudur. Ancak örneklemini oluşturan kadın girişimcilerin sadece % 5’i karşılaşılabilecekleri riskleri dezavantaj olarak görmektedir. Bu da örneklemin risk algısının oldukça düşük olduğunu göstermektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Dünyada ve Türkiye’de önemi giderek artan ve farklı boyutları ile birçok disiplinde araştırma konusu olan girişimcilik üzerine yapılan bu çalışma, kadın girişimciliği konusunu ele almaktadır.

Çalışmanın son bölümünde kadın girişimcilerin girişimcilik faaliyetine nasıl başladıkları, girişimci olma nedenleri, bu süreçte karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların toplumsal cinsiyetle olan ilişkisine ışık tutmak amacıyla altmış üç kadın girişimci ile yapılan yüz yüze görüşmelerin bulgularına yer verilmiştir.

Kadın girişimcilerin genel profili ele alındığında, orta yaş diliminde oldukları, kentte doğup büyüdüğü, evli ve ortalama iki çocuk sahibi ve lise mezunu oldukları görülmektedir. Eğitimli olmak pek çoğu için önem arz etmektedir. Bu nedenle çocuklarının iyi bir eğitim alıp, aldıkları eğitimle ilgili işlerde çalışmalarını arzulamaktadırlar. Kadın girişimcilerin ebeveynleri görece daha düşük eğitim seviyesine sahip olmakla birlikte eşlerinin lise ve üstü eğitim kurumlarından mezun oldukları görülmüştür. Literatürde çocuğun girişimci olmasında anne-baba mesleğinin etkili olduğu görüşü bildirilmektedir. Araştırma sonucunda babaları kendi hesabına çalışan kadınların, girişimcilik eğiliminin teşvik edilmiş olabileceği ancak girişimci kadınlarda anne aracılığıyla edinilmiş girişimci karakteristikler bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca kadın girişimcilerin literatürde belirtildiğinin aksine genellikle ilk çocuk olmadıkları ve ortalama üç kardeş oldukları belirlenmiştir.

Kadın girişimcilerin ortalama aylık gelirleri 1000-1500 TL arasındadır ve gelirleri genellikle eşlerinin gelirleriyle paralellik göstermektedir. Kadın girişimciler işlerini büyük oranda ana gelir kaynağı olarak görmekle birlikte eşleri profesyonel meslek dallarında olan yüksek gelirli kadın girişimcilerin işlerini ana gelir kaynağı olarak görmedikleri ortaya konmuştur. Örneklemedekiler büyük oranda ev ve araba sahibidirler,

dolayısıyla kadın girişimcilerin yoğunlukla orta gelir düzeyinde çekirdek aileye mensup kişiler olduğu söylenebilir.

Görüşme yapılan kadın girişimciler, daha önce başka işlerde ücretli olarak çalışmış olmakla birlikte büyük çoğunluğu girişimcilik faaliyetine atıldığı sektörde çalışmıştır. Dolayısıyla kadın girişimciler öncelikle benzer iş kollarında ücretli çalışarak hem deneyim sahibi olmuş, hem de gerekli sermayeyi biriktirmiştir. Kadın girişimcilerin yaş ortalamasının görece yüksek çıkması bu sonuca bağlanabilir.

Kadınları girişimciliğe hem iten hem de çeken faktörler, diğer pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de geçerliliğini korumaktadır. Araştırma bulgularına göre, kadın girişimcilerin girişimciliği tercih etme sebepleri, tesadüfler, hayalleri gerçekleştirme isteği, alınan eğitimin değerlendirilmek istenmesi, bağımsızlığa düşkünlük, maddi sıkıntılar, iş tatminsizliği ve emeklilik sonrası uğraş edinme isteği olarak sıralanabilir. Kadınların sahip oldukları eğitim seviyesi, girişimciliği tercih etme sebeplerini etkilemektedir. Eğitim düzeyi yüksek kadın girişimciler için iş kurma aşamasında bağımsız olma, kendini gerçekleştirme, iş tatminsizliği gibi bireysel faktörler ön plana çıkmaktadır.

Kadın girişimciler girişimcilik faaliyetinin beklentilerini karşıladığını ifade etse de, son yaşanan ekonomik krizle birlikte beklentilerini en aza indirdikleri görülmüştür. Çoğu kadın girişimcinin tek beklentisi yaşamını devam ettirebilecek kadar kazanabilmektir. Kadınların büyüme faaliyetleri de ekonomik krizden etkilenmiştir. Kadın girişimcilerin bir kısmı bu dönemde büyümenin değil, ancak küçülmenin mümkün olabileceğini belirtmişlerdir. Kadın girişimcilerin beklentilerinin düşük olmasının bir diğer nedeni büyüme hedeflerinin, annelik ve eşlik gibi toplumsal cinsiyete dayalı rollerinin gerisinde kalmasıdır. Kadınlar bu toplumsal rolleri aksatacak şekilde sağlayabilecekleri büyümeyi istememekte, mevcut durumlarını korumaya razı olmaktadır.

Kadınlar, girişimcilik faaliyetleriyle ilgili olarak daha çok enformel kaynaklardan yararlanmayı seçmektedirler. Kadın girişimciler için özellikle iş kurma aşamasında aile ve akrabalık bağları önemli sosyal mekanizmaların başında gelmektedir. Kadın

girişimcilerin sermaye kaynakları konusunda da enformel kaynakları tercih ettikleri görölmüştür. Kadın girişimciler üzerine yapılan çalışmalarda da kuruluş sermayesinin genel olarak öz kaynaklar ve akraba, arkadaş yardımı gibi enformel kaynaklardan sağlandığı, buna karşın banka kredisi gibi formel kaynaklardan yararlanmanın ise sınırlı olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda araştırmamız bu veriyi destekler niteliktedir. Kadın girişimcilerin formel sermaye kaynaklarına ulaşamamalarının en önemli nedeni finansal güvenilirliklerinin olmaması ve finans konularında yeterince tecrübeli olmayışlarıdır. Bu açıdan kadın girişimcilere verilecek destekler önem kazanmaktadır. Ancak bu araştırma kadın girişimcilere verilen desteklerin yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. Araştırmanın yapıldığı il Kadın Girişimcileri Destekleme Projesinin uygulandığı illerden biri olduğu halde kadın girişimcilerin yarısından fazlasının desteklerden haberdar olmaması ve bu destekten faydalanan kadın sayısının oldukça az olması dikkat çekicidir. Kadın girişimcilerin yine yarısı destekleri yeterli bulmamakta maddi desteklerin arttırılması gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmada destek mekanizmalarından biri sayılabilecek kadın girişimcilerin kuracakları derneklerin de yeterli düzeyde olmadığı görölmüştür. Araştırmanın gerekleştirildiğı il olan Eskişehir’de Eskişehir Kadın Girişimciliğini Destekleme Derneğı (ESKAGİDER) kurulmuş olmasına karşın görüşmelere katılan kadın girişimcilerin birçoğunun dernekten haberdar olmaması dikkat çekicidir. Bir diğerk dikkat çekici nokta kadın girişimcilerin dernek bilincinin olmaması ve bağılı oldukları meslek odalarını dernek olarak görmeleridir.

Kadın girişimcilerin destek alabilecekleri bir diğerk birim bağılı oldukları meslek odalarıdır. Araştırmaya katılan tüm kadın girişimciler Esnaf ve Sanatkâr Odaları Birliğı’nin ilgili meslek odalarına kayıtlı olmakla birlikte, bu kurumlardan destek alanların sayısı yok denecek kadar azdır. Meslek odalarında kadın girişimcilere yönelik faaliyetlerin yapılmaması, bu kurumların yönetim kurullarında yok denecek kadar az sayıda kadın bulunuyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Kadın girişimcilerin çalışma şartları değıerlendirildiğinde, büyük çoğunluğunun ortağıının olmadığı, günde ortalama on saat çalıştıkları ve eleman alıştırmadıkları

görülmüştür. Görüşmelere katılan kadın girişimciler, işlerin yoğun olmadığı kış aylarında eleman çalıştırmadıklarını, yaz aylarıyla birlikte geçici işçi çalıştırma yoluna gittiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, sosyal güvencesi ve iş güvenliği olmaksızın çalıştırılan kadın sorununu beraberinde getirmektedir. Eleman çalıştıran kadın işverenlerin neredeyse tamamı; erkek çalışanlarla birlikte çalışmaktan rahatsızlık duydukları, kadınlarla daha rahat anlaşabildikleri ve erkek çalışanları kontrol etmenin daha zor olduğunu düşündüklerinden kadın çalışan tercih etmektedirler.

Kadın girişimciler gerek iş kurma gerekse işi yürütme aşamasında çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Araştırma sonuçlarına göre kadın girişimcilerin iş kurma esnasında en sık karşılaştıkları sorunlar sırasıyla sermaye temini, deneyimsizlik, bürokratik işlemler, pazarda tanınmamış olmak, uygun eleman seçimi, kadın olmakla ilgili sorunlar, uygun yer seçimi, aile ile ilgili problemler ve uygun materyal seçimidir. Kadınların en büyük problemi olan sermaye temini, büyük oranda kadınların finansal güvenilirlikleri olmaması ve finans konusundaki bilgi ve deneyim yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır. Kadın girişimciler işin yürütülmesi aşamasında ise en sık pazarın durgun oluşu, borç ödemeleri, vergi ödemeleri gibi ekonomik sorunlarla karşılaşmaktadır. Ekonomik sorunları yorgunluk takip etmektedir. Yorgunluğun kadın girişimciler açısından önemli bir sorun olmasının temel nedeni ev içi cinsiyete dayalı işbölümünün hâlâ gelenekselliğini sürdürmekte olmasıdır. Günümüzde halen kadının geleneksel olarak en temel görevi evin idaresidir ve kadınların çalışma hayatına katılmasıyla birlikte bu temel görevde anlamlı bir değişiklik olmamıştır. Kadın ancak ev işlerini yapması şartıyla işgücüne katılabilmekte ve bu durum kadınların çifte bir güçlkle karşılaşmalarına yol açmaktadır. Özellikle kadın girişimciler, günde ortalama 10-12 saat işyerinde bulunduktan sonra eve gittiklerinde onları bekleyen diğer sorumlulukları da yerine getirmekle yükümlü olduklarından yorgunluk ciddi bir problem olarak ortaya çıkmaktadır.

Kadınlar, çalışma hayatının her alanında olduğu gibi girişimcilik alanında da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden doğan sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Görüşmelerden elde edilen veriler kadın girişimcilerin işin kurulması aşamasından itibaren her aşamada kadın olmalarından kaynaklanan çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalabildiklerini ortaya

koymaktadır. Ancak kadınların karşılaştıkları sorunları kadın olmalarıyla ilişkilendirme oranı oldukça düşüktür. Bu durum, kadınların bu konuda yeterinde farkındalık geliştirmemeleriyle açıklanabilir. Öncelikle; kadınlar çalışma yaşamına katılma noktasında engellerle karşılaşmakta ve eş, baba ya da ağabey gibi ailenin erkek bireylerinden çalışma izni almak durumunda kalabilmektedirler. Ancak bu durum, kadınların çalışması bir zorunluluk ve bir yaşam biçimi haline geldikçe yavaş da olsa değişmektedir. Araştırmada da bu değişim net olarak görülebilmektedir. Araştırma bulguları özellikle medeni halin kadınların çalışma iznini etkileyen bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, araştırma verilerine göre bekar kadınların neredeyse tamamının çalışmasına karşı çıkan yok iken, evli kadın girişimcilerin % 19'unun çalışmalarına eşlerinin karşı çıktığı görülmüştür.

Kadın girişimcilerin aile yapılarında hâlâ büyük oranda geleneksel cinsiyete dayalı işbölümünün hâkim olduğu görülmektedir. Kadın girişimciler ev işleri ve çocuk bakımı konusunda çeşitli kaynaklardan yardım almakta, ancak çoğunlukla bu işlerden sorumlu birinci kişi olmaktadır. Kadınlar çocukları konusunda hassas olmakla birlikte çocuk sahibi kadınların çalışmaması fikrine katılmamaktadırlar. Çocuk bakımı konusunda ise anneanne, babaanne ve yenge gibi ailedeki diğer kadınlardan yardım alma gibi geleneksel sosyal ilişki ağlarını kullanmakta ve bu kanallardan yardım almaktadırlar. Aile ve akrabalık hala kentte yaşam sürdürmede önemli bir destek mekanizması olarak işlerliğini sürdürmektedir.

Kadın girişimcilerin çocuk bakımı konusunda kendilerinin veya eşlerinin ailelerine bağımlılıkları sürmekte ancak bunun bir çözüm olmadığı da görülmektedir. Kadınlara özellikle çocukları ile ilgili yaygın bir hizmetin verilmesi bu anlamda önemlidir. Capecchi (1989'dan akt. KSSGM,1999, s: 223) İtalya'nın Emilia Romagna bölgesindeki hızlı gelişmeyi açıklarken, bu bölgede yerel yönetimler tarafından 1960'lı yıllarda tüm kadınlara sağlanan nitelikli çocuk bakım hizmetlerinin kadınların özgürleşmesinde, iş gücü piyasalarına daha rahat katılmalarında ve daha da ötesi girişimci olmalarında etkili olduğunu vurgulamıştır. Diğer taraftan, ataerkil aile yapısında ve ev içi cinsiyete dayalı iş bölümünde değişimlerin yaşanması gerekliliği ortadadır. Erkek ve kadın, gerek ev işlerinde gerekse çocuk bakımında kabul edilebilir

bir iş bölümü içerisinde sorumluluklar alırsa kadının iş gücü piyasasına girişı çok daha kolay olacaktır.

Kadın girişimcilerin uzun çalışma saatleri ve evle iş arasında sınırlanan bir yaşama sahip oldukları görülmektedir. Ev işleri ve çocuklarla ilgili sorumluluklar ile artan yükleri kısıtlı ölçüde paylaşılmakta, kadınlar çoğunlukla bu artan yükleri sessiz bir şekilde kabullenmektedir. Ancak çalışma bir ölçüde kadını özgürleştirmektedir. Kadınlar bu sayede aile içi karar verme mekanizmasına daha fazla katılabilmekte, çalışma yaşamı ile ilgili pek çok kararı kendisi verebilmekte ve ekonomik açıdan özgür olabilmektedir.

Kadınlar çalışmaya başladıktan sonra süreç içerisinde çalışmalarına ilişkin toplumsal bakış açısının da değiştiğı söylenebilir. Değişen yaşam koşulları nedeniyle kadınların çalışması doğal karşılanmaya başlanmış, daha da önemlisi aile ve toplumsal çevre kadının çalışmasını destekler hale gelmiştir. Paralel olarak artık daha fazla sayıda kadın çalışmak istemekte ve çalışmadan asla vazgeçilmemesi gerektiğine inanmaktadır. Ancak çalışmak için özveride bulunmak zorunda kalmakta ve birtakım bedeller ödemektedir. Bu durumun düzeltilmesi için yeni politikalara gereksinim vardır. Bu politikalar ve getirilecek düzenlemeler kadınların çalışma ve yaşam koşullarının düzeltilmesi ve yüklerinin azaltılması anlamına gelmelidir.

5.2. Öneriler

Ülkemizde kadın istihdamına yönelik bütünsel bir politika olmadığı gibi kadın girişimciliğı konusunda da böyle bir politikadan söz etmek mümkün değildir. Türkiye örneğinde kadın girişimcileri destekleme politikaları birbirinden bağımsız ve bölgesel özellikler göstermektedir. Kadın girişimciliğinin sürekli gündemde kalması ve çok sayıda birbirinden bağımsız projenin aynı anda yürütülmesi Ecevit'in de (2007: 40) belirttiğı gibi yanıltıcı bir aktiflik görüntüsü oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de kadın girişimciliğinin desteklenmesi alanı bütünsel bir alan değil, birbirinden bağımsız pratiklerin egemen olduğu bir program/proje uygulama alanı olarak görülmektedir.

Araştırmada sözü edilen Kadın Girişimcileri Destekleme Projesinden yola çıkılarak, projelerin eksik tarafları değerlendirildiğinde, projelerin sadece girişimcilik eğitimi üzerine odaklandıkları, kadınları kendi işlerini kurma konusunda doğrudan desteklemedikleri, iş kurma ve geliştirme aşamasına odaklanıp işin devamlılığını sağlama konusuna yeterince önem vermedikleri bu bağlamda izleme ve değerlendirme faaliyetlerini ihmal ettikleri, kadınları tek tip ve benzer girişimcilik faaliyetlerine yönlendirdikleri görölmektedir. Tüm bu eksikliklerin uygun şekilde düzenlenmesi kadın girişimciliğinde yol katedilmesi açısından önemlidir. Ayrıca kadınların kendi aralarında örgütlenmesinin sağlanması da gerekmektedir.

Diğer taraftan kadın girişimciliği açısından genel ve bütünsel bir kamu politikasının geliştirilmesi en başta yapılması gerekmektedir. Böylelikle bu kamu politikası çerçevesinde sivil toplum örgütleri ve diğer kuruluşlar bütünlüklü çalışmalar yapabilecektir. Bu bütünsel çerçevenin toplumsal cinsiyet perspektifine sahip olması gerekliliği de unutulmamalıdır.

Son olarak Türkiye’de kadın girişimciliğine yönelik yapılan çalışmaların çeşitlendirilmesinin olumlu sonuçlar doğuracağına inanılmaktadır. Bu çalışma, çoğunlukla girişimciliği yaşam ve geçim stratejisi olarak gören, eğitim düzeyi düşük, hizmet sektöründe veya küçük üreticilik alanlarında faaliyet gösteren kadınlar arasında yapılmıştır. Bununla birlikte sanayi ve ticaret alanında yetkin, eğitimli, kariyer sahibi ve girişimciliği bir kariyer basamağı olarak gören kadın girişimcilerle yapılacak olan çalışmalar her iki düzeyde bulunan kadın girişimcilerin benzer ve farklı yönlerini ortaya koyarak gerekli ayırımın yapılması ve stratejilerin geliştirilmesi açısından anlamlı olacaktır. Diğer taraftan kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunlara ve bu sorunların çözümlerine yoğunlaşan çalışmaların yapılmasının da faydalı olacağı düşünölmektedir.

EK-1

ARAŞTIRMADA KULLANILAN ANKET FORMU

1. Yaşınız?

2. Doğum yeriniz?

Ülke adı: Şehir adı:..... [] Büyükşehir [] Şehir [] İlçe [] Bucak
[] Köy

3. Medeni haliniz? [] Evli [] Bekar [] Boşanmış [] Dul

4. Bekarsa; ailenizle birlikte mi yaşıyorsunuz? [] Evet [] Hayır

5. Eğitim durumunuz

[] Okur-yazar değil [] Okur-yazar [] İlkokul mezunu
[] Ortaokul mezunu [] Lise mezunu [] Meslek lisesi mezunu
[] İki yıllık yüksekokul mezunu [] Üniversite mezunu [] Lisansüstü

6. Hiç göç ettiniz mi?

[] Hayır
[] Evet, Eskişehir'in köyünden merkeze
[] Evet, başka bir ilin köyünden Eskişehir merkeze (hangi il?)(kaç yıl önce?).....
[] Evet, başka bir şehir merkezinden Eskişehir merkeze (hangi il?).....
(kaç yıl önce?)

7. Annenizin eğitim durumu nedir?

[] Okur-yazar değil [] Okur-yazar [] İlkokul mezunu
[] Ortaokul mezunu [] Lise mezunu [] Meslek lisesi mezunu
[] İki yıllık Yüksekokul mezunu [] Üniversite mezunu
[] Diğer (belirtiniz).....

8. Annenizin mesleği nedir?

[] Kendi hesabına (Lütfen belirtiniz.....)
[] Dışarıda ücretli (Lütfen belirtiniz.....)
[] Çalışmıyor
[] Diğer (Lütfen belirtiniz.....)

9. Babanızın eğitim durumu nedir?

[] Okur-yazar değil [] Okur-yazar [] İlkokul mezunu

- ☐ Ortaokul mezunu ☐ Lise mezunu ☐ Meslek lisesi mezun
☐ İki yıllık Yüksekokul mezunu ☐ Üniversite mezunu
☐ Diğer (belirtiniz).....

10. Babanızın mesleği nedir?

- ☐ Kendi hesabına (Lütfen belirtiniz.....)
☐ Dışarıda ücretli (Lütfen belirtiniz.....)
☐ Çalışmıyor
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz.....)

11. Eşinizin eğitim durumu nedir?

- ☐ Okur-yazar değil ☐ Okur-yazar ☐ İlkokul mezunu
☐ Ortaokul mezunu ☐ Lise mezunu ☐ Meslek lisesi mezun
☐ İki yıllık Yüksekokul mezunu ☐ Üniversite mezunu
☐ Diğer (belirtiniz).....

12. Eşinizin mesleği nedir?

- ☐ Kendi hesabına (Lütfen belirtiniz.....)
☐ Dışarıda ücretli (Lütfen belirtiniz.....)
☐ Çalışmıyor
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz.....)

13. Ailenizde kendi işini kuran var mı? ☐ Evet ☐ Hayır

14. Kaç kardeşsiniz? Siz kaçınıcı çocuğunuz?.....

15. Çocuğunuz var mı, varsa kaç tane?.....

16. Kaç yıldır bu işi yapıyorsunuz?

17. Daha önce başka bir işte çalıştınız mı? ☐ Evet ☐ Hayır

Evetse nerede ve ne kadar süreyle çalıştınız?.....

18. SSK / Emekli Sandığı / Bağ-Kur'a bağlı mısınız? ☐ Evet ☐ Hayır

(Evetse) Ne kadar süredir bağlısınız?.....

19. Sadece bu işten kazandığınız aylık ortalama gelir ne kadar?

- ☐ Gelirim Yok ☐ 500 TL'den az ☐ 500–1000 TL arası
☐ 1001–1500 TL arası ☐ 1500 TL üzeri

20. Bu iş sizin ana gelir kaynağınız mı? ☐ Evet ☐ Hayır

21. Ek geliriniz var mı? (Kira, Tarla, köyden gelen para vesaire gibi) ☐ Evet ☐ Hayır

Varsa, aylık ne kadar?.....

22. Eşinizin aylık ortalama geliri ne kadar?

☐ Geliri Yok ☐ 500 TL'den az ☐ 500–1000 TL arası

☐ 1001–1500 TL arası ☐ 1500 TL üzeri

23. Eviniz kendinize mi ait kira mı?

☐ Kendimize ait ☐ Aileden başka birine ait ☐ Kira

24. Kendinize ait arabanız var mı? ☐ Evet ☐ Hayır

25. Günde kaç saat çalışıyorsunuz?.....

26. İşletmenin tek sahibi siz misiniz?

☐ Evet ☐ Hayır, ortaklarım var (Kaç ortaksınız.....)

27. İşinizle ilgili eğitim aldınız mı? ☐ Evet ☐ Hayır

Evetse; nereden ne zaman aldınız?.....

28. Yanınızda eleman çalıştırıyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır

Cevabınız evetse;

a) Kaç kişi çalıştırıyorsunuz?.....

b) Çalışanlarınızın cinsiyeti ☐ Kadın ☐ Erkek ☐ Her ikisinde

29. Kadın ve erkek elemanlarınıza genel olarak ne tür işler yaptırıyorsunuz?.....

30. Birlikte çalıştığınız elemanlarınızla her hangi bir sorun yaşadığınız oluyor mu?

Evet ise, ne gibi sorunlar yaşıyorsunuz? Kadın ve erkek elemanlarla yaşadığınız sorunlar arasında bir fark var mı?.....

31. Mesleki bir derneğiniz var mı? ☐ Evet ☐ Hayır

Üye misiniz? ☐ Evet ☐ Hayır

32. Bağlı olduğunuz meslek odasından destek alıyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır

Evetse; ne tür destekler alıyorsunuz?.....

33. Kendi işinizi kurmaya nasıl karar verdiniz?.....

34. İşyeri açma sürecinde maddi-manevi destek aldınız mı? ☐ Evet ☐ Hayır

Evetse; kimler nasıl destek oldu?.....

35. İşyerinizi kurarken sermayenizi nasıl sağladınız?

☐ Kendi Birikimim ☐ Ailemden ☐ Banka Kredisi

☐ Üçüncü Şahıslara Borçlanarak

☐ Diğer

36. İşinizi kurarken sorunlarla karşılaştınız mı? ☐ Evet ☐ Hayır

Evetsen; ne gibi sorunlarla karşılaştınız?

☐ Sermaye temini

☐ Bürokratik işlemler

☐ Deneyimsizlik

☐ Uygun yer seçimi

☐ Uygun eleman temini

☐ Uygun materyal temini

☐ Pazarda tanınmamış olmak

☐ Aile ile ilgili sorunlar

☐ Kadın olmam nedeniyle

☐ Diğer.....

37. Karşılaştığınız sorunlarla kadın olmanızın bir ilgisi olduğunuz düşünüyor musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır

38. Bu işe başlarken beklentileriniz nelerdi? İşiniz beklentilerinizi tatmin etti mi?

Etmediyse neden?.....

39. Çalışmanıza karşı çıkan oldu mu? ☐ Evet ☐ Hayır

Evetsen kimler ve niçin karşı çıktılar?.....

40. İşinizi yürütürken ne tür sorunlarla karşılaşıyorsunuz?

☐ Pazarın durgun oluşu

☐ Borç ödemeleri

☐ Vergi ödemeleri

☐ Bürokratik engeller

☐ Kredi alamama

☐ Elemanlarla ilgili sorunlar

☐ Müşteriler ile ilgili sorunlar

☐ Deneyimsizlik

☐ Donanım, araç-gereç, mal teslimi vb. konular

☐ Aile ilişkileri

☐ Aşırı yorgunluk

☐ Kadın olmam nedeniyle

☐ Diğer

41. İşinizle ilgili kararları kim alıyor?

☐ Kendim ☐ Eşim ☐ Babam ☐ Ortağım ☐ Birlikte-Ortaklaşa

☐ Diğer.....

42. İşinizi hiç büyüttünüz mü?

☐ Evet ☐ Hayır

Evitse hangi alanlarda?.....

43. İleride çocuğunuzun da aynı işi yapmasını ister misiniz? ☐ Evet ☐ Hayır

Neden?.....

44. Size göre kendi işinizin sahibi olmanın en güzel yanları (avantajları) neler?

☐ Evin bütçesine katkıda bulunma

☐ Maddi özgürlük

☐ Bağımsızlık

☐ Rahat yaşama standartlarına ulaşma

☐ Kendine güven

☐ Sosyal statü

☐ Başkalarına istihdam olanağı sağlama

☐ Başarma duygusu

☐ Herhangi iyi bir yanı yok

☐ Diğer.....

45. Size göre kendi işinizin sahibi olmanın en kötü yanları (dezavantajları) neler?

.....

46. Kendi evinizde ev işlerini kim yapıyor?

47. İşe gittiğiniz zaman çocuklarınızın bakımını nasıl sağlıyorsunuz/sağlıyordunuz?

.....

48. Kadın girişimcileri destekleme projelerinden haberdar mısınız?

☐ Evet ☐ Hayır

49. Herhangi bir destekleme projesinden yararlandınız mı?

☐ Evet ☐ Hayır

Evitse hangisinden/hangilerinden yararlandınız?.....

50. Destekleri yeterli buluyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır

Cevap hayırsa, ne tür destekler verilmesini istersiniz?.....

51.

İşiniz aile yaşamınızı ne yönde etkiliyor?

52. Evliliğinizden kaynaklanan ailevi sorumluluklarınız nedeniyle (ev işi, çocuk bakımı) çalışmanıza(işinize) hiç ara vermek zorunda kaldınız mı?

[] Evet

[] Hayır

53. Sizin için işinizle mi yoksa ailenizle mi ilgili sorumluluklarınız daha önemlidir?.....

54. Evinizde aile ile ilgili kararları kim alıyor?.....

	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Fikrim yok
55. Kadınlar çalışmaktan asla vazgeçmemeli.					
56. Kadınlar eğer ihtiyaç varsa çalışmalı.					
57. Kadınlar çocuk sahibi olduktan sonra çalışmamalı.					
58. Kadınlar çocukları büyüdükten sonra çalışmalı.					
59. Kadınların çalışması aileye sadece ek gelir sağlamaktadır.					
60. Kadınlar için girişimci olmak erkeklerden daha zordur.					
61. Kadın erkeğe oranla dış dünya ile ilişkilerinde daha zayıftır.					
62. İş dünyasında erkek egemenliği vardır.					
63. Evli ve çocuklu olmak girişimciliğe engeldir.					
64. Kadın girişimciler erkeklere göre daha hırslı ve kendini kanıtlama peşindedir.					
65. Kadınlar işlerini daha özenli ve titiz yaparlar.					
66. Erkekler daha atak oldukları için işlerini büyütmede daha başarılıdırlar.					
67. Kadın olmak çalışanlarla daha iyi bir iletişim kurmak açısından avantajlıdır.					
68. Çalışan kadın eşini ve çocuklarını ihmal eder.					
69. Çalışan kadın ev işlerini aksatır.					
70. Çalışan kadın toplumda saygınlık kazanır.					
71. Çalışan kadın aile hayatında mutsuz olur.					
72. Çalışan kadına iyi gözle bakılmaz.					
73. Kazancı eşiminkinden daha fazla olan bir iş beni huzursuz eder.					
74. Kadınlar iş hayatının sorunlarıyla erkekler kadar iyi baş edemezler.					
75. Kadın çalışıyor ise erkek ev işlerine yardım etmelidir.					
76. Kadın çalışmasa bile erkeğin ev işlerine yardımcı olması gerekir.					

77. Mesleğinizle ilgili olarak başınızdan geçen ilginç bir olay anlatır mısınız?

.....

78. Benim sorularım bu kadardı. Cevap verdiğiniz için teşekkür ederim. Benim sormadığım ama sizce sorulması gereken başka soru ya da eklemek istediğiniz bir şey var mı?.....

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Aklar, N. (1993). Türkiye'de kadın girişimciliğin desteklenmesi konusunda politikalar. Ed: N. Arat, *Türkiye'de kadın girişimcilik*. (s.199-222). Ankara: TES-AR Yayınları.
- Aktar, A. (1990). *Kapitalizm, az gelişmişlik ve Türkiye'de küçük sanayi*. İstanbul: AFA Yayınları.
- Ayata, S. (1987). *Kapitalizm ve küçük üreticilik: Türkiye'de halı dokumacılığı*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Boratav, K. (2004). *Türkiye iktisat tarihi (8. baskı)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Börü, D. (2006). *Girişimcilik eğilimi: Marmara Üniversitesi işletme bölümü öğrencileri üzerine bir araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Buğra, A. (1995). *Devlet ve işadamları (2. baskı)*. (Çev: Fikret Adaman). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Caporal, B. (1982). *Kemalizm ve Kemalizm sonrasında Türk kadını*. (Çev: E. Eyüboğlu). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çavdar, T. (1992). *Türkiye'de liberalizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çelebi, N. (1990). *Kadınlarımızın cinsiyet rolü tutumları*. Konya: Sebat Ofset.
- Döm, S. (2006). *Girişimcilik ve küçük işletme yöneticiliği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ecevit, Y. (1993). Kentsel üretim sürecinde kadın emeğinin konumu ve değişen biçimleri. Ed: Ş. Tekeli, *1980'ler Türkiye'sinde kadın bakış açısından kadınlar*. (s.117-128). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ecevit, Y. (1998). Türkiye’de ücretli kadın emeğinin toplumsal cinsiyet temelinde analizi. Ed: A. Berkay Mirzaoğlu, *75 yılda kadınlar ve erkekler*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Ertübey, N. Ö. (1993). Türkiye’de kadın girişimciliği: mevcut durum, sorunlar ve öneriler, Ed: N. Arat, *Türkiye’de kadın girişimcilik*, (s.244-255). Ankara: TES-AR Yayınları.
- Eşkinat, R. (2006). Kadın ve toplumsal yaşam. Ed: G. Yaktıl Oğuz, *Toplumsal yaşamda kadın*. (s.77-94). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Eyüboğlu, D. (2004). *Girişimciliğin geliştirilmesi* (2. basım). Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Goffee, R. ve Scase, R. (1992). *Kadınlar iş başında: kadın girişimcilerin deneyimleri*. İstanbul: Eti Kitapları.
- Güney, S. (2008). *Girişimcilik: temel kavramlar ve bazı güncel konular* (Genişletilmiş 3. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürol, M. A. (2000). *Türkiye’de kadın girişimci ve küçük işletmesi: fırsatlar, sorunlar, beklentiler ve öneriler*. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Hisrich, R. D. ve Peters, M. P. (1998). *Entrepreneurship* (4. basım). Boston: Irwin/McGraw-Hill.
- İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı. (1989). *Değişen bir toplumda kadının istihdam imkânlarının geliştirilmesi*. İstanbul: İş ve İşçi Bulma Kurumu.
- Kepenek, Y. (1999). Türkiye’nin 1980 sonrası sanayileşme süreci, Ed: Oya Baydar,. *75 yılda çarklardan chip'lere*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kırkpınar, L. (1998). Türkiye’de toplumsal değişme ve kadın. Ed: A. Berkay Mirzaoğlu, *75 yılda kadınlar ve erkekler*. (s.13-28). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Kongar, E. (2007). *21. yüzyılda Türkiye: 2000’li yıllarda Türkiye’nin toplumsal yapısı* (39. basım). İstanbul : Remzi Kitabevi.

- Kümbetoğlu, B. (1990). Gizli işçiler: kadınlar ve bir alan araştırması. Ed: S. Çakır ve N. Akgökçe, *Farklı feminizmler açısından kadın araştırmalarında yöntem*. (s. 230-238). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Landstörn, H. (2005). *Pioneers in entrepreneurship and small business research*. New York, N.Y. : Springer.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Müftüoğlu, T. (2001). *Girişimcilik* (6. baskı). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Müftüoğlu T. ve Durukan T. (2004). *Girişimcilik ve KOBİ'ler*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Onural, C. (1993). Girişimci kadın ve yöneticilik genel sorunlar ve çözüm önerileri. Ed: N. Arat, *Türkiye'de kadın girişimcilik*. (s.25-36). Ankara: TES:AR Yayınları.
- Özbay, F. (1993). Kadınların ev içi ve ev dışı uğraşlarındaki değişme. Ed: Ş. Tekeli, *1980'ler Türkiye'sinde kadın bakış açısından kadınlar*.(s.129-158). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özen Kutanis, R. (2006). *Girişimci kadınlar*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Schumacher, E. F. (1989). *Küçük güzeldir*. (Çev: O. Deniztekin). İstanbul: Cep Kitapları.
- Swedberg, R. (2000). *Entrepreneurship: the social science view*. Oxford : Oxford University Press.
- Şaylan, G. (1974). *Türkiye'de kapitalizm bürokrasi ve siyasal ideoloji*. Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Şenses, F. ([1983]-1996). 1980 sonrasında sanayileşme politikaları. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. 14, 1138-1140, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanyaş, Ö. E. (2007). *Weber'de kapitalizmin ruhu ve islam üzerine sosyo psikolojik bir deneme*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. (1999b). *Yeni üretim süreçleri ve kadın emeği: dış pazarlara açılan konfeksiyon sanayinde yeni üretim süreçleri ve kadın işgücünün bu sürece katılım biçimleri*. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. (1999a). *Çalışmaya hazır işgücü olarak kentli kadın ve değişimi*. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. (2000a). *çalışma yaşamında cinsiyete dayalı ayrımcılık: bankacılık sektöründe örnek olay incelemesi*. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunlar Genel Müdürlüğü. (2000b). *kadın istihdamı için yeni perspektifler ve kadın işgücüne muhtemel talep*. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunlar Genel Müdürlüğü. (2000c). *Türkiye’de kadınlara ait girişimlerin desteklenmesi*. Ankara.
- Top, S. (2006). *Girişimcilik: keşif süreci*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2009). *Türkiye istatistik yılı 2008*. Ankara.
- TÜSİAD. (1987). *Türkiye’de girişimcilik ile ilgili sorunlar ve çözümler*. İstanbul.
- Weber, M. (1997). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (5.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Makaleler

- Aytaç, Ö. (2006). Girişimcilik: sosyo-kültürel bir perspektif. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 139-160.
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti dönemi ekonomi politikaları (1950-1957). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40, 545-567.
- Can, K. (1997). Yeşil sermaye laik sisteme ne yaptı? *Birikim*, 99, 59-65.
- Ersoy, E. (2008). Tarihsel kapitalizmden güncel kapitalizme küreselleşme. *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 143-154.

- Gartner, W. B. (1985). A conceptual framework for describing the phenomenon of new venture creation. *Academy of Management Review*, 10 (4), 696-706.
- Gürol, M. A. ve Marşap, A. (2007). Geçmişte ve günümüz yaşamında ücretsiz ve ücretli işgücü olarak kadın. *Bilig*, 42, 95-109.
- Hebert, R. F. ve Link, A. N. (2006). The entrepreneur as innovator. *Journal of Technology Transfer*, 31(5), 589-597.
- Hurley, A.E. (1999). Incorporating feminist theories into sociological theories of entrepreneurship. *Women in Management Review*, 14(2), 54-68.
- İlhan, S. (2003). Sosyo ekonomik bir fenomen olarak girişimciliğin oluşumunu etkileyen başlıca faktörler. *Muğla Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 11, 61-79.
- Kızılkaya, E (2005). Joseph A. Schumpeter'in girişimcilik fikrine dair bir not. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10, 26-45.
- Nayır, D. (2008). İşi ve ailesi arasındaki kadın: tekstil ve bilgi işlem girişimcilerinin rol çatışmasına getirdikleri çözüm stratejileri. *Ege Akademik Bakış*, 8(2), 631-650.
- Özer, M. A. (2001). Girişimci sınıf, iktisadi hayat ve siyaset. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 165-206.
- Özkul, G. (2007). Kapitalist sistemin sürükleyici aktörleri: ekonomik teoride girişimciler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 343-366.
- Praag, C. M. V. (1999). Some classical views on entrepreneurship. *De Economist*, 147(3), 311-335.
- Soysal, A. (2010). Türkiye'de kadın girişimciler: engeller ve fırsatlar bağlamında bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65(1), 83-114.
- Torun,İ. (2002). Kapitalizmin zorunlu şartı protestan ahlak. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 89-98.

Ufuk H. ve Özgen Ö. (2001). The profile of women entrepreneurs: a sample of Turkey. *International Journal of Consumer Studies*, 25(4), 299-308.

Yetim, N. (2002). Sosyal sermaye olarak kadın girişimciler. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(1), 79-92.

Tezler

Ahl, H. J. (2002). The making of the female entrepreneur. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Jönköping University Business School.

Akarçay, E. (2008). Bir muhafazakârlaştırma projesi olarak Türk-İslam sentezi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Akşit, G. (2003). Farklı kültürlerde girişimcilik niyeti ve üniversite öğrencilerine yönelik karşılaştırmalı bir araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Çulcu, Gülüm, A. (2009). Türkiye’de girişimci kadınlar: birikim, değişim ve kadınlık halleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Marmara Üniversitesi.

Kaçar, Ö. (2007). Toplumsal cinsiyet ve kadının konumu: Türkiye’de yakın zamanlardaki değişimi anlamak. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Sinanoğlu, Koç, E. (2005). Kadın girişimciler kavramı ve serbest meslek mensubu kadın girişimcilere ilişkin Konya ilinde uygulamalı bir araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Şekerler, H. (2006). Kadın girişimciler, karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.

Tosunoğlu, T. (2003). Girişimcilik ve Türkiye'nin ekonomik gelişme sürecinde girişimciliğin yeri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Uygun, R. (2006). Türkiye’de girişimcilik kültürünü yönlendiren öncü girişimciler ve İbrahim Bodur modeli. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Bildiriler

- Akarçay, E. (2009). Türkiye’de İslam ahlakı ve kapitalizmin ruhu (Olabilir mi?), *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi’nde* sunulan bildiri, Aydın.
- Ergüder, B. (2008). Küçük üretim, birikim ve kadın emeği: mikro kredi uygulaması. *3. Karaburun Bilim Kongresi’nde* sunulan bildiri, İzmir.
- Odyakmaz, Z. (1998). Kamu hizmetinde Türk kadını. Yayına Hazırlayan: Z. Gören, *Farklı Cinslerin Eşitliği Sempozyumu* (ss.149-163). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Fidan, F. ve Yılmaz, T. (2006, 27-28 Nisan). Kadın Girişimciliğine Alternatif Bakış: Serüven mi? Macera mı? *2. Ulusal Kadın Çalışmaları Konferansı 'nda* sunulan bildiri.

E-Kaynaklar

- Ecevit, Y. (2009). Kadın emeğini değersizleştiren iki ortak: ataerkillik ve kapitalist piyasa. 12 Haziran 2010 tarihinde şu adresten erişilmiştir: http://www.kulturad.org/_yildizecevit.
- European Stability Initiative (ESI, 2005). İslami kalvinistler: Orta Anadolu’da değişim ve muhafazakârlık raporu. 17 Ekim 2009 tarihinde şu adresten erişilmiştir: www.esiweb.org.
- Türk Dil Kurumu Web Sitesi,
<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=giri%FEimci&ayn=tam>, 12.03.2010
- <http://www.koprudergisi.com/index.aspBolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=442>, 29.12.2009.
- <http://www.kadindestek.org/content/blogcategory/1/7/>, 17.08.2009.
- <http://www.esesob.org.tr/>, 15.05.2009.
- http://ziraat.harran.edu.tr/zirfakdergi/2008_12_4/73_79.pdf, 22.07.2010.